

*Вітаємо нашу громаду
з двома великими ювілеями!*



200 років
ВІД НАРОДЖЕННЯ
БАТЬКА-ТАРАСА



120 років
ВІД ЗАСНУВАННЯ
БАТЬКА-СОЮЗУ



Альманах УНСоюзу 2014



АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

2014

РІЧНИК 101-ий



ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“
Парсипані, Нью-Джерзі

W

**ALMANAC
OF THE
UKRAINIAN NATIONAL
ASSOCIATION**

2014



SVOBODA PRESS
Parsippany, New Jersey

Стефан Качарай – Президент Українського Народного Союзу
Рома Гадзевич – Головний редактор „The Ukrainian Weekly”
і „Свободи”

Редактор Альманаху-2014 – Петро Часто
Обкладинка і загальне оформлення - Ігор Пилипчук

Svoboda–P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ, 07054

www.svoboda-news.com

Printed in United States of America



СІЧЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	С	Наймен. Хр., Вас. Вел.		Боніфатія, мч.	
2	20	Ч	Сильвестра Папи, свт.		Ігнатія Богоносця, свт.	
3	21	П	Малахії, прор.		Юліяни, мч.	
4	22	С	Собор 70 Апостолів		Анастасії, вчч.	
5	23	Н	ПЕРЕД ПРОСВІЧЕННЯМ	Гл. 8	ПЕРЕД РІЗДВОМ, ОТЦІВ	Гл. 3
			Навечір'я Богоявління	Єв. 11	10 мучеників у Криті	Єв. 6
6	24	П	БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ		Навечір'я Різдва, Євгенії, мч.	
7	25	В	Собор Івана Христителя		РІЗДВО ХРИСТОВЕ	
8	26	С	Юрія, Омеляна, пр.		Собор Пресв. Богор.	
9	27	Ч	Полієвкта, мч.		Стефана, первомученика	
10	28	П	Григорія Нис., Дометіяна, пр.		Мучеників у Нікомидії	
11	29	С	+ Теодосія Вел., пр.		Дітей убитих у Вифлеємі	
12	30	Н	ПО ПРОСВІЧЕННІ	Гл. 1	ПО РІЗДВІ	Гл. 4
			Татіяни, мч.	Єв. 1	Анасії, мч., Зотика, пр.	Єв. 7
13	31	П	Ермила і Стратоніка, мч.		Меланії Римлянки, пр.	
14	1	В	Отців із Синаю, прмч.		Наймен. Хр., Вас. Вел.	
15	2	С	Павла і Івана, пр.		Сильвестра Папи, свт.	
16	3	Ч	Поклін кайданам ап. Петра		Малахії, прор.	
17	4	П	+ Антонія Вел., пр.		Собор 70 Апостолів	
18	5	С	Атанасія і Кирила, свт.		Навечір'я Бог., Теопемта	
19	6	Н	30 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	БОГОЯВЛІННЯ ГОСПОДНЄ	
			Макарія, пр.	Єв. 2		
20	7	П	+ Євтимія Великого, пр.		Собор Івана Христителя	
21	8	В	Максима, ісп.		Юрія, Омеляна, Домініки, пр.	
22	9	С	Тимотея, ап.		Полієвкта, мч.	
23	10	Ч	Климентя, свмч.		Григорія з Нисси, Дометіяна	
24	11	П	Ксені Римлянки, пр.		+ Теодосія Вел., пр.	
25	12	С	+ Григорія Богослова, свт.		Татіяни, мч.	
26	13	Н	31 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 3	ПО ПРОСВІЧЕННІ	Гл. 6
			Ксенофонта і Марії, пр.	Єв. 3	Ермила і Стратоніка, мч.	Єв. 9
27	14	П	+ Перен. мощей Івана Зол.		Отців із Синаю, прмч.	
28	15	В	Єфрема Сирійця, пр.		Павла і Івана, пр.	
29	16	С	Пер. мощей Ігнатія Бого.		Поклін кайд. Ап. Петра	
30	17	Ч	+ Трьох Святителів		+ Антонія Великого, пр.	
31	18	П	Кира й Івана, чуд.		Атанасія і Кирила, свт.	



ЛЮТИЙ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	С	Навечір'я Стріт., Трифона, мч.		Макарія, пр.	
2	20	Н	32 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4	32 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 7
			Стрітіння Господнє	Єв. 4	+ Євтимія Великого, пр.	Єв. 10
3	21	П	Симеона й Анни, прор.		Максима, ісп., Неофіта, мч.	
4	22	В	Ісидора, пр.		Тимотея, ап.	
5	23	С	Агафії, мч.		Климентія, свмч.	
6	24	Ч	Вукола, пр.		Ксені Римлянки, пр.	
7	25	П	Партенія, свт.		+ Григорія, Богосл., свт.	
8	26	С	Теодора Стратилата, вмч.		Ксенофонта і Марії, пр.	
9	27	Н	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ	Гл. 5	МИТАРЯ І ФАРИСЕЯ	Гл. 8
			Никифора, мч.	Єв. 5	+ Перен. мощів Івана Зол.	Єв. 11
10	28	П	Харалампія, мч.		Єфрема Сирійця, пр.	
11	29	В	Власія, свмч. (1 день в.п.)		Пер. мощів Ігнатія Богоносця	
12	30	С	Мелетія з Антіохії, свт.		+ Трьох Святителів	
13	31	Ч	Мартиніяна, пр.		Кира й Івана, чуд.	
14	1	П	+ Кирила, ап., Авксентія, пр.		Навечір'я Стріт., Трифона, мч.	
15	2	С	Онисима, ап.		Стрітіння Господнє	
16	3	Н	БЛУДНОГО СИНА	Гл. 6	БЛУДНОГО СИНА	Гл. 1
			Памфіла і Порфірія, мч.	Єв. 6	Симеона й Анни, прор.	Єв. 1
17	4	П	Теодора Тирона, вмч.		Ісидора, пр.	
18	5	В	Льва, папи Рим. свт.		Агафії, мч.	
19	6	С	Архипа, ап.		Вукола, свт.	
20	7	Ч	Льва Катанського, пр.		Партенія, свт.	
21	8	П	Тимотея, пр.		Теодора, страт., вмч.	
22	9	С	Відн. мощ. у Євгенії		Никифора, мч.	
23	10	Н	М'ЯСОПУСНА	Гл. 7	М'ЯСОПУСНА	Гл. 2
			Полікарпа, свмч.	Єв. 7	Харалампія, мч.	Єв. 2
24	11	П	+ 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.		Власія, свмч.	
25	12	В	Тарасія, свт.		Мелетія з Антіохії, свт.	
26	13	С	Порфірія з Газі, свт.		Мартиніяна, пр.	
27	14	Ч	Прокопія, ісп.		+ Кирила, ап.	
28	15	П	Василія, ісп.		Онисима, ап.	



БЕРЕЗЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	17	С	Євдокії, прмч.		Памфіла і Порфірія, мч.	
2	18	Н	СИРОПУСНА Теодота, свмч.	Гл. 8 Єв. 8	СИРОПУСНА Теодора Тирона, вмч.	Гл. 3 Єв. 3
3	19	П	Євтропія, Клеоніка, мч. (1 день в.п.)		Льва, папи Рим. свт.	
4	20	В	Герасима, пр.		Архипа, ап.	
5	21	С	Конона, мч.		Льва Катанського, пр.	
6	22	Ч	42 мучеників в Аморії		Тимотея, пр.	
7	23	П	Василія, Єфрема, свмч.		Відн. мощ. у Євгенії	
8	24	С	Теофілакта, свт.		Полікарпа, свмч.	
9	25	Н	1 ПОСТУ + 40 мучеників із Севасти	Гл. 1 Єв. 9	1 ПОСТУ 1 і 2 Знайд. гол. Ів. Христ.	Гл. 4 Єв. 4
10	26	П	Кондрата, Кипріяна, мч.		Тарасія, свт.	
11	27	В	Софронія, свт.		Порфірія з Гази, свт.	
12	28	С	Теофана, ісп.		Прокопія Декаполіта, ісп.	
13	29	Ч	Перен. мощ. Никидора, свт.		Василія, ісп.	
14	1	П	Венедикта, пр.		Євдокія, прмч.	
15	2	С	Агапія й інших мч.		Теодота, свмч.	
16	3	Н	2 ПОСТУ Савина і Папи, мч.	Гл. 2 Єв. 10	2 ПОСТУ Євтропія, Клеоніка, мч.	Гл. 5 Єв. 5
17	4	П	Олексія, пр.		Герасима, пр.	
18	5	В	Кирила з Єрусалиму, свт.		Конона, мч.	
19	6	С	Хризанта й Дарії, мч.		42 мучеників в Аморії	
20	7	Ч	Оо. вбитих у м. св. Сави		Василія, Єфрема, свмч.	
21	8	П	Якова, ісп.		Теофілакта, ісп.	
22	9	С	Василія, свмч.		+ 40 мучеників із Севасти	
23	10	Н	ХРЕСТОПОКЛІННА Нікона та його уч., прмч.	Гл. 3 Єв. 11	ХРЕСТОПОКЛІННА Кондрата, Кипріяна, мч.	Гл. 6 Єв. 6
24	11	П	Захарії, пр.		Софронія, свт.	
25	12	В	БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОРОДИЦІ		Теофана, ісп.	
26	13	С	Собор Арх. Гавриїла		Перен. мощ. Никифора, свт.	
27	14	Ч	Матрони, мч.		Венедикта, пр.	
28	15	П	Іларіона, пр.		Агапія й інших мч.	
29	16	С	Марка і Кирила, свмч.		Савина і Папи, мч.	
30	17	Н	4 ПОСТУ Івана Ліст., пр.	Гл. 4 Єв. 1	4 ПОСТУ Олексія, пр.	Гл. 7 Єв. 7
31	18	П	Іпатія, свт.		Кирила з Єрусалиму, свт.	



КВІТЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	В	Марії Єгипетської, пр.		Хризанта і Дарії, мч.	
2	20	С	Тита, пр. (Поклони)		Оо. вбитих у мон. св. Сави	
3	21	Ч	Микити, пр.		Якова, ісп.	
4	22	П	Йосифа і Юрія, пр.		Василія, свмч.	
5	23	С	Теодула, мч.		Нікона та його уч., прмч.	
6	24	Н	5 ПОСТУ + Методія, свт.	Гл. 5 Єв. 2	5 ПОСТУ Захарії, пр.	Гл. 8 Єв. 8
7	25	П	Юрія, свт.		БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОРОДИЦІ	
8	26	В	Іродіона й інших апос.		Собор Арх. Гавриїла	
9	27	С	Євсихія, мч.		Матрони, мч.	
10	28	Ч	Терентія, Помплія, мч.		Іларіона, пр.	
11	29	П	Антипа, свмч.		Марка і Кирила, свмч.	
12	30	С	Василія, ісп. (Лаз. Суб.)		Івана Ліст., пр. (Лаз. Суб.)	
13	31	Н	КВІТНА (Вербна) Артемона, свмч.		КВІТНА (Вербна) Артемона, свмч.	
14	1	П	Мартина, папи, ісп.		Марії Єгиптянки, пр.	
15	2	В	Аристраха, Пуда, ап.		Тита, пр.	
16	3	С	Агапії, Ірини і Хіонії, мч.		Микити, пр.	
17	4	Ч	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсті)		ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР (Страсті)	
18	5	П	ВЕЛИКИЙ П'ЯТНИЦЯ		ВЕЛИКИЙ П'ЯТНИЦЯ	
19	6	С	ВЕЛИКА СУБОТА		ВЕЛИКА СУБОТА	
20	7	Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ		ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	
21	8	П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК		СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	
22	9	В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК		СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	
23	10	С	+ Юрія Переможця, вмч.		Терентія, Помплія, мч.	
24	11	Ч	Сави Стратилата, мч.		Антипа, свмч.	
25	12	П	+ Марка, ап. і еван.		Василія, ісп.	
26	13	С	Василія, свмч.		Артемона, свмч.	
27	14	Н	ТОМИНА Симеона, свмч., Стефана, свт.		ТОМИНА Мартина, папи, ісп.	
28	15	П	Ясона і Сосіпатра, ап.		Аристраха, Пуда, ап.	
29	16	В	9 мучеників у Кизиці		Агапії, Ірини і Хіонії, мч.	
30	17	С	+ Якова, ап., брата Ів. Бог.		Симеона, пр.	



ТРАВЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	18	Ч	Єремії, прор.		Івана, учня Григорія, пр.	
2	19	П	Атанасія Великого, пр.		Івана Печерника	
3	20	С	+ Теодосія Печер., пр.		Теодора Трихіни, пр.	
4	21	Н	МИРОНОСИЦЬ	Гл. 2	МИРОНОСИЦЬ	Гл. 2
			Пелагії, мч.	Єв. 3	Януарія й інших свмч.	Єв. 3
5	22	П	Ірини, мч., Никифора, пр.		Теодора, Віталія, пр.	
6	23	В	Йова многотраждального		+ Юрія Переможця, вмч.	
7	24	С	Акакія, мч.		Сави Стратилата, мч.	
8	25	Ч	+ Івана Богослова, ап. і єван.		+ Марка, ап. і євангелиста	
9	26	П	+ Перен. мощей св. Миколая		Василія, свц.	
10	27	С	+ Симеона Зилоти, ап.		Симеона, свц., Стефана, свт.	
11	28	Н	РОЗСЛАБЛЕНОГО	Гл. 3	РОЗСЛАБЛЕНОГО	Гл. 3
			+ Кирила і Методія, ап. Слов.	Єв. 4	Ясона і Сосипатра, ап.	Єв. 4
12	29	П	Єпіфанія і Германа, свт.		9 мучеників в Кизиці	
13	30	В	Глікерії, мч.		+ Якова, ап., брата Ів. Бого.	
14	1	С	Ісидора, мч.		Єремії, прор.	
15	2	Ч	Пахомія Вел., пр.		Атанасія Великого, свт.	
16	3	П	Теодора, пр., Віта, Модеста, мч.		+ Теодосія Печер., пр., мч.	
17	4	С	Андроніка й інших Апостолів		Пелагії, мч.	
18	5	Н	САМАРЯНКИ	Гл. 4	САМАРЯНКИ	Гл. 4
			Теодота, Петра, Діонісія, мч.	Єв. 7	Ірини, мч., Никифора, пр.	Єв. 7
19	6	П	Патрикія, свмч.		Йова многотраждального	
20	7	В	Талалея, мч.		Поява Чес. Хреста, Акакія, мч.	
21	8	С	+ Константина й Олени, ап.		+ Івана Богосл., ап. і єван.	
22	9	Ч	Василіска, мч.		Пер. мощ. св. Миколая	
23	10	П	Михайла, свт.		+ Симеона Зилоти, ап.	
24	11	С	Симеона, Микити пр.		+ Кирила і Методія, ап. Слов.	
25	12	Н	СЛІПОНАРОДЖЕНОГО	Гл. 5	СЛІПОНАРОДЖЕНОГО	Гл. 5
			+ 3 увіднай. Голови Ів. Хрест.	Єв. 8	Єпіфанія і Германа, свт.	Єв. 8
26	13	П	Карпа, ап.		Глікерії, мч.	
27	14	В	Терапонта, свмч.		Ісидора, мч.	
28	15	С	Микити, свт.		Пахомія Вел., пр.	
29	16	Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ		ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	
30	17	П	Ісаакія Далматського, пр.		Андроніка й ін. Ап.	
31	18	С	Єрмія, ап., Єрмея, мч.		Теодота, Петра, Діонісія, мч.	



ЧЕРВЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	Н	ОТЦІВ Юстина Філософа, мч.	Гл. 6 Єв. 10	ОТЦІВ Патрікія, свмч.	Гл. 6 Єв. 10
2	20	П	Никифора, свт.		Талалея, мч.	
3	21	В	Лукиліяна й ін. мч.		+ Константина й Олени, ап.	
4	22	С	Митрофана, свт.		Василіска, мч.	
5	23	Ч	Доротія, свмч.		Михаїла, свт.	
6	24	П	Висаріона, Іларіона, пр.		Симеона, Микити пр.	
7	25	С	Теодота, свмч.		+ 3 увіднай. Голови Ів. Хр.	
8	26	Н	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА		ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА	
9	27	П	Пресвятої Тройці		Пресвятої Тройці	
10	28	В	Тимотея, свмч.		Микити, свт.	
11	29	С	+ Вартоломея і Варнави		Теодосії, прмч.	
12	30	Ч	Онуфрія Великого, пр.		Ісаакія Далматського, пр.	
13	31	П	Акилини, мч.		Ермія, ап., Ермея, мч.	
14	1	С	Єлисея, прор., Методія, свт.		Юстина Філософа, мч.	
15	2	Н	ВСІХ СВЯТИХ Амоса, прор., Єроніма, пр.	Гл. 8 Єв. 1	ВСІХ СВЯТИХ Никифора, свт.	Гл. 8 Єв. 1
16	3	П	Тихона з Амапуни, свт.		Лукиліяна й ін. мч.	
17	4	В	Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.		Митрофана, свт.	
18	5	С	Леонтія, мч.		Доротія, свмч.	
19	6	Ч	ПРЕСВЯТОЇ ЄВХАРИСТІЇ		ПРЕСВЯТОЇ ЄВХАРИСТІЇ	
20	7	П	Методія, свмч.		Теодота, свмч.	
21	8	С	Юліяна, мч.		Перен. мощей Теодора Тир.	
22	9	Н	2 п. ЗІСЛАННЯ Євсевія, свмч.	Гл. 1 Єв. 2	2 п. ЗІСЛАННЯ Кирила Олек., свт.	Гл. 1 Єв. 2
23	10	П	Агрипини, мч.		Тимотея, свмч.	
24	11	В	Різдво Івана Христителя		+ Вартоломея і Варнави, ап.	
25	12	С	Февронії, прмч.		Онуфрія Великого, пр.	
26	13	Ч	Давида, пр.		Акилини, мч.	
27	14	П	ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ <i>Бл. Єп. Миколи і 27 укр. мчч.</i>		ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ <i>Бл. Єп. Миколи і 27 укр. мчч.</i>	
28	15	С	Співстражд. Пр. Богородиці		Співстражд. Пр. Богородиці	
29	16	Н	3 п. ЗІСЛАННЯ Петра і Павла, Апп.	Гл. 2 Єв. 3	3 п. ЗІСЛАННЯ Тихона з Амапуни, свт.	Гл. 2 Єв. 3
30	17	П	+ Собор 12 Апостолів		Мануїла, Савела, Ізмаїла, мч.	



ЛІПЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	18	В	Косми і Дам'яна, чуд.		Леонтія, мч.	
2	19	С	+ Полож. Ризи Пр. Богородиці		+ Юди Тадея, ап.	
3	20	Ч	Якента, мч., Анатолія, свт.		Методія, свмч.	
4	21	П	Андрія Критського, свт.		Юліяна, мч.	
5	22	С	+ Атанасія Атонського, пр.		Євсевія, свмч. пр.	
6	23	Н	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ	Гл. 3	СВЯТИМ УКР. НАРОДУ	Гл. 3
			Сісоя Вел., пр.	Єв. 4	Агрипини, мч.	Єв. 4
7	24	П	Томи й Акакія, пр.		Різдво Івана Хрестителя	
8	25	В	Прокопія, вмч.		Февронії, прмч.	
9	26	С	Панкратія, свмч.		Давида, пр.	
10	27	Ч	+ Антонія Печерського, пр.		Самсона, пр.	
11	28	П	Ольги, кн. Київської		Перен. мощей Кира й Івана	
12	29	С	Прокла й Іларія, мч.		Петра і Павла, Апп.	
13	30	Н	5 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4	5 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 4
			Собор Арх. Гавріїла	Єв. 5	+ Собор 12 Апостолів	Єв. 5
14	1	П	Акили, ап.		Косми і Дам'яна, чуд.	
15	2	В	+ Володимира, Великого		+ Полож. Ризи Пр. Богородиці	
16	3	С	Атеногена, свмч.		Якента, мч., Анатолія, свт.	
17	4	Ч	Маріни, вмч.		Андрія Критського, свт.	
18	5	П	Якента, Еміліяна, мч.		+ Атанасія Атонського, пр.	
19	6	С	Макрини, пр.		Сісоя Вел., пр.	
20	7	Н	6 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5	6 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 5
			+ Іллі пророка	Єв. 6	Томи й Акакія, пр.	Єв. 6
21	8	П	Симеона і Єзекиїла, прор.		Прокопія, вмч.	
22	9	В	Марії Магдалини, рівноап.		Панкратія, свмч.	
23	10	С	Трохима, Теофіла, мч.		+ Антонія Печерського, пр.	
24	11	Ч	+ Бориса і Гліба, мч.		Ольги, кн. Київської	
25	12	П	+ Успіння св. Анни		Прокла й Іларія, мч.	
26	13	С	Єрмолая, Параскевії, мч.		Собор Арх. Гавріїла	
27	14	Н	7 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6	7 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 6
			+ Пантелеймона, вмч.	Єв. 7	Акили, ап.	Єв. 7
28	15	П	Прохора, Ніканора, ап.		+ Володимира, Великого	
29	16	В	Калиніка, мч.		Атеногена, свмч.	
30	17	С	Сили, Силуана, ап.		Маріни, вмч.	
31	18	Ч	Євдокима, пр.		Якента, Еміліяна, мч.	



СЕРПЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	П	7 Макавейських мучеників	Макрини, пр.
2	20	С	Перен. мощей Стефана, пермч.	+ Іллі пророка
3	21	Н	8 п. ЗІСЛАННЯ Ісаакія, Далмата й Фавста, пр. Єв. 8	8 п. ЗІСЛАННЯ Симеона, Єзикиїла, прор. Єв. 8
4	22	П	7 молодців з Ефезу, мч.	Марії Магдалини, рівноап.
5	23	В	Євсигія, мч.	Трохима, Теофіла, мч.
6	24	С	Преображення Господнє	+ Бориса і Гліба, мч.
7	25	Ч	Дометія, прмч.	+ Успіння св. Анни
8	26	П	Еміліяна, ісп.	Єрмолая, Параскевії, мч.
9	27	С	+ Матія, ар.	+ Пантелеймона, вмч.
10	28	Н	9 п. ЗІСЛАННЯ Лаврентія, архидиякона, мч. Єв. 9	9 п. ЗІСЛАННЯ Прохора, Ніканора, ап. Єв. 9
11	29	П	Євпла, мч.	Калиніка, мч.
12	30	В	Фотія й Аникити, мч.	Сили, Силуана, Андріоніка, ап.
13	31	С	Максима, ісп.	Євдокима, пр.
14	1	Ч	Перен. мощ. Теодосія, Печ.	7 Макавейських мучеників
15	2	П	УСПІННЯ ПР. БОГОРОДИЦІ	Перен. мощ. Стефана, Первомуч.
16	3	С	Діюмида, мч.	Ісаакія, Далмата, пр.
17	4	Н	10 п. ЗІСЛАННЯ Мирона, мч. Єв. 10	10 п. ЗІСЛАННЯ 7 молодців з Ефезу, мч. Єв. 10
18	5	П	Флора й Лавра, мч.	Євсигія, мч.
19	6	В	Андрія Страт., мч.	Преображення Господнє
20	7	С	Самуїла, прор.	Дометія, прмч.
21	8	Ч	Тадея, ап., Васси, мч.	Еміліяна, ісп.
22	9	П	Агатоніка, мч.	+ Матія, ап.
23	10	С	Луппа, мч., Іриня, свмч.	Лаврентія, архидиякона, мч.
24	11	Н	11 п. ЗІСЛАННЯ Євтиха, свмч. Єв. 11	11 п. ЗІСЛАННЯ Євпла, мч. Єв. 11
25	12	П	Тита й Вартоломея, ап.	Фотія й Аникити, мч.
26	13	В	Адріяна й Наталії, мч.	Максима, ісп.
27	14	С	Пімена, пр.	Перен. мощ. Теодосія, Печ.
28	15	Ч	Мойсея, пр., Августина, свт.	УСПІННЯ ПР. БОГОРОДИЦІ
29	16	П	+ Усік. Гол. Івана Христителя	Діюмида, мч.
30	17	С	Олександра, Івана, свт.	Мирона, мч.
31	18	Н	12 п. ЗІСЛАННЯ + Пол. Пояса Пр. Богородиці Єв. 1	12 п. ЗІСЛАННЯ Флора й Лавра, мч. Єв. 1



ВЕРЕСЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	П	+ Початок Церковного Року		Андрія, Страт., мч.	
2	20	В	Маманта, мч., Івана Посн.		Самуїла, прор.	
3	21	С	Антима, свмч.		Тадея, ап., Васси, мч.	
4	22	Ч	Вавили, свмч., Мойсея, прор.		Агатоніка, мч.	
5	23	П	Захарії, прор.		Луппа, мч., Іринея, свмч.	
6	24	С	Чудо Арх. Михаїла		Євтиха, свмч.	
7	25	Н	13 п. ЗІСЛАННЯ Созонта, мч.	Гл. 4 Єв. 2	13 п. ЗІСЛАННЯ Тита й Вартоломея, ап.	Гл. 4 Єв. 2
8	26	П	Різдво Пресв. Богородиці		Адріана й Наталії, мч.	
9	27	В	Йоакима й Анни, прав.		Пімена, пр.	
10	28	С	Минодори, мч.		Мойсея, пр., Августина	
11	29	Ч	Теодори, пр.		+ Усік. Гол. Івана Христителя	
12	30	П	Автонома, свмч.		Олександра, Івана, свт.	
13	31	С	Корнилія Сотника, свмч.		+ Пол. Пояса Пр. Богородиці	
14	1	Н	14 п. ЗІСЛАННЯ Воздвиження Чесного Хреста	Гл. 5 Єв. 3	14 п. ЗІСЛАННЯ + Початок Церковного Року	Гл. 5 Єв. 3
15	2	П	Микити, вмч.		Маманта, мч., Івана Посника	
16	3	В	Євфимії, вмч.		Антима, свмч.	
17	4	С	Софії, Віри, Надії, мч.		Вавили, свмч.	
18	5	Ч	Євменія, пр.		Захарії, прор.	
19	6	П	Трохима, Саватія, мч.		Чудо Арх. Михаїла	
20	7	С	Євстахія, мч.		Созонта, мч.	
21	8	Н	15 п. ЗІСЛАННЯ Кондрата, ап.	Гл. 6 Єв. 4	15 п. ЗІСЛАННЯ Різдво Пресв. Богородиці	Гл. 6 Єв. 4
22	9	П	Фоки, свщ., Йона, прор.		Йоакима й Анни, прав.	
23	10	В	Зачаття Івана Христителя		Минодори, мч.	
24	11	С	Теклі, Первомучениці		Теодори, пр.	
25	12	Ч	Євфросимії, пр.		Автонома, свмч.	
26	13	П	+ Івана Богослова, ап.		Корнилія Сотника, свмч.	
27	14	С	Каллістрата, мч.		Воздвиження Чесного Хреста	
28	15	Н	16 п. ЗІСЛАННЯ + Харитона, ісп.	Гл. 7 Єв. 5	16 п. ЗІСЛАННЯ Микити, вмч.	Гл. 7 Єв. 5
29	16	П	Киріяка, пр.		Євфимії, вмч.	
30	17	В	Григорія, Вірменського, свмч.		Софії, Віри, Надії і Любови, мч.	



ЖОВТЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	18	С	Покров Пр. Богородиці		Євменія, пр.	
2	19	Ч	Кипріяна, свмч., Юстина, мч.		Трохима, Саватія, мч.	
3	20	П	Діонісія, свмч.		Євстатія (Остапа), мч.	
4	21	С	Єротея, свмч., Франціска Асж.		Кондрата, ап.	
5	22	Н	17 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8	17 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 8
			Харитини, мч.	Єв. 6	Фоки, свмч., Йони, прор.	Єв. 6
6	23	П	+ Томи, ап.		Зачаття Івана Христителя	
7	24	В	Сергія і Вакха, мч.		Теклі, Первомучениці	
8	25	С	Пелагії, пр.		Євфросимії, пр.	
9	26	Ч	+ Якова Алфеева, ап.		+ Івана Богослова, ап.	
10	27	П	Євлампія й Євламπίї, мч.		Калістрата, мч.	
11	28	С	Филипа, ап. диякона		+ Харитона, ісп.	
12	29	Н	18 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1	18 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 1
			Прова й інших мч., Косми, пр.	Єв. 7	Киріяка, пр.	Єв. 7
13	30	П	Карпа, Папіли, мч.		Григорія, Вірменсь., свмч.	
14	1	В	Параскеви, пр., Назарія, мч.		Покров Пресв. Богородиці	
15	2	С	Євтимія, пр.		Кипріяна, свмч.	
16	3	Ч	Лонгіна Сотника, мч.		Діонісія, свмч.	
17	4	П	Осії, прор., Андрія Крит., прмч.		Єротея, свмч., Франціска	
18	5	С	+ Луки, ап. й єван.		Харитини, мч.	
19	6	Н	19 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2	19 п. ЗІСЛАННЯ	Гл. 2
			Йоїла, прор., Уара, мч.	Єв. 8	+ Томи, ап.	Єв. 8
20	7	П	Артемія, вмч.		Сергія і Вакха, мч.	
21	8	В	Іларіона Вел., пр.		Пелагії, пр.	
22	9	С	Аверкія, свт.		+ Якова Алфеева, ап.	
23	10	Ч	Якова, ап.		Євлампія й Євламπίї, мч.	
24	11	П	Арети й ін. мч.		Филипа, ап. диякона	
25	12	С	Маркіяна й Мартирія, мч.		Прова й ін. мч., Косми, пр.	
26	13	Н	ЦАРЯ ХРИСТА		ЦАРЯ ХРИСТА	
			+ Дмитрія Великомученика		Карпа, Папіли, мч.	
27	14	П	Нестора, Капітолїни, мч.		Параскеви, пр., Назарія, мч.	
28	15	В	Терентія й Неонїли, мч.		Євтимія, пр., Лукіяна, прмч.	
29	16	С	Анастасії, прмч.		Лонгіна Сотника, мч.	
30	17	Ч	Зиновія й Зиновії, мч.		Осії, прор., Андрія Крит., прмч.	
31	18	П	Стахія, Амплія, ап.		+ Луки, ап. й єван.	



Листопад



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріянський (новий стиль)

юліянський (старий стиль)

г. ю.

1	19	С	Косми і Дам'яна, чуд.		Йоїла, прор., Уара, мч.	
2	20	Н	21 п. ЗІСЛАННЯ Акиндіна, Пигасія й інших мч.	Гл. 4 Єв. 10	21 п. ЗІСЛАННЯ Артемія, вч.	Гл. 4 Єв. 10
3	21	П	Акипсима, Йосифа, мч.		Іларіона Великого, пр.	
4	22	В	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.		Аверкія, свт.	
5	23	С	Галактіона й Епістими		Якова, ап.	
6	24	Ч	Павла, ісп.		Арети й ін. мч.	
7	25	П	33 мучеників, Лазаря, пр.		Маркіяна й Мартирія, мч.	
8	26	С	Собор Арх. Михаїла		+ Дмитрія Великомученика	
9	27	Н	22 п. ЗІСЛАННЯ Матрони, Теоктисти, пр.	Гл. 5 Єв. 11	22 п. ЗІСЛАННЯ Нестора, Капітолїни, мч.	Гл. 5 Єв. 11
10	28	П	Ераста, Оліпмія й інших ап.		Терентія, Неонілі, мч.	
11	29	В	Теодора Студ., Віктора, мч.		Анастасії, Аврамія, пр.	
12	30	С	+ Йосафата, свмч.		Зиновія й Зиновії, мч.	
13	31	Ч	+ Івана Золотоустого, свт.		Стахія, Амплія, ап.	
14	1	П	+ Филипа, ап.		Косми і Дам'яна, чуд.	
15	2	С	Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)		Акиндіна, Пигасія й інших мч.	
16	3	Н	23 п. ЗІСЛАННЯ + Матея, ап. й еван.	Гл. 6 Єв. 1	23 п. ЗІСЛАННЯ Акипсима, Йосифа, мч.	Гл. 6 Єв. 1
17	4	П	Григорія Неокесарії, свт.		Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	
18	5	В	Платона й Романа, мч.		Галактіона й Епістими, мч.	
19	6	С	Авдія, прор.		Павла, ісп.	
20	7	Ч	Григорія, пр., Прокла, свт. <i>бл. Йосафати Гордашевської, пр.</i>		33 мучеників, Лазаря, пр. <i>бл. Йосафати Гордашевської, пр.</i>	
21	8	П	Вхід у храм Пресв. Богор.		Собор Арх. Михаїла	
22	9	С	Филимона й інших ап.		Матрони, Теоктисти, пр.	
23	10	Н	24 п. ЗІСЛАННЯ Амфілохія і Григорія, свт.	Гл. 7 Єв. 2	24 п. ЗІСЛАННЯ Ераста, Олімпія й інших ап.	Гл. 7 Єв. 2
24	11	П	Катерини, Меркурія, вч.		Теодора Студ., Віктора, мч.	
25	12	В	Климента, папи, свмч.		+ Йосафата, свмч.	
26	13	С	Аліпія, пр.		+ Івана Золотоустого, свт.	
27	14	Ч	Якова Перс., вч.		+ Филипа, ап.	
28	15	П	Стефана Нового, прмч.		Гурія, Самона, ісп. (Пилипівка)	
29	16	С	Парамона, Філумена, мч.		+ Матея, ап. й еван.	
30	17	Н	25 п. ЗІСЛАННЯ + Андрія Первозваного, ап.	Гл. 8 Єв. 3	25 п. ЗІСЛАННЯ Григорія Неокесарії, свт.	Гл. 8 Єв. 3



ГРУДЕНЬ



ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР

григоріанський (новий стиль)

юліанський (старий стиль)

г. ю.

1	18	П	Наума, прор.		Платона і Романа, мч.	
2	19	В	Авакума, прор.		Авдія, прор.	
3	20	С	Софонії, прор.		Григорія, пр.	
4	21	Ч	Варвари, вмч., Ів. Дамаск., пр.		Вхід у храм Пресв. Богородиці	
5	22	П	+ Сави Освященного, пр.		Филимона й інших ап.	
6	23	С	Миколая Чудотворця, свт.		Амфілохія і Григорія, свт.	
7	24	Н	26 п. ЗІСЛАННЯ Амвросія, свт.	Гл. 1 Єв. 4	26 п. ЗІСЛАННЯ Катерини, Меркурія, вмч.	Гл. 1 Єв. 4
8	25	П	Патапія, пр.		Климента, папи, свмч.	
9	26	В	Непорочне Зачаття		Аліпія, пр.	
10	27	С	Мини, Єрмогена, мч.		Якова Перс., вмч.	
11	28	Ч	Даниїла стовпника, пр.		Стефана Нового, прмч.	
12	29	П	Спиридона, свт.		Парамона, Філумена, мч.	
13	30	С	+ Євстратія, Ореста, мч.		+ Андрія Первозваного, ап.	
14	1	Н	ПРАОТЦІВ Тирса, Левкія й інших мч.	Гл. 2 Єв. 5	27 п. ЗІСЛАННЯ Наума, прор.	Гл. 2 Єв. 5
15	2	П	Елевтерія, свмч., Павла, пр.		Авакума, прор.	
16	3	В	Агея, прор.		Софонії, прор.	
17	4	С	Даниїла й Ананії, прор.		Варвари, вмч., Ів. Дамаск.	
18	5	Ч	Севастіяна і вояків, мч.		+ Сави Освященного, пр.	
19	6	П	Боніфатія, мч.		Миколая Чудотворця, свт.	
20	7	С	Ігнатія Богоносця, свмч.		Амвросія, свт.	
21	8	Н	ПЕРЕД РІЗДВОМ, ОТЦІВ Юліяни, мч.	Гл. 3 Єв. 6	28 п. ЗІСЛАННЯ Патапія, пр.	Гл. 3 Єв. 6
22	9	П	Анастасії, вмч.		Непорочне Зачаття	
23	10	В	10 мучеників у Криті		Мини, Єрмогена, мч.	
24	11	С	Навечір'я Різдва, Євгенії, прмч.		Даниїла й Ананії, прор.	
25	12	Ч	РІЗДВО ХРИСТОВЕ		Спиридона, свт.	
26	13	П	Собор Пресв. Богородиці		+ Євстратія, Ореста, мч.	
27	14	С	Стефана, первомуч.		Тирса, Левкія й інших мч.	
28	15	Н	ПО РІЗДВІ Мучеників у Нікомидії	Гл. 4 Єв. 7	ПРАОТЦІВ Елевтерія, свмч., Павла, пр.	Гл. 4 Єв. 7
29	16	П	Дітей убитих у Вифлеємі		Агея, прор.	
30	17	В	Анісії, мч., Зотика, пр.		Даниїла й Ананії, прор.	
31	18	С	Меланії Римлянки, пр.		Севастіяна і вояків, мч.	

УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ – 120 РОКІВ

1

ЮВІЛЕЙНЕ СЛОВО ДО СОЮЗОВОЇ РОДИНИ

Маємо надзвичайно приємну нагоду привітати нашу багатотисячну союзову родину з двома визначними ювілеями – 120-річчям Українського Народного Союзу і 200-річчям великого українського Поета-Пророка Тараса Шевченка. У дуже природний спосіб ці свята в українських серцях зливаються в одно, адже від самого заснування нашого Батька-Союзу його духовним патроном був Батько-Тарас. Над усім, чим жили об'єднані в Українському На-

родному Союзі наші прадіди, діди і батьки, над усіма їхніми, а тепер і нашими, радощами і труднощами, успіхами і проблемами надчасовою мудрістю ясніє Шевченкова наука:

„І чужому научайтесь – свого не цурайтесь“.

Ми, американські українці, так жили, так діяли, так заслужили і на самоповагу, і на повагу з боку прибраної батьківщини – гостинної землі Вашингтона. Своїм величезним досвідом наша діаспора має що сказати й Україні: ми не тільки не розчинилися в позаукраїнському світі, але спромоглися на тісне організаційно-братське об'єднання, на фундаментальні загальногромадські культурні, церковні, освітньо-шкільні, мистецькі, наукові проекти. Іншими словами, працею ствердили те, що є важливим і для нас самих, і для долі сьогоденної України: що ми, українці, – не пропавший народ, а життєздатна і перспективна нація.

З славними ювілеями вас усіх, дорогі українські брати і сестри, члени Українського Народного Союзу!

Стефан КАЧАРАЙ,

Президент

Українського Народного Союзу

Христина КОЗАК,

Головний секретар

Рома ЛІСОВИЧ,

Скарбник

Стефан КАЧАРАЙ,
Президент
Українського Народного Союзу



ТАК ІМІГРАНТСЬКА „СІРА МАСА” СТАЛА ЦІННІСТЮ АМЕРИКИ

120 років – це багато чи мало? З погляду новітньої історії, переповненої великими подіями, ще й переважно драматичними і трагічними, – це багато. Це багато і з точки зору окремої людини чи родини, бо йдеться про зміну поколінь і про те, що кожне з них живе вже в інших обставинах, має іншу долю, іншу місію. Разом з тим, 120 років – це мало для повного, вичерпного досягнення такого складного, багатозначного, багатовимірного, внутрішньо суперечливого явища, як іміграція, зокрема – українська іміграція в Америці.

Це явище можна хіба охопити такою парадоксальною характеристикою: змінюється, залишаючись собою, і – залишається собою, змінюючись.

В 1944 році, у зв'язку з півсторічним ювілеєм Українського Народного Союзу, головний редактор нашої „Свободи” й один з чільних діячів-організаторів американської України д-р Лука Мишуга

писав: „П'ятдесят років тому ми були тільки імігрантами, і то такими, що весь час мріяли тільки про те, щоб звідси якнайскорше виїхати і вернутися до рідного краю. Та нині так є, що вже більшу частину нашого громадянства становлять ті, що старого краю ніколи не бачили, що тут народились і виховались. Для них американська земля є рідною...“.

А 120 – то більше, ніж 50, і якби спільну долю американських українців визначала прямолінійна логіка нібито неминучого американізування, то тут, за океаном, український слід вже давно пропав би.

А далі д-р Л. Мишуга, згадавши слова великого Президента Вудро Вилсона про ту істину, що народи відроджуються і відмолоджуються здолу, а не згори, і що нація є такою сильною, якою сильною є її „сіра маса“, стверджував: „Україна дала американській землі частину ось такої сірої маси, яка була її найбільшою цінністю. Ось та частина стала тепер і цінністю Америки. Тож і з неї входитимуть щораз нові сили, якими буде американська земля відроджуватися й відмолоджуватися. Та, на нашу думку, і сил буде більше, і будуть вони плідніші, як буде якнайдовше збережена в крові американців українського роду та самотутня вдача, що є питома українському народові...“.

120-річна історія Українського Народного Союзу в Америці – а вона є історією всієї української громади на всьому Північно-американському континенті – яскраво свідчить, що завдяки своїй національній самотутності українці не тільки не загубилися, не розчинилися в загальноамериканському „плавильному котлі“, але, ставши повноцінними американцями, водночас зберегли донині все те цінне, що робить людину людиною – мову, звичаєво-обрядову культуру, свою віру, свою Церкву. Це те, що достойне всебічного вивчення, що повинно стати інтелектуально-духовним набутком усієї нації і що, на жаль, сьогоднішня Українська держава не спромоглася належним чином оцінити.

120 років тому „Свобода“ повідомила: „Зроблено важливий крок, засновано Український Народний Союз, український народ воскрес з мертвих в Америці...“.

Значення слова „воскрес“ – гранично ясне: воскрес, щоб жити. А жити – означає чутися не тільки в часі, але в історії, у вічності.

Це дає силу долати часові проблеми, це дає силу встоятися перед могутніми процесами асиміляції.

Щоб далеко не ходити за прикладами, скажу про себе. Моя внучка народилася у змішаній родині: мама – українка, а батько – ні. Однак, цілком у дусі тієї істини, що батько виховує сина чи дочку, а мати – націю, першою мовою нашої внучки стала українська. І цього понадсторічного „неписаного правила“, але дуже ефективного, дотримуються сотні і тисячі родин американців українського походження.

Ще один маленький приклад з життя нашої родини. Одного дня наша внучка Александра заявила: „Буню, я не хочу їхати до садочка, бо ті діти говорять англійською мовою, а вони мають говорити українською мовою, бо наша школа – українська“. Отак діє українська культурно-духовна традиція в Америці.

Але повернімося до історії, до 1894 року, до того стану українства в Америці, про який спокійно говорити неможливо. Тому буде доцільним покликатися на слова одного з моїх славних попередників, Президента УНСоюзу в 1961-1978 роках Йосипа Лисогора:

„...Гарячого дня пізнім літом 1894 року похоронна процесія проходила поволі брудними вулицями Шамокіну в Пенсильванії, сірого і понурого, але ж метушливого вугільно-копальняного міста, в якому з трудом пристосовувалися до нових умов життя енергійні й амбітні робітники-імігранти із Східньої і Центральної Європи. Відбувався похорон молодого українця, вбитого внаслідок нещасного випадку в копальні вугілля. Похоронна процесія була численною, як ніколи. За катафальком ішли походом 320 осіб, члени братства, до якого померлий належав, його родина, гурток приятелів і оркестра, яка грала похоронні марші. Це була жалобна, але вражаюча сцена й вона спонукувала перехожих, чужих до покійного людей, схилитися з респектом, хоч вони не мали ніякого уявлення про важливість того, кого так урочисто відвозять на місце вічного спочинку.

Жалоба учасників похорону позначалася глибоко на їхніх здебільшого молодих обличчях. В їхньому віці не було легко усвідомлювати трагічний факт смерті й похорону в чужій країні, за тисячі миль від рідної землі. Це й сповнювало їх додатковим горем і примушувало навіть найсильнішого з-поміж них нервово примикати очі в намаганні стримати гарячі сльози. Єдиною потіхою,

якщо така може бути під час такої сумної події, була свідомість, що померлого ховають урочисто й по-християнськи, що похорон zorganizували й беруть в ньому участь добрі його друзі і що жінка покійного одержала посмертне забезпечення готівкою в сумі 400 доларів, яка вистачала на покриття матеріальних потреб молодой родини на який рік чи й на більше.

Яких десять літ пізніше сиділа приголомшена у своїй хатині, в одному з галицьких сіл в Україні, молода жінка, прочитавши одержаного листа з повідомленням, що її чоловік, який недавно емігрував до Америки шукати заробітку, загинув у залізничному випадку. Її глибокий смуток і безпосередня турбота й важка тривога за майбутнє їхніх малих дітей була трохи злагіднена іншим повідомленням, що члени братнього добродійного товариства, до якого належав її улюблений чоловік, влаштували йому достойний християнський похорон і що вона одержить з каси цієї ж організації його життєве забезпечення в сумі однієї тисячі доларів.

П'ятдесят років пізніше, 1967 року, одна українка в Канаді, мати трьох малих дітей, ще навіть у нешкільному віці, повдовіла внаслідок нещасного випадку її чоловіка на полюванні, прошепотіла зі сльозами на очах щире „спасибіг“ секретареві Відділу УНС, який вручив їй чек на двадцять тисяч доларів, виплачених їй, як забезпечення, одним з братських союзів, що в ньому її покійний чоловік мав свою забезпеченеву грамоту.

В усіх отих приведених вище ситуаціях передчасна смерть готувальників родини була катастрофою, що могла б була знищити залишені родини й кинути безпомічних дітей у найжорстокіші злидні, якщо б їхні батьки не мали були життєвого забезпечення і членства в Українському Народному Союзі...“.

У цих спогадах – головна відповідь на запитання: які причини покликали до життя нашу організацію 120 років тому. А про те, як вона жила, як розвивалася, які проблеми розв'язувала, свідчить її неформальна, заслужена самовідданою працею назва: Батько-Союз. Батько – тому що дбав не лише про матеріальну, фінансово-забезпеченеву ділянку, але також про душу громади, про її освіту, культуру, про єдність наших людей, про духовну силу американського і світового українства і про Україну.

Саме Український Народний Союз своєю практичною діяльністю довів здатність української людини приймати виклики часу,

засвоювати надбання людського прогресу, а разом з цим – берегти свою національну ідентичність в душі Шевченкових слів „І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь“. Не випадково Великий Пророк України Тарас Шевченко є патроном Українського Народного Союзу від самого створення нашої організації.

З кожною новою хвилиною української іміграції все стрімкіше нагромаджувалися наші фонди, УНСоюз здобував все більшу популярність не лише як забезпеченева (страхова) компанія, але як братська позапартійна, позаконфесійна організація, в межах якої здійснювалися масштабні загальногромадські культурні проекти.

Згадати бодай такі, як ухвалений Президентом Вудро Вилсоном Український День в Америці, як Фонд допомоги понижений у Першу світову війну Галичині, як Фонд допомоги родинам Українських Січових Стрільців, як Фонд розвитку Рідної Школи, Фонд допомоги повоєнним прибульцям з Європи, Фонд спорудження пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні, Фонд допомоги українським дисидентам, Стипендійний фонд й довгу низку інших фондів та грошових збірок на важливі громадські цілі.

Промовистою, з погляду історії, є статистика розвитку УНСоюзу як наймасовішої української організації у США. Вже в рік заснування, 1894-ий, відділи УНСоюзу виникли в 10 громадах, в 1902 році вони діяли вже у 52 громадах, на кінець 1943 року їх було 268 – з 31,660 дорослими членами і майже 11-тисячним членством у молодіжному департаменті УНСоюзу.

За перше півстоліття діяльності УНСоюз виплатив посмертних допомог понад 6 млн. дол. Перша повоєнна конвенція у березні 1946 року звітувала про діяльність 466 відділів, загальне число членів перевищувало 45 тисяч, а маєтність УНСоюзу становила 7 млн. 789 тис. дол.

Потужна хвиля повоєнної еміграції наприкінці 1940-их – початку 1950-их років особливо зміцнила лави Українського Народного Союзу. У ті часи майже всі українські емігранти, прибуваючи до Північної Америки, майже автоматично ставали членами Народного Союзу. Тодішня наша еміграція була політично свідомою, бо саме їхнє життя було постійною боротьбою за визволення Батьківщини з-під комуністичного гніту та російського колоніалізму. Наші емігранти тоді не мали дороги назад і змушені були триматися разом. Жили вони у не дуже привабливих околицях, оскільки

ки не мали грошей на добре житло у престижних районах американських і канадських міст. У ті часи представникам Українського Народного Союзу навіть не треба було агітувати українців ставати членами УНСоюзу, оскільки всі добре усвідомлювали, що повинні бути його членами, адже УНСоюз захищав їхні права та відстоював національні інтереси в американському середовищі.

Враховуючи, що на ранніх етапах перебування у США наші люди не знали англійської мови, але хотіли спілкуватися та отримувати інформацію, що діється в світі, тому при УНС діяли курси англійської мови, різноманітні гуртки та творчі колективи, де люди могли здобувати необхідні знання мови чи знайомитися з різними професіями. Наша газета „Свобода“, яка є ровесницею Українського Народного Союзу, була настільки популярною та мала так багато передплатників, що була щоденним виданням.

У час Великого Голоду в Україні в 30-их роках минулого століття Український Народний Союз заснував англomовну газету „The Ukrainian Weekly“, яка інформувала американське суспільство про трагедію в Україні та доносила до англomовного світу правду про те, що діялося на багатостраждальній українській землі.

Сьогодні, коли майже в кожній хаті є комп'ютер і доступ до Інтернету – для цих наших видань і для всіх українських видань у Північній Америці та Європі настали нелегкі часи. Щоб дати доступ до наших видань усім українцям в діаспорі та Україні, читачі можуть замовляти „Свободу“ і „The Ukrainian Weekly“ в електронному форматі через Інтернет. Усі числа газети „Свобода“, які вийшли протягом 120 років її існування, та „The Ukrainian Weekly“ (протягом 80 років), стали доступними для українських читачів у цілому світі через Інтернет-мережу.

Частина фондів, які заробляє УНСоюз, йдуть саме на покриття видатків утримання цих видань, щоб зберегти їх для української громади.

Окрім вищезгаданих видань, власністю Українського Народного Союзу є відпочинкова оселя „Союзівка“, яку ми підтримуємо понад 50 років. Ця оселя є символом української громади в діаспорі та часткою нашої душі і серця. Це місце, в якому протягом пів століття наша молодь та представники старшого покоління зустрічаються, проводять табори, організовують різноманітні концерти, опановують кобзарське мистецтво, навчаються співу та танцю.

На „Союзівці“ відбуваються щорічні конференції сеньйорів. Тут проводять свої семінари лікарі, науковці. А також проводяться різноманітні забави та святкування, на які з великою приємністю приходять як люди старшого покоління еміграції, так і „четверта хвиля“.

Відомо, що новітня еміграція носить економічний характер. Вона їхала до Сполучених Штатів Америки, щоб заробити на утримання своїх родин. У цьому немає нічого поганого, бо кожен з нас бажає підняти рівень свого життя. У цій новій хвилі є різні люди. Є серед них і частка несвідомих, але й цьому теж є пояснення: як вони могли бути свідомими у тій системі, в якій жили, адже радянщина намагалася всіма способами знищити все, що мало національно-патріотичний відтінок. Тому немає нічого дивного, що у декого з них відсутнє відчуття, що належати до українських організацій, бути активними в українській громаді – корисно і необхідно, адже без свідомих вольових зусиль неможливо вберегтися від асиміляції. Нащадки „третьої хвилі“ української еміграції займають сьогодні в американському суспільстві добрі позиції, й у них вже немає такої гострої необхідності, щоб триматися Українського Народного Союзу, Пласту, СУМ, ОДУМ та інших українських громадських організацій.

І все ж я є оптимістом. Мій оптимізм базується на тому, що ми повинні вміти достосовуватися до вимог і потреб людей, і постаратися зрозуміти, що їм у першу чергу необхідно. Тоді буде значно легше знайти спільну мову з ними. Так було, коли у свій час ми приїхали до Америки.

Вважаю, що Український Народний Союз повинен і далі дотримуватися тих самих принципів, які він сповідував у минулому, а нова хвиля української еміграції має активніше впливатися до лав Українського Народного Союзу та поступово перебирати керівництво організацією. Спільними силами, і я в цьому твердо переконаний, ми зможемо подолати будь-які перепони на нашому шляху.

Закінчити цю ювілейну статтю хочу низьким поклоном піонерам-засновникам Українського Народного Союзу – промоторів первісного об'єднання української громади у США отцеві Григорієві Грушці, моїм попередникам-президентам Теодозієві Талпашові (1894-1895), Іванові Глові (1895-1898), Юрієві Хилиякові (1898-1900), о. Антонові Бончевському (1900-1902), о. Мико-

лі Стефановичеві (1902-1904), Костянтинові Кирчеву (1904-1908, 1917-1920) Дмитрові Капітулі (1908-1917), Семенові Ядловському (1920-1925), Теодорові Грицаєві (1925-1929), Миколі Мурашкові (1929-1949), Дмитрові Галичинові (1950-1961), Йосипові Лисогорові (1961-1978) Іванові Флисові (1978-1990), Улянні Дячук (1990-2002). Усі вони, нерідко за дуже складних і нелегких обставин, високо тримали прапор Українського Народного Союзу, усвідомлюючи, що це прапор усього світового українства.

Христина КОЗАК,
Головний секретар
Українського Народного Союзу



ЗДАТНІСТЬ ІТИ В НОГУ З ЧАСОМ

120-річчя Українського Народного Союзу в Америці – найстаршої і найбільшої братської, забезпеченево-допомогової організації на Північно-американському континенті – це та унікальна і багатогранна тема, котра повною мірою може бути охоплена лише великою групою дослідників, може, навіть цілим академічним інститутом. Властиво, це історія усієї американської України від лютого 1894 року донині, і самозрозуміло, що такий значний період просто неможливо поставити перед очі сучасного читача в короткому тексті – тим більше в ювілейному, в якому хочеться говорити лише про успіхи наших предків, про їхню яскраво засвідчену на чужій землі здатність об'єднуватися, тягнути в „один гуж“, виказувати себе в різних ділянках американського суспільства зрілою громадою, а найперше – в умінні самим собі допомогти, об'єднавши зусилля – фізичні, інтелектуальні, духовні і також фінансові.

Якраз про цей останній, фінансовий, аспект організованого життя українців в Америці мені в моїй позиції Головного секретаря УНСоюзу випадає найбільше говорити. Обов'язки головних секретарів завжди полягали в розвитку і вдосконаленні забезпеченого діла, бо тільки це вело до збільшення союзного членства і, отже, – до фінансової сили і стабільності УНСоюзу.

У далекому 1894 році, коли розрізнені острівки українства, зокрема найбільший з них – Братство свв. Кирила і Методія – злилися в Український (тоді він називався – Руський) Народний Союз, життєве страхування істотно відрізнялося від сьогоденного. Нині нам тяжко уявити той час і ті умови. Тисячі імігрантів з України, неймовірно тяжко працюючи у вугільних копальнях Пенсильванії, не мали досить грошей, щоб покрити видатки на похорони своїх товаришів, котрі, на жаль, нерідко гинули у шахтах. Отож початки УНСоюзу, можна сказати, лежать глибоко у вугільних шахтах Пенсильванії.

Сама ідея збирання „вкладок“, щоб оплатити похорони і фінансово підтримати вдів та їхніх дітей, тобто фінансова база залишається тією самою, хоч, самозрозуміло, за 120 років система забезпечення (чи, як кажуть в Україні, страхування) постійно змінювалася, вдосконалювалася, як змінювалося і законодавство в цій ділянці.

На самих початках цією справою керував переважно громадський дух, дух співчуття, фінанси були на другому плані – як засіб, а не мета організації, котра виникла і стояла на засадах національно-етнічного братства. Проте невдовзі показалося, що братські засади не витримають випробування часом, якщо фінансова ділянка залишається без професійного провадження, без постійного вдосконалення забезпечених послуг і пошуку все новіших форм.

У перші роки наші члени платили щомісяця 50 центів – без жодної уваги на вік. Зі свого боку, УНСоюз виплачував родині загиблого чоловіка 400 дол., загиблої жінки – 200 дол. У 1900 році місячні внески зросли до 70 центів, відповідно зросла сума посмертної виплати – до 1000 дол. Це вже був крок до вдосконалення забезпеченого діла, а точніше сказати – пів кроку, бо грошей на посмертні допомоги дедалі більше не вистачало. Через шість років, у 1906-му, УНСоюз замінив єдину для всіх членів вкладку так званим „розметом“: сума вкладки визначалася сумою, яку попереднього місяця УНСоюз виплатив родинам загиблих на шахті. Загальна сума

розподілювалася порівно на всіх членів. Ця система потривала до 1914 року і своїм позитивом мала те, що у фінансовій ділянці кінці якось сходилися з кінцями, але не більше. Для розвитку організації ресурсів не вистачало. Потрібна була глибша реформа – з натиском на професійне ведення забезпеченової ділянки, на конкурентноспроможність забезпечених послуг УНСоюзу. Читаємо про це складний період у цінному дослідженні одного з моїх видатних попередників, д-ра Ярослава Падоха „УНСоюз у невпинному замаханні за ріст і розвиток“:

„...Нова реформа, схвалена на Конвенції (1914 року – Х. К.) викликала найбільшу в історії УНСоюзу кризу. Хоч вона була переведена на взір модерних американських забезпечених установ і встановлювала справедливий розподіл вкладок на членів та запевнювала повну виплату сум забезпечення, вона не знайшла зрозуміння у значної частини членів, які не хотіли прийняти ідею визначення суми вкладок на індивідуальній основі, саме за віком людини, та створення з вкладок резерви, яка б гарантувала виплату забезпечення навіть у далекому мабутньому. Нерозуміння користей нової системи використала чужа конкуренція, що й довело до того, що впродовж одного лише 1915 року УНСоюз втратив майже 14,000 свої членів, тобто добрих дві третини. На черговій 14-ій Конвенції в 1917 році УНСоюз нараховував не цілих 12,000 членів. Стільки залишилося з понад 25-тисячної союзової громади з-перед трьох років. Довгі роки забрало гоєння цих „реформових“ ран, але УНСоюз вилікувався з них, і знову з року на рік почало зростати його членство і, відповідно, його майно. Та все ж аж у 1935 році, тобто 22 роки пізніше, зумів він наново досягти й переступити число членів раннього 1914 року, року реформи. На 19-ій Конвенції в 1936 році союзові органи з вдовolenням звітували, що минулий рік завершився 30,335 членами...“.

Цей уривочок з дослідження д-ра Я. Падоха, Головного секретаря УНСоюзу від 1958-го до 1974 року, добре віддзеркалює виняткову важливість фінансової сторони забезпеченового діла, тим більше, що від успіху цієї сторони безпосередньо залежав братський бік нашої організації, тобто та її діяльність, котра спрямована на культурний розвиток української громади у США, на втримання нових поколінь американців українського походження у свідомому й активному українстві.

І сьогодні, оглядаючись на минуле Українського Народного Союзу з висоти 120 років, бачимо, що всі чільні наші діячі були людьми особливо великого формату, бо вміли успішно поєднувати фінансово-забезпеченевий аспект діяльності з братсько-громадським. Життя і праця таких колишніх Головних секретарів УНСоюзу, як о. Іван Констанкевич (1894-1895), о. Нестор Дмитрів (1895), Микола Стефанович (1896-1897), Антін Бончевський (1898-1900), Семен Ядловський (1904 –1921), Дмитро Галичин (1933-1950), Володимир Сохан (1974-1997) заслуговує на окремі книжки, які були б дуже повчальними для сьогоднішніх і завтрашніх керівників української громади в Америці, а також і для громадських та професійних діячів в Україні. Зокрема я вдячна своїй попередниці, Головному секретареві УНСоюзу в 1994 –2000 роках Марті Лиско, від якої можна було багато навчитися щодо нашої професії.

На нинішній день УНСоюз надає послуги і привілеї своїм членам через розгалужену і водночас чітку організаційну структуру у вигляді окремих відділів. Продовжуючи і розвиваючи ті послуги і привілеї, УНСоюз робить усе можливе, щоб найважливіші з них були доступні не тільки для великої союзової родини, але і для усієї українсько-американської та українсько-канадської громади – маю на увазі передусім загальногромадські видання УНСоюзу „Свобода“ та „The Ukrainian Weekly“ і також Центр Української Спадщини на Союзівці.

Матеріальна база привілеїв підтримується виключно прибутками від продажу життєвого забезпечення (страхування), вивільнювальних грамот та ануїтетів.

А продаж життєвого забезпечення водночас уможливорює низку інших привілеїв для членів УНСоюзу.

Отож ми наслідуємо своїх попередників у цій їхній місії: „... Забезпечити своїх членів високоякісними, сталими, надійними і простими планами життєвого страхування та ануїтетів; забезпечити принципи братської діяльності через належання до відділів, котрі допомагають членам підтримувати самих себе, а також і громаду у часах потреби; щоб зберегти американську, канадську та українську культурну спадщину“.

Про професійний і громадсько-братський рівень нашої організації добре свідчить та обставина, що коли багато фінансових установ у США занепали після обвалу фондового ринку 2008 року,

УНСоюз у цих дуже конкурентних, динамічних та постійно змінних умовах надійно захищає своїх членів і запевнює їхнє стабільне майбутнє.

Члени Головного уряду УНСоюзу, відділові секретарі, Головний організатор, незалежні професійні агенти, професійні агенти УНСоюзу, працівники Головної канцелярії УНСоюзу – це професіоналісти високого рівня в ділянці життєвого страхування. І саме цей професіоналізм, поєднаний з відповідальністю перед громадою, перед американсько-українським братством, є запорукою успіхів УНСоюзу в сьогоднішні часи складної і непевної економіки країни і світу.

При УНСоюзі працює багато успішних продавців, але з-поміж них є двоє, котрі досягають визначних результатів з року в рік – це другий заступник президента УНСоюзу Євген Осціславський та радна УНСоюзу Любов Стрелецька. Кожного року вони організовують найбільшу кількість нових членів і щороку збирають найбільшу кількість вкладок. За 2012 рік Є. Осціславський зібрав вкладки у сумі 122, 972 дол. з продажу життєвого страхування та ануїтетів. Л. Стрелецька, котра зосереджується на продажах життєвого страхування, за 2012 рік збрала вкладок на загальну суму 17,309 дол.

Протягом 2012 року загальна сума готівки, яка поступила з новими аплікаціями життєвого страхування і ануїтетів, становила 10,370,190 дол. Ця сума не включала вкладок за відновлення поліс та додаткових депозитів за ануїтети, у 2012 році це приблизно становило 19 млн. дол. УНСоюз і надалі зважено підходить до короткотермінових ануїтетів тим, що обмежує максимальну кількість депозиту та зосереджується на продажі п'ятирічних, семирічних, та дев'ятирічних ануїтетів, котрі є послугами вищих прибутків.

УНСоюз впроваджує різноманітний підхід до продажів та до розвитку мережі професійних агентів, котра доповнює традиційну роль відділового секретаря УНСоюзу. Нові правила та закони не відповідають традиційним методам продажу забезпечення у братських установах, і щоб бути не лише конкурентним, але й провідним, УНСоюз мусить розбудовувати базу професійних продавців, які співпрацюють з відділовими секретарями.

Продавці страхових послуг УНСоюзу розділені на три групи: заслужені традиційні відділові секретарі/організатори, професійні

незалежні агенти, представники Головної канцелярії УНСоюзу і професійні продавці Головної канцелярії УНСоюзу. Кожна група має свої ніші та представляє ту частину ринку, у котрій спеціалізується. Кожна група доповнює інших та рекламує діяльність УНСоюзу у всіляких ринках та для ширшої публіки.

Відділові секретарі УНСоюзу зосереджуються на продажах життєвого страхування. Протягом 2012 року зібрано 39,000 дол. вкладок на загальну суму життєвого страхування 1,610,000 дол. Додаткову суму 154,000 дол. вкладок ануїтетів продано професійними відділовими секретарями, які мають ліцензії. На час 31 грудня 2012 року зібрано відділовими секретарями УНСоюзу 194,220 дол. у вкладках з аплікаціями (CWA) за життєве страхування та ануїтети.

Професійні незалежні агенти досі домінують у продажах ануїтетів. На 31 грудня 2012 року вони продали ануїтети у загальній сумі 9,192,000 дол. За той самий період продажі вкладок життєвого страхування зросли на 20,000 дол. на загальну суму 800,000 дол. страхування. УНСоюз постійно набирає професійних агентів, щоб розбудовувати свої професійні структури у тих штатах, де УНСоюз має ліцензії.

Працівники Головної канцелярії УНСоюзу продали ануїтети у сумі 900,000 дол. та зібрали 55,000 дол. за вкладки на життєве страхування у загальній сумі 1,769,000 дол.

Станом на 31 грудня 2012 року продано життєвого страхування на загальну суму 4,223,000 дол., і зібрано 114,336 дол. річних вкладок.

Щоб підтримати усіх продавців УНСоюзу, включно з відділовими секретарями, УНСоюз почав видавати серію статей у „The Ukrainian Weekly“ під заголовком „Важливість страхування“. Ці статті появляються на веб-сторінці УНСоюзу та на сторінці УНСоюзу у „Фейсбуці“. В 2013 році розпочато нову рекламну кампанію у місцевих та національних виданнях, а також у текстах спеціальних летючок і брошур.

Щоб активізувати процес продажу поліс округами і відділами, і щоб заохотити активність в УНСоюзі на місцевому рівні, в Головній канцелярії створено нову позицію Братського координатора. Її доручено молодому професійному агенту Юрієві Симчикові.

Можна сміливо стверджувати, що УНСоюз безперервно еволюціонує, розвивається, щоб і надалі відповідати сучасним вимо-

гам, щоб наші діти та діти наших дітей знали й усвідомлювали історичну вартість цієї організації, котра була така важлива в побудові українсько-американської громади. „УНСоюз і громада – друзі на все життя“ – це гасло було і залишається нашим дороговказом.



Рома ЛІСОВИЧ,
Скарбник
Українського Народного Союзу

З „ДОУКРАЇНСЬКОЇ“ ІСТОРІЇ СОЮЗІВКИ

У нинішньому шаленому темпі життя рідко маємо нагоду на спокійні роздуми, зокрема на спогади, на загиблення в історію нашої української громади у США. А це важливо і завжди є актуальним, бо людське життя, індивідуальне і суспільне, з усіма його успіхами, досягненнями і проблемами, можна зрозуміти тільки у єдності минулого, сучасного і майбутнього.

Тому, одержавши пропозицію дещо написати, у зв'язку зі 120-річчям Українського Народного Союзу, про історію Союзівки, я радо погодилася, але при цьому прийшла до думки, що варто розповісти про цю славу оселю не як про Центр української культурної спадщини, а про те, яке місце Союзівка займає в загально-американській історії.

Наші знання про Союзівку починаються переважно 1952 роком, коли Український Народний Союз купив цю мальовничу посілість в Кетскільських горах від д-дра Ендрю Гріна Форда (Dr. Andrew Green Foord), і тими першими роками діяльності оселі як

розвагового та культурно-освітнього центру української громади США і Канади – перш ніж у Союзівці втілювалися проекти літніх таборів у їх сучасному вигляді.

Сам факт, що Союзівка діє вже 60 років, є доказом успішних організаційних зусиль і передбачливості засновників УНСоюзу. Головна мета оселі – забезпечити українцям різного віку можливість збиратися разом, дізнаватися про свою багату українську спадщину, знайомитися задля дальшого спілкування і дружніх стосунків – так само актуальна сьогодні, як це було від самих початків.

Я була під враженням, як і більшість з нас, що наша Союзівка колись діяла як санаторія для лікування туберкульозу. Але мені завжди було цікаво знати більше. Наприклад – що ті будиночки-котеджі не мали вигляду санаторії. Кам'яні будівлі були унікальні та виразно натякали на минулу велич. Чим же ж насправді була ця посілість, яку ми тепер звемо Союзівкою? Як вона діяла у своєму „минулому“ житті? Хто був цей д-р Форд? Чи він жив на території Союзівки з родиною? В якому будинку?

Чим більше зростала моя цікавість, тим більше часу я проводила на Союзівці. Так почався мій проект дослідження історії цього унікального місця. Ця „подорож“ у минуле захопила мене, мої мандрівки в історію тривають і нині.

На початку XX ст. Нью-Йорк перетворився з сонного фермерського містечка у жваве, найбільш промислове, видатне місто в Америці. Визначний американський письменник Марк Твейн назвав Нью-Йорк „позолоченим містом“, і цей період історії – її „позолоченим етапом“ („The Gilded Age“). Енергійні, амбітні американські підприємці почали будувати нову промислову Америку. Індустрія розросталася неповторно швидким темпом. Конкуренція поміж цими підприємцями була жорстокою.

Природа все більше ставала бажаним притулком для багатих індустріалістів. Реклями пропонували свіже гірське повітря – як засіб оздоровлення, лік на відпруження від буденних стресів. Реклями й оголошення впевнювали, що тільки перебування на природі відновлюється „конкурентний дух“ – обов'язкова риса успішних бізнесменів.

У Кетскільських горах почали процвітати туристичні курорти і лікувальні санаторії, гордість штату Нью-Йорк: „Cliff House-Minnewaska“, „Wildmere“, „Catskill Mountain House“, „Mohonk“.

Для вигоди цього заможного прошарку людей уздовж річки Гадсон почали будуватися залізниці – просто до популярних гірських місць відпочинку. Багаті приїжджали з міста у своїх приватних люксових вагонах. На вихідні дні всі їхали в гори. Місто Ваварсінг, поруч Союзівки, мало своє метро з прямим сполученням до Нью-Йорку. А Кергонксон – свою залізничну станцію.

Хто були ті американці, котрі представляли це нове багатство? Багато з них мали шотляндське походження. Це були відомі постаті в американському житті, зокрема президенти – Тафт, Вілсон, Рузвельт, губернатор Лівінгстон з Нью-Джерзі, винахідники Олександр Грем Бел і Томас Едісон, натураліст Джон Мюїр, бізнесмени Андрю Карнегі і Андрю Мелон, журналіст з „Вашінгтон Ірвін“, та багато інших.

До цієї видатної шотляндської еліти належала і родина д-ра Форда.

Патріарх цієї родини і батько д-ра Форда був видатним лондонським журналістом, який прибув до США в 1867 році. Шотляндець Джон Форд приїхав до Америки, щоб зайняти позицію журналіста в газеті „Нью-Йорк Таймс“. Він зіграв важливу роль в американській історії – зокрема був одним з провідних журналістів, що розкрили корупцію в Демократичній партії в Нью-Йорку (Tammany Hall Tweed Ring). Це сміливий крок приніс йому славу і респект. У 1883 році Дж. Форд стає головним редактором „Нью -Йорк Таймс“.

Дж. Форд організував 1894 році Всесвітній фестиваль, був одним з членів Комітету утворення Центрального парку, засновником Товариства „Громада Азії“, яке активно діє в Мангетені донині, а також автором декількох книжок. Сторінки газет часто подавали подробиці з життя Дж. Форда і його дітей (Ендрю, Барбара, Джон, Мегі, Кетрін) і їхню участь в бенкетах, весіллях та інших престижних імпрезах того часу. Вечері з Марком Твейном, бенкети з імператорами Китаю і Японії, зустрічі з індустріялістами Ендрю Карнегі і Ендрю Мелон, візити до Білого Дому, до Президента Тафта були звичним порядком дня. Сестри Форд були популярними об'єктами для найвідомішого фотографа Америки Альфреда Штігліца. Ці фотографії тепер є частиною Конгресової бібліотеки.

Як й інші заможні ньюйоркці, Джон Фурдуй шукав притулку від міської суєти, купив для родини хату і землю в Кергонксоні і Ваварсінгу.

Ендрю Грін Форд закінчив у 1896 році Медичний університет Лонг-Айленду, перший шпиталь-коледж медицини в Америці, з спеціалізацією у психіатрії, провадив успішну лікарську практику в Мангетені. Але так любив їхню родинну відпочинкову оселю у Ваварсінгу, що в 1902 році купив садибу – першу з його господарств – на вулиці Берм Ровд біля теперішньої Союзівки. Невдовзі придбав понад 4,000 акрів землі і став найбільшим землевласником в районі Ульстер.

На цій землі він почав будувати житло та санаторію. У 1905 році переніс свою практику з Нью-Йорку у свою нову санаторію. Він назвав її індіанським словом Нонканагва, що означає – „на березі струмочка“, а фарму на Берме-вулиці перейменував на „Фордмор-фармс“ Ендрю одружився з Поліною Шульц – дочкою німецького бізнесмена, який вперше привіз мінеральну воду (Club Soda) до Нью-Йорку.

Любитель природи, у 1914 році Дж. Форд почав садити дерева. Звіти свідчать, що лише в 1927 році він посадив 10,000 дерев на території Союзівки. Ось чому Союзівка чарує своїм мальовничим сосновим лісом!

Але мої досліді відкрили несподіванку. Мабуть, не одна я була певна, що Нонканагва, наша теперішня Союзівка, на самих початках була санаторією для хворих на туберкульоз. Але це не відповідає правді. Санаторія Дж. Форда була одним з „притулків для багатих“, де заможна міська еліта, втомлена від життєвих стресів, сходилась на лікування способом натурального відпочинку в природі. Д-р Дж. Форд зосереджувався на лікуванні депресії, неврастенії, алкоголізму та про-



Збори членок організації Червоного Хреста на території санаторії Форда.



Головний будинок-готель, 1907 рік.

вадив різні натуральні терапії. Часто пацієнти приїзджали до нього на післяопераційне одужання.

Серед пацієнтів санаторії можна знайти найславетніші імена в американській історії. Президент Теді Рузвельт, наприклад, пише своїй сестрі Корін в 1916 році: „Радий, що ти знайдеш час на лікування та відпочинок в Нонканагві“.

Члени родини Рокефелерів також були відвідувачами санаторії д-ра Дж. Форда.

23 лютого 1904 року сталася катастрофа: згорів Головний будинок.

У 1907 році Дж. Форд відбудував Головний будинок, який стоїть на Союзівці донині. У той час хвалили новий кам'яний будинок – як інноваційну вогнезахисну будівлю з першим в Нью-Йорку кри-тим басейном, де тепер стоїть їдальня.

Я ще досліджую і шукаю список пацієнтів і архіви д-ра Дж. Форда. Недавно я знайшла правнучку Дж. Форда, Керол, яка провела своє дитинство на території Союзівки. Серед пацієнтів на початку 1900-их років були такі визначні особистості, як заступник Держсекретаря Самнер Велс – стратег з міжнародних зв'язків Президента Рузвельта і один з ініціаторів Організації Об'єднаних Націй; Ен-

дру Гаскел Грін(Andrew Haskell Green) – „батько міста Нью-Йорку“ і людина, яка народила ідею створити Центральний Парк; Дж. В. Касел (JW Castle) – банкір і президент „Union Trust Company“, інші славні громадські діячі того часу.

Родичі Дж. Форда час від часу жили на території Союзівки. Один з членів родини був Гю Лофтінг (Hugh Lofting), автор популярної книжки „Доктор Дулітл“ (Dr. Doolittle). Сестра Форда Барбара вийшла заміж за адвоката Герберта Фодора Смала (Herbert Fodor Small), а його сестра Флора вийшла заміж за Лофтінга. Коли спалахнула Перша світова війна, Лофтінг повернувся до Європи, щоб служити у війську Англії. Лофтінг був поранений і повернувся на лікування до свого родича Дж. Форда . Тут він жив, коли перша книжка „Доктор Дулітл“ побачила світ. Хіба це не цікава частинка історії?

Архіви свідчать, що родина Фордів була активна в організації Червоного Хреста і провадила багато добродійних бенкетів та гостин перед будинком, який тепер у межах нашої Союзівки має назву „Львів“. Діти брали активну участь у шкільних спектаклях, у музичних і театральних виступах. Др. Дж. Форд також був власником найбільшого молочного заводу в окрузі.

Один з його синів, Фредерік А. Форд (Frederick A Foord- Fritz), був талановитою людиною, з різними інтересами і зацікавленнями. Випускник Єйльського університету, він був унікальним художником-пейзажистом, мав науковий ступінь в медицині. У 1920 році взяв на себе управління санаторією.

Його твори можна знайти в галереях по всій країні, в музеї сучасного мистецтва в Нью-Йорку (Metropolitan Museum of Art- MOMA), а також на аукціонах антикваріату. Недавно мені пощастило знайти один примірник.

Серед пацієнтів саніторії „Нонканагва“ були найбільш видатні представники американської літератури. Відомий письменник О. Генрі (O. Henry) пише у своїй автобіографії, що його друг і колега письменник Джеймс Турбер (James Thurber), який сам провів багато часу у „Нонканагва“ намагаючись контролювати алкоголізм, переконав О. Генрі приїхати до д-ра Дж. Форда на конечне „висихання“.

Гарольд Рос, (Harold Ross), редактор журналу „Нью-Йоркер“ і письменник Олександр Вулкот (Alexander Woollcott) лікувалися від депресії на Союзівці.

Е.Б. Вайт (E.B. White), автор дитячого клясичного твору „Павутиння Шарлотти“ (Charlotte's Web), був також один з знаменитих пацієнтів санаторії „Нонканагва“. У книзі “The Trust-The Private and and powerful family behind The New York Times” автор зазначив, що сім'я Адольфа Окса (Alfred E. Ochs), власника-видавця газети „Нью-Йорк Таймс“, послала його до санаторії „Нонканагва“ після особливо жохливого нападу маніякальної депресії. Для нас, українців, варто згадати, що А. Окс був безпосереднім керівником сумнозвісного журналіста-брехуна Волтера Дюранті (Walter Duranty), який як кореспондент „Нью-Йорк Таймс“ у Москві розповсюджував неправду про Голодомор в Україні.

„Нонканагва“ закрилася в 1942 році. А моя подорож в минуле Союзівки триває. Помалу, як частинки мозаїки, одне відкриття за одним складаються у дуже цікаву картину. Цій історії належить бути розкритою.

Осип КРАВЧЕНЮК

НЕ ПРОСТО ПРОВІДНИК, А ДУША ГРОМАДИ

Серед найвизначніших діячів української спільноти у США бачимо чимало й урядовців Українського Народного Союзу. Одним з них був Дмитро Галичин. Про нього треба б написати окрему монографію; тут обмежуємось тільки до найважливіших інформацій про його багатосторонню діяльність.

Д. Галичин народився 30 жовтня 1895 року в сім'ї Кирила і Юлії (з Боднарів) Галичинів у селі Дички, Рогатинського повіту на Прикарпатті. Середню освіту здобув в українській гімназії в Рогатині (1915), потім вступив добровольцем у ряди Українських Січових Стрільців і Української Галицької Армії (1917-1920). По війні студював закордонну економіку у Віденському університеті, а в 1923 році виїхав до Америки. Проживав деякий час у свого старшого брата Івана, емігранта від 1912 року й активіста відділу УНСоюзу „Дністер“, що постав із злуки двох менших відділів – „Вільні козаки міста Львова“ і „Вільність в Америці“. Можна здогадуватись, що саме тоді Д. Галичин познайомився ближче з діяльністю Українського Народного Союзу.

В 1929 році він прийняв американське громадянство, а в 1933 році на 18-ій конвенції УНСоюзу в Дітройті його обрали Головним секретарем. Це і був початок довгої діяльності Д. Галичина в УНС. Пост секретаря він займав до 1950 року, коли на 22-ій конвенції у Клівленді він став головним керівником УНСоюзу і на цьому посту залишився до своєї смерти.

Як Головний секретар УНСоюзу Д. Галичин завершив почату ще в 1920-их роках модернізацію різних родів забезпечення, а своїм добрим розумінням усіх тонкощів американської забезпеченової системи посприяв усучасненню діловодства УНСоюзу, що й привело до помітного росту його членства і фінансів. Він був причетний до зредагованої д-ром Лукою Мишугою монументальної „Пропам’ятної книги“, виданої з нагоди 40-літнього ювілею УНСоюзу (1936), написав до неї солідну статтю „Допомогові організації в давнину і тепер“, а до виданого в 50-річчя УНСоюзу „Ювілейного Альманаху, 1894-1944“ подав дві статті: „П’ятдесятиліття Українського Народного Союзу, 1894-1944“ і „Головні періоди в розвої УНСоюзу“. Варто відзначити, що заснований 25 березня 1952 року 19-ий Відділ УНСоюзу названий іменем Дмитра Галичина.

Неуспіх української визвольної боротьби після Першої світової війни, окупація Західної України Польщею та Голод-геноцид на центральних землях України привели до глибокої знеохоти й поділу української спільноти в Америці.

Виникла потреба об’єднати всі українські організації до праці для оборони прав українського народу на рідних землях. Це привело до створення у Філадельфії 30 червня 1922 року т. зв. „Об’єднання українських організацій в Америці“ (ОУОА), що протягом несповна двох десятиліть було головним речником американських українців перед американськими урядовими чинниками.

„Об’єднання“ реагувало на переслідування українського народу російськими й польськими окупантами, влаштовуючи масові віча й демонстрації, як от: віче проти насильницької пацифікації в Галичині (15 листопада 1930 року), віче на допомогу українським селам на Гуцульщині (22 травня 1932 року), протест проти переслідування українців поляками – повішення Василя Біласа і Дмитра Данилишина у Львівській тюрмі „Бригідки“ (в Купер-Юніоні, Нью-Йорк, 29 січня 1933 року), „Державницька маніфестація“ (в Карнегі Гол, Нью-Йорк, 1 вересня 1935 року).

У всіх тих подіях Д. Галичин брав участь як промовець. На шостому конгресі „Об'єднання“ (3 листопада 1933 року в Нью-Йорку), що проходив під кличем „Рятуймо Україну від голодної смерти“, висунено вимогу перевірки американською комісією справи Голодомору й проголошено неділю 19 листопада „Неділею національної жалоби“, а листопад – „Місяцем протесту проти московсько-советського голодовбивства України“.

На тому конгресі Д. Галичина обрали фінансовим секретарем „Об'єднання“. В 1938 році він належав до комітету участі американських українців у Світовій виставі в Нью-Йорку, а рік пізніше був рушійною силою у вічах і демонстраціях українських громад в обороні Карпатської України, в започаткуванні допомогової акції для цього та в писанні в тій справі численних листів до урядів Америки, Англії, Франції, Німеччини й Італії.

Вибух Другої світової війни в 1939 році поставив перед українською спільнотою в Америці нові й нелегкі завдання. Тому провід „Об'єднання“ видав заклик до заснування Всеукраїнського народного конгресу, що й здійснилось 14 травня 1940 року у Вашингтоні, коли постав Український Конгресовий Комітет Америки (УККА). Його завданням було заманіфестувати перед широким світом право українського народу на вільний державний розвиток нарівні з іншими народами Європи й наладати дальшу акцію тутешніх українських організацій на допомогу державницьким змаганням до самостійної України. Тоді таки промовляв Д. Галичин, вказуючи на потребу допомагати УККА матеріально й видавати англійською мовою бюлетень і журнал.

Такі публікації були дуже потрібними саме в 1940-их роках, коли в Америці ширилась спрямована проти УНСоюзу і УККА пропаганда комуністичної преси і навіть американського радіо з його чільним коментатором Волтером Вінчелем.

Вже в першому числі Бюлетеня УККА поміщено меморандум УККА до Державного секретаря Америки Кордела Гола, що саме тоді готувався до поїздки на конференцію у Москві. У ньому йшла мова про окупацію українських земель нацистською Німеччиною і комуністичним СРСР та було висловлено твердження, що для тривалого миру у Східній Європі треба дозволити Україні вирішувати свою долю.

В УККА Д. Галичин працював фінансовим секретарем, від 1956 року – президентом. Тут згадаємо тільки створення у Філадельфії 24 червня 1944 року З'єднаного Українсько-Американського Допомогового Комітету (ЗУАДК). Ця добровільна допомогова організація співпрацювала з американським урядом і з міжнародними допомоговими агенціями, давала українським утікачам, т. зв. „переміщеним особам“ правну, моральну й матеріальну допомогу і нарешті уможливила тисячам з них переселення в США, Канаду та інші країни.

Д. Галичин завжди цікавився долею „переміщених осіб“ і був дуже активним у праці ЗУАДК, зокрема у збірці фондів. На 22-ій конвенції УНСоюзу він вказував на велику користь приїзду „переміщених осіб“ до Америки для української громади загалом, зокрема в час, коли серед давніших українських імігрантів ширилось почуття знеохоти стосовно їх пов'язання з українським питанням.

Наприкінці 1952 року Д. Галичин був делегатом т. зв. „Місії УККА до Європи“. В цьому ж році він став одним з чотирьох ініціаторів спонзорованої УНСоюзом англomовної енциклопедії українознавства (іншими були: проф. Володимир Кубійович, д-р Л. Мишуга, проф. Кларенс А. Манінг). Енциклопедія появилась друком в 1963 році в Торонтському університеті, а всі витрати покритв УНСоюз.

Символічним треба вважати пов'язання Д. Галичина з творчістю Тараса Шевченка. Ще учнем п'ятої класи української гімназії в Рогатині (1912) він читав реферат на тему „Шевченко на заслання“, 16 червня 1957 року виголосив промову при нагоді відкриття створеного Олександром Архипенком погруддя Т. Шевченка на Союзівці в Кергонксоні, Нью-Йорк, а на 24-ій конвенції УНСоюзу (25-31 травня 1958 року) причинився до її рішення побудувати пам'ятник Т. Шевченкові у Вашингтоні.

Разом з проф. Романом Смаль-Стоцьким і д-ром Левом Добрянським Д. Галичин брав у тій справі участь у переслуханні з конгресменом Полом С. Джонсом, а як директор Комітету побудови цього пам'ятника вислав Джекобові К. Джевітсові, сенаторові з штату Нью-Йорк, листа-прохання почати акцію у цій справі (8 листопада 1958 року).

По несповна двох роках обидві палати Конгресу видали Спільну резолюцію, що уповноважнювала побудову пам'ятника Т. Шевченкові у Вашингтоні. Таким чином, вимріяний українсько-американською спільнотою пам'ятник Т. Шевченкові став дійсністю: 27 черв-

ня 1964 року його відкрив попередній Президент США (1953-1961) Двайт Д. Айзенгавер у присутності майже стотисячної маси людей, але, на жаль, у відсутності померлого Дмитра Галичина.

Для координації політичної діяльності УККА з іншими європейськими народними групами в США Д. Галичин дав почин до заснування в 1955 році Конференції американців центрального і східноєвропейського походження.

Як голова Конференції він виготовив „Заяву“ про її тісну співпрацю з урядовими чинниками, а також з американськими і громадськими організаціями, які добачали руку Москви в різних актах вандалізму і вважали їх зброєю проти свободолюбних народів, демократичного способу життя і проти безпеки Америки.

Вартою уваги є також стаття Д.Галичина „Пересторога: ми мусимо бути обачними до підливних комуністичних затій“ (Український бюлетень УККА 5-6, 1-15 березня 1960 року). Цю статтю він написав, реагуючи на поміщений в „Нью-Йорк Таймсі“ (16 лютого 1960 року) заклик сімох чужомовних прокомуністичних газет до Президента США з наміром спонукати його прийняти советську „політику коєкзистенції“. Тому що між підписаними під цим „Закликом“ була також ню-йоркська лівацька українська газета „Українські вісті“, Д. Галичин наголосив, що ця газета є комуністичним пресовим органом та що українська громада не має нічого спільного з ним і його видавцями. Метою їхнього „Заклику“ було обманути американську публічну опінію, скомпрометувати добре ім'я українців та їхню антикомуністичну діяльність.

Д. Галичин причинився багато до проголошення Конгресом США „Тижня поневолених націй“ (від липня 1959 року), а 20-21 лютого 1960 року очолював делегацію УККА на Конференції в Торонто у справі заснування Світового Конгресу Вільних Українців.

Він помер трагічною смертю 26 березня 1961 року в Нью-Йорку.

Д. Галичин був зразком політичного і громадського діяча, провідника. Ледве чи щось відбувалось у житті української спільноти без його вагової співучасті. Енергійний, рішучий і надзвичайно працьовитий, він мав своїм прапором службу громаді, до якої належав, і всьому українському народові. До нього можна застосувати слова Івана Франка в поемі „Мойсей“: „Все, що мав, у житті, він віддав для одної ідеї, і горів, і яснів, і страждав, і трудився для неї“.

УНСОЮЗ У СТАРИХ ФОТОГРАФІЯХ

Старі фотографії – це особлива історія, особливо хвилююча, треба тільки не просто очима, а душею вдивитися в них, у ці збережені від часу людські обличчя. Вдивившись, можна уявити життя цих чоловіків, жінок, дітей, їхні життєві верхи і доли, їхні надії. І неможливо не відчувати, що всі ті люди на групових фотографіях – то живі островки України в далекому заокеанському світі. Погляньмо лише на підписи, на назви цих відділів Українського Народного Союзу – Товариства св. Володимира, ім. Тараса Шевченка, ім. Івана Франка, ім. Маркіяна Шашкевича, ім. Лесі Українки, „Запорізька Січ“ і т. д. – і зрозуміємо виняткове значення рідної культури, мови, значення батьківської віри для імігрантів, котрі всупереч сильним асиміляційним вітрам залишалися українцями й самовіддано відтворювали своє українство в кожному наступному поколінні.



Товариство ім. Івана Франка, 52 відділ, Голийок, Масс., 1934 рік.



Українсько-американське молодече товариство „Буковина“, Бостон.



Товариство ім. Тараса Шевченка, 281 відділ УНС, Байон, Н.Дж.



Товариство ім. Лесі Українки, 371 відділ УНС, Джерзі Сіті, Н.Дж.



Еліонор Рузвелт, дружина Президента США, між українськими жінками в Нью-Йорку.



Братство пресв. Діви Марії, 178 відділ УНС, Манчестер, Н.Г.



Братство св. Володимира, 65 відділ УНС, Елізабет, Н.Дж.



Конвенція УНС 1933 року, Дітройт, Міш.



23-тя конвенція УНС 1954 року, Вашингтон, ДК.



25-та конвенція УНС 1962 року, Нью-Йорк.



Банкет на 8-й конвенції американців українського походження, 1962 рік, Нью-Йорк.



75-та річниця УНС, 1969 рік, Нью-Йорк.

ДО 200-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

2

Петро ЧАСТО

УНСОЮЗ і „СВОБОДА“ – В ПОКЛОНІ ВЕЛИКОМУ КОБЗАРЕВІ

Світла і тіні 1914-го...

Тарас Шевченко, його слово, його дух були присутні у „Свободі“ відразу ж з її першого числа: під назвою газети, як її кредо, стояли заповітні, вічні у своїй істині рядки з двох поезій Тараса Шевченка – з тих двох, котрими наш Пророк охоплював діалектику відкритості до світу й одночасного зберігання свого в цьому, далеко не завжди до нас прихильному, світі:

*„Учітеся, брати мої, думайте, читайте
І чужому навчайтесь – свого не цурайтесь”...
„В своїй хаті – своя правда і сила, і воля”.*

Ранньої весни, 1 березня 1894 року, „Свобода“ повідомила, що тиждень тому, 22 лютого – то був свідомо обраний день народження Джорджа Вашингтона – „зійшлись руські священики, делегати руських братств і патріоти-русини з всіх сторін до руської церкви в Шамокіні, Па., благати Господа Бога, щоб допоміг щасливо начати таке важне діло – діло основання „Руського Народного Союзу”.

Руські священики – це оо. Григорій Грушка, Іван Констанкевич, Амвросій Полянський і Теофан Обушкевич. Під час Божественної Літургії співав український хор під диригентурою д-ра Володимира Сіменовича, близького приятеля і великого шанувальника творчості Івана Франка. Вся атмосфера події була виразно проукраїнська, і знов таки епіграфом до цього повідомлення о. Грушка взяв слова Тараса Шевченка:

*І о диво: трупи встали
І очі розкрили
І брат з братом обнялися
І проговорили
Слово тихої любови!*

В душі заповітів Великого Кобзаря, свого патрона, Руський Народний Союз на своїй XII Конвенції у 1912 році заснував Шкільний Фонд, зобов’язавши кожного члена вплачувати в нього 3 центи на місяць. Керувала фондом Просвітня комісія – на той час вона вже мала ретельно складений плян видання шкільних посібників з історії України, географії, культури, етнології, а також з галузі мистецтва, політики і економіки. Просвітня комісія також взялася за великий проєкт заснування Центральної Української Бібліотеки, Українського Музею і Українського Архіву.

„Заложені нами інституції не будуть власністю ані одного товариства, ані одної групи чи партії, але будуть власністю всього народу як тут, за океаном, так і там, у ріднім краю. Тими інституціями ми поставимо себе в ряди культурних народів, тож варто для такої великої цілі не пожалувати труду ані офіри. Згуртуймо всі свої ду-

хові й матеріальні сили водно, а в короткім часі наші надії стануть дійсністю“, – писала „Свобода“ 2 січня (ч. 1) 1913 року.

В середині січня 1914 року Просвітня Комісія проголосила той рік Роком Шевченка – до 100-річчя з дня народження Великого Кобзаря України, і з метою гідного відзначення ювілею почала видавати для молоді твори української і світової класики, зазначаючи на обкладинці кожного видання: „В честь столітніх роковин Тараса Шевченка“. При цьому на Шевченків „Кобзар“ видавництво оголосило значну знижку в ціні.

Число з 5 березня вийшло з портретом Тараса Шевченка на всю першу сторінку. Другу і третю сторінки всуціль зайняв життєпис Великого Кобзаря, переплетений уривками з його поезій і закінчений „Заповітом“. Автор не підписаний, однак, то мала бути людина, вельми обізнана з життям поета, оскільки подала досить точні, як на ті часи, відомості про Кирило–Методіївське братство, і також цікаві деталі заарештування Т. Шевченка.

„Свобода“ з 12 березня повідомляє про заборону святкування Шевченкового ювілею в Києві і про реакцію на цю заборону в різних культурних середовищах:

„...Російський міністер внутрішніх справ Маклаков дав київському урядові вказівки в справі заборони публічного святкування столітнього ювілею Шевченка. Київський магістрат також одержав телеграму, що не вільно містові брати участі у святкуванні сього ювілею. Комісію, що організовує святкування ювілею, повідомлено, що уряд не дозволив місцевому духовенству правити панахиди по Шевченкові. З огляду на сю заборону не відбудуться закладини пам'ятника Шевченкові. Дня 2 с. м. начальник краю, (київський генерал-губернатор) запросив до себе посадника міста п. Дякова і заявив йому, що всякі приготування до вшанування пам'яті Шевченка треба припинити, бо ніяких народних свят поета не буде дозволено“.

„Протест російських послів в Петербурзі“: „Коли російські поступові послі і українські (українських послів в російській Думі є всього 7) довідались про те, що російський міністер внутрішніх справ Маклаков заборонив у Києві, а також в інших містах російської України обходити свято 100-літніх роковин Шевченка, внесли в Думі протест у формі наглої інтерпеляції до правительства, в якій різко осуджують некультурний поступок царських посіпак“.

„Протест українських послів у Львові“: „У вівторок, дня 24 лютого с. р., на початку соймового засідання забрав слово голова українського клубу посол др. Кость Левицький і виголосив отсей протест проти некультурної заборони російським урядом обходити ювілей Шевченка на російській Україні: „...Коли опозиційні посли в Державній Думі в Петербурзі з приводу сеї нечуваної в цивілізованім світі заборони внесли парляментарний спротив, пятнуючи сей поступок російської державної управи як надужиття урядової власти,... та коли наші брати на Україні не мають спромоги відповісти на отсі укази – то на нас, галицьких українців в конституційній Австрії, припав національний обов'язок з оцеї соймової трибуни зложити такого акту самоволі і безправства прилюдний рішучий протест! Яко частина великого українського народа відчуваємо під теперішню хвилю той тяжкий удар, завданий нам самим. Наш український нарід ніколи, серед найтяжчих умовин життя не зрікався і не зречеться своєї самостійности національної, а українські маси народні, мимо всіх заборон, не забули і не забудуть ніколи заповіту свого національного пророка Тараса Шевченка: до праці і боротьби за волю і права свого народа! Стоячи на становищі природного права кожної нації на самостійний розвиток, без огляду на її державну приналежність, відкликуємось нашим нинішнім протестом проти національного гнету в російській імперії до всього культурного світа в ім'я чести і горожанських свобод українського народа!...“.

„Пам'ятник Шевченкові в Києві“: „Міський Шевченківський комітет в Києві (котрому, як вище згадано, заборонено святкувати ювілей Шевченка) на останнім своїм засіданню прийняв на пам'ятник Тарасові Шевченкові в Києві проєкт, який виконав президент англійської академії в Римі п. Шіортіно. Пам'ятник мав коштувати 150,000 рублів (зібрано досі понад 130,000 рублів). Як звісно, з причини заборони російського уряду, закладини під пам'ятник у сей вівторок не відбулися і хто знає, коли відбудуться“.

26 березня „Свобода“ друкує важливий, можна сказати, історичний документ – звернення американських українців до Президента США Вудро Вилсона, закликаючи його не залишатися байдужим до російського безкультур'я, викazanого перед усім світом у справі 100-річчя Тараса Шевченка:

„Пане Президенте! 10-го числа цього місяця минуло 100 років від народження найбільшого українського Поета Тараса Шевченка. Цей день – велике національне свято всього 40-мільйонного українського народу, 35 мільйонів якого живе в південно-європейській частині Російської держави, чотири мільйони – в Австро-Угорщині, а один мільйон – в Америці. В 10-ий день цього місяця готувалися наші земляки по всіх своїх територіях якнайурочистіше відзначити це велике національне свято. Найбільше свято мало відбутися в столиці нашої Вітчизни, Києві, і в тому святі мали взяти участь представники соборної України. Там міська рада мала поставити з внесків усього українського народу пам'ятник Поетові і влаштувати величаві походи в місті. Так само готувались до свята наші міста – Полтава, Одеса, Харків, Кам'янець-Подільський та інші. Та в останній хвилині російське міністерство заборонило всі ті свята, не подаючи жодних причин, а найвища церковна влада Росії, Синод, заборонила в день 10 березня правити навіть поминальні Богослуження за нашого Поета Тараса Шевченка. Отже, свято Поета, який уродився біля Києва та якого також і могила знаходиться над Дніпром недалеко Києва, святкуватимуть тільки наші земляки в Австро-Угорщині та ми, емігранти у вільній Америці. Проти цього нечуваного варварства, у хвилю болючого удару для нашої національної гордості з боку російського уряду, підносить голос протесту один мільйон українців, що живуть на вільній землі Вашингтона. Не маючи іншого способу запротестувати, передаємо оцей наш протест на Ваші руки, Пане Президенте, і просимо ласкаво подати зміст цього протесту представникові Російської імперії при Білому Домі“.

У підписах – імена тоді чільних провідників Руського Народного Союзу Дмитра Капітули, Семена Ядловського, Олексія Шаршона і Михайла Угорчака.

Також у газеті з 26 березня: „Комітет українських товариств у Львові, котрий займається улагодженням ювілейного свята в 100-літні роковини Тараса Шевченка в нашій галицькій столиці, звернувся був до Львівського магістрату, котрий поляки захопили в свої руки, щоби відступив залю міського театру на ювілейний концерт 9 марця. Спочатку магістратура не мала смілости просто відмовити, бо встидно їм було поставитися на рівні з царським урядом, котрий заборонив, як звісно, святкувати ювілей Шевченка на цілій

Україні. А також боялися польські магістратники, що українські послы видвигнули б сю справу в соймі. Тому сказали вони, що відступлять залю, але за грші (хоч на польські цілі все дають задурно) і зацабанили таку суму за один вечір (2,800 корон), щоби українців відстрашити. Але не відстрашили. Українці заявили, що залю візьмуть і таку ціну заплатять, мимо того, що їм належалося хоч раз на 1000 літ даром, бо міський театр побудовано з міських і краєвих податків, отже, не за польські гроші, але за українські, жидівські і польські.

Але не минуло два тижні, аж тут президент міста Найман повідомляє Комітет, що не відступить залі. Комітетові люди приходять до нього і питаються, що за причина, представляють йому, що все вже приготоване, що це останній час, що вже нема часу шукати іншої залі і т. д. Але польський ковтун вперся і заявив, що по тім, що сталося в соймі (як йому українські послы дали відправу за провокацію) він не може відступити залі на українське свято – тим більше, що він знає, що ціла міська рада не є прихильно настроєна до українського народу. Потім вже наші люди до нього не говорили і, тряснувши дверима, вийшли від ляцького ковтуну. Дійсно треба було надлюдської терпеливості, аби тряснути дверима, а не чим иншим і куди инде. Але, видно, вони вважали нижче своєї чести розправитися з неграмотним ляцьким ковтуном-провокатором.

З уваги на відмову міської залі концерт відбувся в так званій Спортовій залі при Зеленій улиці. Се найбільша заля в цілім Львові. Міститься там найменше 5,000 осіб. Мимо того, що заля така велика, білети на концерт були розкуплені до одного ще кілька днів перед концертом. З уваги на те уладжено такий самий концерт і в цій самій залі на другий день, 10 марця. і на цей концерт також розкуплено всі білети. Се знак, яку силу представляють українці у Львові і з яким почуванем українське населення відноситься до нашого Пророка національного Тараса Шевченка. Поляки таким запалом своїх мас до свого поета Міцкевича не можуть похвалитися. Як уладжувано такі свята, то залі були майже порожні, а настрій гробовий.

Инакше виглядає свято в честь великих людей у народів, котрі борються і рвуться до життя, а инакше в тих, котрі бачать своє щастя в переслідуванні других народів“.

„Німий ювілей на Україні“ (також у числі з 26 березня): „...Протести, які піднеслися проти дикої, варварської заборони цілому народові святкувати ювілей свого найбільшого поета, були сильним ударом для царського уряду перед культурним світом. І навіть йому стало соромно за свої власні діла і почав потрохи завертати з вибраної дороги. Наперед Синод оголосив, що можна правити по Шевченкові тихі панахиди, бо його поховано по-християнськи, але не радить єпископам і священикам правити торжественних панахид. Дальше російський міністер внутрішніх справ Маклаков заявив, що дозволить на тихі, спокійні обходи без парад, в замкнених домах.

Се була образа, кинена українцям. Наперед заборонено їм святкувати великий ювілей, а потім ніби з ласки кинено їм дозволене наче жебракам – святкувати тихо, смирно, в замкнених домах. Навіть посвячення площі під пам'ятник Шевченкові не можна довершити, бо се під голим небом.

Отже, нічого не лишалося нашим братам в Росії, як лише цілком зректися свята. І так зробили. День 10 с. м., день радості нашого народа, змінився на російській Україні під панованєм катів у день смутку. Там наші брати обходили в цей день німий ювілей. Лише були сумні сходинок українських товариств в поодиноких містах. З тих сходин вислано тільки телеграми на Шевченкове свято у Львові...“.

„Свобода“ з 2 квітня: „Великі демонстрації в Києві“: „Ще перед днем Шевченківського ювілею в Києві змобілізовано всі поліційні команди, навіть резервові, а на поміч поліції призначено окремі відділи козаків і пішого війська.

День Шевченківського ювілею 10 марта с. р. був дуже гарний, чисто весняний. У книгарнях і складах приладів до писання виставлено безліч портретів Шевченка. Українські книгарні і склепи були замкнені.

Ще зранку в Софійський собор і катедральну церкву почали збиратися люди, а около 10-ої години весь величезний собор був тісно виповнений народом, головню молодіжжю київських висших шкіл. По Богослуженню кілька осіб звернулися до духовенства з просьбою відслужити Панахиду, але їм відмовлено. Незабаром на дверях собору появилася напись: „Панахид по Шевченку в соборі не будуть служити“.

Так само було відмовлено служити Панахиду у Володимирському соборі.

Коло входів до будинків київських висших шкіл стояли сильні відділи поліції.

Около полудня вигляд міста почав мінятися – на вулицях, особливо в центрі міста почали збиратися товпи публіки, серед неї – багато студентів і студенток. Молодіж зібралася коло Володимирського собору, а незабаром і в самому соборі зібралося кількасот людей. Зібрані почали співати „Вічну пам'ять“. Зараз появилася поліція, козаки, військо і стали розганяти демонстрантів. Тоді вони переходять на Фундуклеївську і Володимирську улицу, на площу перед міським театром. Тут збирається величезна маса народу. Через деякий час товпа по Володимирській улиці йде до Софійського собору. По дорозі розлягається спів „Вічної пам'яті“ й українських національних гимнів, чути склики проти російського абсолютизму.

Коло пам'ятника св. Ірини поліція розганяє товпу і завертає її назад, а при сій нагоді арештує кількох демонстрантів. Та се не помагає, спів розлягається з новою силою. Протягом пів години поліція яких 6-8 разів мусіла розганяти більші товпи демонстрантів на улиці Володимирській. Коло Золотих Воріт відбулися дикі сцени. Козаки гальопом пустили коний по тротуарах, б'ючи людей нагайками....

...Демонстрації перенеслися на Хрещатик. Тут около 2-ої години зібралися величезні маси народу...

...Під час Шевченківської демонстрації першого дня арештовано 76 людей, з того 4 жінки. З того двох арештовано в Комерційному інституті за поширюване Шевченківських проклямацій від загально-коаліційної ради київських висших шкіл з закликком до страйку...

„Другий день демонстрацій на улицах“: „Дня 11 марта с. р. була річниця смерти Тараса Шевчека. З сеї нагоди повторилися демонстрації на улицах, але ще в більших розмірах...“.

У тому ж числі (з 2 квітня) ще раз – в контрасті з варварством в підросійській Україні – про Шевченківське свято у Львові:

„Шевченківський ювілей у Львові випав під кожним оглядом величаво. В неділю перед ювілеєм відбулося 18 святочних викладів по читальнях і товариствах, а около 150 викладів виголошено

по підльвівських селах. У понеділок рано прибрав Львів справді святочний вигляд. Будинки українських інституцій і приватні українські камениці були прикрашені національними прапорами, а подекуди також і зеленню. Вікна всіх українських помешкань – ювілейними наліпками, що представляли Шевченка в молодім віці. Улиці, хоч це був будень, оживилися значно, бо з провінції прибуло на свято багато гостей...

...Ювілейний концерт, що відбувся через відмову залі міського театру в досить невідповідній залі Спортової палати випав дуже величаво і тримав численно зібрану публіку в святочно-радісній настрої. Промову святочну виголосив посол др. Олесницький, деклямував власний вірш проф. Богдан Лепкий з Кракова, а сольові пісні відспівав славнозвісний співак Олександр Мишуга, якому публіка уладила оваційне повітання...

...У вівторок відбулася в музеї Наукового Товариства ім. Шевченка академія для членів Товариства. По відповідній вступній промові д-ра Томашівського і по відчитанню численних приватних листів і телеграм, головно з закордонної України, виголосив виклад др. Ст. Смаль-Стоцький на тему „Ідеї Шевченкової творчості“...

...В університеті уладили оба семінарі для української філології і „Гурток українців“ святочне засідання, на яким, між іншими, промовляли проф. Колесса і Студинський...“.

9 квітня „Свобода“ вмістила короткі повідомлення про драматичні – з вуличними протестами і страйками – відзначення Шевченківського ювілею в Харкові, Одесі, Катеринославі, Полтаві та інших українських містах російської імперії.

14 травня „Свобода“ повідомила, як українські робітники в Німеччині відсвяткували пам'ять Кобзаря: „З Бремену пишуть: І ми, українські робітники, яких доля загнала на чужину, відсвяткували ювілей нашого великого Поета, що співав пісні про недолю бідного народу та закликав до боротьби з усяким лихом. Дня 2 марта с. р. відбувся у нас заходом робітничого товариства „Поступ“ святочний вечір в честь Тараса Шевченка. Участь у тім святі взяло велике число українських робітників, що працюють в Бремені. Промови про жите і твори Шевченка виголосили Я. Богдан і С. Добель, А. Карпач і інші. По відспіванню кількох українських пісень учасники розійшлися покріплені на душі, що і на чужині змогли віддати честь Співакові українського народу“.

У цьому ж числі (з 14 травня) „Свобода“ віддала місце на 1-ій сторінці, щоб розповісти про зворушливе святкування 100-річчя Т. Шевченка на Жовківському передмісті Львова: „На програму концерту зложилися сміло і вміло виконані деклямації дітей до шести літ, як от „Розрита могила“, „Село“, пісні „Боже великий“ і „Батьку Тарасе“ й інші, які викликали довгу, неустаючу бурю оплесків зібраних гостей...“.

30 травня відбулося знамените вшанування пам'яті Великого Кобзаря у Нью-Йорку – „...в ньому вперше взяли участь солідарно всі українці, без огляду на партійні різниці, всі існуючі тоді в Нью-Йорку 27 українських товариств, що виступили зі своїми відзнаками, прапорами та великими транспорантами. Похід відкривав кінний відділ у козацьких костюмах. Опісля четверо білих коней тягнуло великий віз, на платформі якого, серед зелені, квітів і синьо-жовтих стрічок та прапорів, красувався великий портрет Тараса. За возом ішло 16 дівчат у народних строях, які несли обведену великим вінком синьо-жовту стрічку з написом: „І мене в сім'ї великий, в сім'ї вольній, новій, не забудьте пом'янути незлим, тихим словом“. Далі, під звуки вісьмох українських оркестр, ішли сім тисяч учасників походу. Похід перейшов головними вулицями міста, в тому числі й званою мільйонерською 5-ою Евеню, де розкинено понад 10,000 брошур англійською мовою про український нарід, його Пророка Тараса Шевченка та про заборону святкування роковин Кобзаря в підросійській Україні. Похід закінчився о год. 7-ій вечора на 11-ій вулиці біля Вебстер-Голу, де відбувся концерт. Велика заля на 4,000 місць була виповнена по береги... Концертову програму започаткував промовою український греко-католицький парох о. Підгорецький. Опісля зложено біля встановленого на сцені погруддя Поета вінки та квіти. Про значення Шевченка для Українців як самостійної нації промовляв регент усіх університетів Нью-йоркського стейту містер Шіпмен. Концертову програму виповнили виступи двох великих хорів – „Української Бесіди“ та Українського Хору. Були також сольові вокальні та інструментальні виступи, переплетені деклямаціями Шевченкових віршів, опісля – сценічний образ „На Тарасовій могилі“ і вкінці – відспівання Шевченкового „Заповіту“ та гимну „Ще не вмерла Україна“...“.

Окремими вістками „Свобода“ 2 липня віддзеркалила відзначення Шевченківського ювілею в Брукліні біля Нью-Йорку, в

Олифанті, стеит Пенсильванія, де громада підготувала святкову програму з великим концертом і виставою „Назар Стодоля“ за п'єсою Т. Шевченка. В числі з 11 червня – вістки про святкування 100-річчя Т. Шевченка у Дітройті, стеит Мишиген, в Ньюарку, стеит Нью-Джерзі, у Рочестері, стеит Нью-Йорк, в Скрентоні, стеит Пенсильванія.

Проте апофеозом всеукраїнських ювілейних відзначень були святкові події у Львові 28 червня, про які „Свобода“ повідомила у дуже докладному репортажі „Українська сила з поклоном Тарасові“. На площі „Сокола-Батька“ вперше Січові Стрільці, загалом 500 осіб, виказали здивованому і захопленому містові свій стройовий вишкіл. Таким чином ювілей Тараса Шевченка став для найсвідомішої української молоді Галичини ознакою національно-політичної зрілості і готовності перейти від просвітянської праці, від юнацької гри в таборах Пласту і „Соколу“ до збройної боротьби за волю і незалежність України. Про це – „Свобода“ 16 липня 1914 року:

„День 28 червня 1914 року надовго остане в пам'яті українського народу. Се ж був день, в котрім столиця Галицької України, Львів, віджила бодай на одну добу дивним житєм, тим житєм, яке кипіло у Львові ще за часів руських князів. В сей день з'їхалися до Львова тисячами сини й доньки України навіть з найдальших і найтемніших закутин нашої Великої Вітчизни. Були там люди і з долів, і з гір, і з Покуття, і з Лемків, і з Бойків, і з Гуцулів, а дальше і з Буковини, російської України, а навіть з-поза моря – з Америки. Не було лише представників угорської України, бо та частина нашої Вітчизни ще спить. Але й там вже доходять промені народної свідомости, бо отсе з угорської України наспіло до Здвигового Комітету привітне письмо.

Вже в суботу, 27 червня, по полудні почали з'їздитись наші люди до Львова. Одні приїжджали звичайними поїздами, другі – надзвичайними. А тих надзвичайних поїздів було аж двацять чотири. Ще на ніяке торжество у Львові не було дотепер такої великої кількості надзвичайних поїздів.

Цілий край мусів в той день довідатися про великий український здвиг у Львові. Бо хоч би хто не знав сього з газет і оповідань, то не зміг би не запримітити, як з кожної місцевости ланами

спішили люди до найближчої станції залізничної і там всідали до умаєних, синьо-жовтими хоругвами прикрашених поїздів....

... І помилився б той, хто б думав, що між приїжджими була сама молодіж. Були там сотні, а може, й тисячі стареньких дідусів і бабусь... Одначе, не на вправи і не до походу приїхали вони. Вони приїхали подивитися і нарадітися видом своїм синів і доньок...

Здвигові ювілейні свята почалися в суботу вечором великим концертом в Спортовій Палаті при улиці Зеленій. Се найбільша заля у Львові, яка може вмістити 10 тисяч людей, а прецінь і та заля показалася для українців замалою і в часі концерту була забита по береги.

На тім концерті промовляв д-р Трильовський як голова Українського Січового Союзу, а опісля – проф. Іван Боберський як голова „Сокола-Батька“...

По промовах хори Товариства „Львівський Боян“ і „Бандурист“ співали гарні пісні, а поет Богдан Лепкий деклямував свій високопатріотичний стих. Найкрасшою точкою концертуу був спів оперового артиста Модеста Менцинського, що приїхав на здвиг аж з Кельну в Німеччині. Менцинський – се співак світової слави, а що при тім є й добрим українцем, то завдяки йому росте й наше значіння за границею...

По концерті відбувся ще привітний вечір, уладжений львівськими українцями для гостей – чехів, англійців та українців з Росії і Буковини.

Прийшла неділя. Вже досвіта заройвся „Український Город“ тисячами людей. Були се переважно „Соколи“ і січовики, що спішилися на проби до вправ. Улиці, що ведуть до „Українського Городу“, були переповнені такими масами народу, що годі було прямо з місця рушитись.

Проби тривали до пів до одинайцятї. О тій годині почалося устанавлюванє походу. І тут доперва показалася, як слід, дисциплінованість січово-сокільської армії. Протягом одної години на лінії, довгій на чотири кілометри, уставився величавий похід.

Хто бачив цей похід, певно не забуде його до смерти. Здавалося, що віджили давні козацькі часи, а отсе перед очима веде своє славне козацьке військо безсмертний Батько Богдан. Перед очима видців головними улицями княжої столиці посувалася рядами новітня українська армія. На чолі походу їхали поважно „Соколи“

міські і сільські, на конях. За ними йшла музика і дві чети, повні зоружених сокільських стрільців. Військові торністри на плечах, а кріс на раменах робили велике вражіне. Дальше йшла старшина „Сокола-Батька“ і Укр. Січового Союзу...

Потім під проводом вождя здвигу Дигдалевича з Тернополя, який їхав на прегарнім коні, йшли полки „Соколів“ і Січовиків. Було там півтори тисячі „Соколів“ в повних одностроях, около півтори сотні „Сокілок“ у гранатових одностроях, 400 сільських „Сокілок“ і Січовичок в лентах і сокільських або козацьких шапках.

З черги надійшли Січовики „Сокола-Батька“ в козацьких одностроях зі Старого Самбора, Судової Вишні і з Львова. За ними їхав кінний відділ „Соколів“, потім ішло около півтретя тисячі сільських „Соколів“ і Січовиків, всі в білих одностроях...

Ще миліше вражіне робили дві сотки сільських Сокілок в народних строях. Справді, народний стрій з вишивками – се найкрасший одяг для сільської дівчини! За дівчатами йшли „Соколи“ і Січовики в темних одягах. Межи четами були розміщені 19 музик і 136 прапорів...

За „Соколом-Батьком“ йшли пластуни з гімназійною музикою...

Точне число людей в поході – 12,303...

Похід перейшов головними вулицями міста. Здовж походу по хідниках уставилися десятки тисяч видців, які зустрічали похід окликами „Слава!“. Вікна і камениці українців були прикрашені синьо-жовтими хоругвами і бюстами Тараса. З балконів українських мешкань кидали на похід квітами.

Не було, здається, українця, якому на вид сього величавого походу не забилося серце, не станула в очах сльоза щирої радості. Се ж йшла улицями старої княжої столиці своя, рідна українська армія!...

Серце розсаджувало груди на вид, як всі діти українські ідуть разом одною кріпкою лавою. Інтелігент і простий мужик, селянин і міщанин, робітник і пан – усі йшли разом рама об раму, злучені одною могутньою любов'ю до рідної України.

І хотілося, щоби той похід тривав довго, довго – без кінця, доки не наспіє день, коли на сивому коні підійметься старий гетьман і кликне: „Панове товариство, днесь великий день настав для нас – Днесь день Воскресення Самостійної України!“.

По дорозі перейшов похід попри Національний Музей і тут поклонився провізорно уставленому пам'ятникові Тараса...

...Нехай же се велике торжество навчить нас, що силою і працею здобудемо все, що лише сильним уступають місце вороги. Крок за кроком вперед – всі враз – а дасть Бог, що перемога буде на наших боці“.

1964-ий... Тарас Шевченко у Вашингтоні

Велику і величну подію, котрою завжди буде гордитися американська Україна і до котрої були безпосередньо причетні Український Народний Союз і „Свобода“, приніс день 27 червня 1964 року: у Вашингтоні, столиці США, відкрито пам'ятник Тарасові Шевченкові.

Про ту подію, зокрема про надзвичайно урочисту мить, коли о 12-ій годині 50 хвилин того суботнього дня до заступленого жовтим полотнищем монумента підійшов знаменитий – мабуть, найзнаменитіший у ті часи – американець, щоб відкрити пам'ятник і промовити особливе, справді мудре слово про Пророка нашої нації й одного з найбільших гуманістів людства, залишив нам докладний і, певна річ, вкрай емоційний репортаж тодішній головний редактор „Свободи“ Антін Драган:

„...Все завмерло, зупинило віддих, навіть легкий вітерець припинив свій подув у розпаленому гарячим сонцем майже до ста ступенів за Фаренгейтом повітрі, як 34-ий Президент З'єднаних Штатів Америки, головний командант альянтських збройних сил в Другій світовій війні Двайт Д. Айзенгавер відкрив бронзову постать немирного Кобзаря України та вселюдського співця волі і справедливості... Тишу сколихнули слова безсмертного Шевченкового „Заповіту“, що понеслися піснею насамперед з грудей сотень хористів, а опісля і з грудей тисячів і тисячів народу... Здавалося, що вище піднеслися та бадьоріше замаяли сотні прапорів, між ними й бойові прапори колишніх Українських Армій, що вели до бою за здійснення цього Шевченківського заповіту. „І мене в сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій, не забудьте пом'янути незлим, тихим словом...“ – скінчилася пісня-заповіт, а в очах тисяч людей блищали й котились по обличчях сльози невимовного зворушення, невимовної радості, що Вашингтон діждався Шевченка, та невимовного жалю і туги, що Україна все ще дожидає „свого Вашинг-“

тона з новим і праведним законом“...“ (Антін Драган, „Шевченко у Вашингтоні“, Видавництво „Свобода“, 1984).

Довга і терниста дорога вела до того історичного дня, але й початки її тісно пов'язані зі „Свободою“ та Українським Народним Союзом, котрий вже при самому своєму заснуванні обрав Тараса Шевченка за свого духовного патрона. Вже в січні 1898 року газета повідомила, що перше на американській землі Товариство ім. Шевченка, створене в Оліфанті, у Пенсильванії, взяло собі за мету спорудити пам'ятник „найбільшому синові України-Руси Тарасові Шевченкові“.

Нової енергії та реальних обрисів ідея набула напередодні 100-річчя з дня смерті геніального поета. 23 червня 1956 року „Свобода“ вмістила заклик професора Івана Дубровського „За пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Вашингтоні“ – з підкресленням, що це „було б не лише щирим пошануванням пам'яті Поета його земляками, але й виходом українства на широкий шлях культурних зв'язків з вільним світом“.

Більше наблизила до практичних кроків публікація професора Юрія Старосольського „Чи Вашингтон діждеться Шевченка?“ („Свобода“ 27 вересня 1956 року):

„Якщо йде про пропаганду Шевченкового, а при тому й українського імені, то місце пам'ятника має чи не більше значення, як його вигляд. Говорячи чисто комерційними категоріями, гірший формою пам'ятник, але в місці великого руху людей, буде більш успішний, ніж прекрасний мистецькою формою твір, схований від людського ока. Вашингтон наставлений на туристів, а туристи в своїй масі мають утерті шляхи. Великий і пишний зелений пояс між Капітолієм, на сході, 9 монументом Лінкольна на заході і вулиці та будівлі по обидва боки його – це неначе вісь Вашингтону і центр туристичного руху. Але навіть там стоїть тільки мала частина столичних пам'ятників, яких є тут всього 94, включаючи крамниці-водограї, тристалітні японські лямпки над Потомаком чи позолочені кінні постаті при вході на Арлінгтонський міст. Спонзор пам'ятника може запропонувати місце на нього, але Конгрес або, з його доручення, Секретар внутрішніх справ, за опінією відповідних комісій, остаточно призначить це місце. Чи призначив би він Шевченковому пам'ятникові таке місце, яке нам здавалося б гідним і „відповідним“? Ось, наприклад, пам'ятник Данте стоїть у пре-

красному Мерідіян-парку, але відносно небагато людей, а особливо туристів, бачить його там. Там же стоїть і невелика кінна постать Жанни Д'Арк, копія статуї перед катедрою в Реймсі...

Славні вашінгтонські „circles“, круглі площі, від яких розбігаються вулиці на всі сторони, теж зайняті генералами-героями, які гордо дивляться перед себе з висоти своїх коней. Очевидно, не товариство це нашому скромному поетові. Зрештою, кругом цих величких пам'ятників іде безнастанний автомобільний рух, і нікому тут зупинитись, щоб прочитати напис чи хоч на хвилину пригадуватись над людиною, якій цей пам'ятник поставлено...“.

Поки придивлялися до пам'ятникових можливостей американської столиці, радісно-піднесеною прелюдією до головної цілі стало відкриття створеного Олександром Архипенком погруддя Тараса Шевченка на Союзівці, відпочинковій оселі Українського Народного Союзу в Кергонксоні, штат Нью-Йорк, 16 червня 1957 року.

Відтак за цю справу у її всеамериканському масштабі гаряче взялася Культурна комісія УНСоюзу, а їй активно сприяв тодішній президент УНСоюзу Дмитро Галичин своїми особистими товариськими зв'язками з американськими політиками, зокрема з сенатором Джекобом К. Джевітсом.

У лютому 1959 року Дж. К. Джевітс прочитав у Конгресі спільну, від Сенату і Палати Представників, резолюцію, котра за змістом і за формою нагадувала яскравий творчий і громадянський портрет Т. Шевченка і закінчувалася словами: „Це справді годиться, щоб пам'ятник такому національному героєві, який навчав американських ідеалів патріотизму і служіння людині, стояв у столиці Сполучених Штатів Америки, у Вашингтоні“.

2 вересня 1960 року конгресову резолюцію підписав Президент Д. Двайт Айзенгавер, і вона стала законом країни, відомим як „Публічний закон 86-749“.

16 вересня того ж року розпочав працю Комітет у справі пам'ятника. Очолив його проф. Роман Смаль-Стоцький, а до складу увійшла велика група найавторитетніших в громаді науковців і професіоналів з різних галузей. У Почесному ж комітеті в справі пам'ятника Т. Г. Шевченкові головував 33-ій Президент США Гарі С. Труман, а до складу комітету входило 18 сенаторів, 69 конгрес-

менів, низка губернаторів багатьох штатів та чільних урядовців з різних американських міст.

Комітет негайно оголосив збірову акцію і конкурс на проєкт пам'ятника Т. Шевченкові.

Так само авторитетним був склад журі конкурсу. На його адресу надійшло 17 проєктів, переміг проєкт, поданий під псевдом „Прометей“. За ним ховався відомий український скульптор з Вініпегу Леонід Молодожанин.

21 вересня 1963 року у Вашингтоні, на одній з найкращих площ столиці, між 22-ою і 23-ою вулицями, відбулося урочисте і багатолюдне, з палкими промовами, посвячення – з-руки Архiepіскопа Української Православної Церкви в США Мстислава – місця під пам'ятник Т. Шевченкові. З Білого Дому надійшло привітання від Президента Джона Кенеді, зачитане в процесі посвячення:

„Я радий, що можу додати свій голос до тих, що вшановують великого українського поета Тараса Шевченка. Ми вшановуємо його за його багатий вклад в культуру не тільки України, яку він дуже любив і так промовисто описував, але й у культуру світу. Його творчість є благородною частинкою нашої історичної спадщини“.

Але оскільки Америка – це країна багатьох національних історичних спадщин, в тому числі й антиукраїнської, то було б дивно, якби намір американських українців спорудити пам'ятник українському Поетові-Пророкові у Вашингтоні не натрапив на запеклий опір – спочатку з боку російськомовних газет, а незадовго – й з боку американських ліво-ліберальних сил, підбурюваних радянськими агентами впливу і згуртованих довкола „Вашінгтон Пост“. Ця газета з жалюгідною нерозбірливістю дозволила авторам-українофобам запламувати її репутацію немудрими звинуваченнями Тараса Шевченка та його безсмертної поезії в „буржуазному націоналізмі“, „антисемітизмі“ і антипольскості. „Тоді „Вашінгтон Пост“ дістав сотні листів-протестів проти цих інсинуацій, і не тільки від провідних діячів української громади. В оборону святого імені Тараса Шевченка стали американські конгресмени польського походження Теодор Дульський і Джордж Лесінський.

Тим часом довкола питання пам'ятника розгорілася нова ідейна війна, спричинена надрукованим київською „Літературною Україною“ 29 листопада 1963 року відкритим листом „Великому Кобзарю – гідну шану. Слово до українців, до всієї української громади в

США, до Комітету пам'ятника Т. Г. Шевченка“, підписаним групою найвідоміших діячів української науки, культури, літератури і мистецтва – Максимом Рильським, Павлом Тичиною, Олександром Корнійчуком, Євгеном Ревуцьким, Володимиром Сосюрою, Миколою Бажаном, Олесем Гончарем, Юрієм Смоличем, Михайлом Стельмахом, Андрієм Малишком, Іриною Вільде, Борисом Антоненко-Давидовичем та ін., всіх прізвищ у підписі – 34.

Текст цього „Слова“ у переважній своїй частині був вповні прийнятний – наприклад, таке речення: „Спорудження пам'ятника Великому Кобзареві у Вашингтоні ми розглядаємо як свідчення шанування Шевченка українцями, що живуть в США, і як вияв глибокої поваги з боку американського народу до великого сина України, до всього українського народу“.

Проте вся річ була в підтексті, який дався відчутти після підкреслено миролюбних фраз:

„...Але ми рішуче виступаємо проти спроб недругів Радянського Союзу використати творчість поета проти нашої країни, проти вселюдської справи – боротьби за мир. Ми рішуче виступаємо проти спроб деяких людей використати його світле ім'я в своїх брудних політичних цілях. Їх намагання витратити трудові копійки, зароблені на пам'ятник Шевченка потом українців, що проживають в США, для пропаганди проти українського народу і Радянського Союзу в цілому викликають обурення і огиду“.

Отож стало зрозуміло, чиї вуха стирчали зі „Слова“: Москва не могла пропустити нагоди на свій лад пояснити ідею пам'ятника Т. Шевченкові – „великому інтернаціоналістові“, бо, мовляв, відома „його глибока пошана до російських діячів культури – визволителів поета з кріпацтва, його любов і братерство до видатних російських революціонерв-демократів“.

До всього, київські автори – і це вже, мабуть, з чистого серця – запропонували під вашінгтонський пам'ятник покласти жменьку землі з Чернечої гори.

„Свобода“ відгукнулася на київське „Слово“ редакційною статтею „Облудне, підступне Слово“ (10 грудня 1963 року) і низкою сильних, добре аргументованих публіцистичних виступів. У згаданій редакційній статті схвалювалася думка про жменьку землі з канівської могили Поета, „...але не з ласки Москви, бо вона ту землю поневолює і на тій землі вчиняє нечувані в історії злочини народо-

вбивства – через виморювання мільйонів українців організованим нею штучним голодом 30 років тому, через масові розстріли, заслання, через русифікацію України, через фальшування творчості Шевченка. Земля з Шевченкової могили, передана з ласки поневолювачів-тиранів, була б профанацією його імені“.

Та святкувань ця історія не зіпсувала і, без перебільшення, це було свято загальноамериканське, українську громаду поздоровили з ним чотири президенти США: Гарі С. Труман, Двайт Д. Айзенгавер, Джон Ф. Кенеді і Линдон Б. Джонсон.

Майже через рік, 22 травня 1965 року, відбулася ще одна урочиста церемонія – вмурування в постамент пам'ятника Т. Шевченкові пергаментної „Пропам'ятної Грамоти“ з короткою історією спорудження пам'ятника, з текстом привітання Президента Линдона Б. Джонсона і з грудкою землі з могили Поета в Каневі, але вже привезеної до Вашингтону чистими українськими руками.

Оксана ПАХЛЬОВСЬКА

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ПИСЬМЕННИК ХХІ СТОЛІТТЯ

Література потребує перечитання на кожному новому історичному етапі. Інакше література як мистецтво слова ризикує стати Великим Німим, мовчазним тягарем накопичених смислів, які не розгортаються в часі й не забезпечують трансмісії ідей і досвіду між поколіннями та історичними періодами. Німецький романтизм – і загалом уся культура Романтизму – значною мірою будується навколо концепції безконечности, зокрема й естетичної безконечности твору. Явище на грані свідомого і несвідомого, форми і суті, Природи і Духу, твір у кончності свого народження замикає в собі безкончність, тобто в ньому іманентно закладений потенціал для інтерпретації, реінтерпретації, ретрансляції в різному часі, на різних рівнях і в різних контекстах.

В цьому сенсі українська література і постать самого Тараса Шевченка перебувають у специфічній ситуації непрочитання – історичного, філософського, естетичного. Це феномен, аналогів якому важко знайти в Європі. Практично українська культура в

цілому не пережила жодного періоду, який би дозволяв критичне перечитання культури та творчості окремих її представників в умовах академічного „спокою“, артикульованого контексту без нав'язаних ззовні ідеологічних схем. Ідеологія завжди слугувала зловісним тлом для будь-якого аналітичного дискурсу. Спершу була ідеологія імперська, потім радянська, далі знову – сьогодні, по суті, неорадянська. А альтернативний до цих моделей дискурс, який дав собі назву постмодерного, теж витворив сітку власних ідеологем, нехай і з протилежним знаком. Лише повертаючи українську літературу в природні для неї європейські координати, можемо відтворити реальні змісти цієї літератури в багатогранності її внутрішніх переплетінь з інтелектуальними контекстами Європи.

Тарас Шевченко – постать радикально мітологізована в цьому пляні. Кожна система намагалася зробити з поета „вжиток“ на свою користь. Імперська система бачила в ньому особливо небезпечного бунтаря Провінції, призначеної на культурне небуття. Параболу сприйняття Шевченка з боку Імперії можна означити між заборонаю в 1847 – 1848 роках засланому в Орську фортецю поетові „писати й малювати“ та Валуєвським циркуляром 1863 року. Циркуляр парадоксально декретував необхідність заборони „неіснуючої мови“: „ніякого особеного малоросійського языка не било, нет і бить не может, і [...] наречіє їх, употребляемое простонародієм, есть тот же рускій язык, только іспорченный вліянієм на него Польщі [...]“. В цих кількох словах – безодня страху Імперії перед Україною. 1863-й – проминуло два роки, як помер Т. Шевченко, і втретє – після 1794-го і 1830-1831 років – Польща повстала проти Росії. Словом, якщо система не змогла перешкодити Шевченкові як окремій людині писати твори цією мовою, стало необхідним витіснити цю мову з культурного, історичного, інституційного буття нації.

Радянська система діяла по-своєму навіть софістикованіше: вона спробувала поставити собі „на службу“ Шевченка, оголосивши його „революціонером-демократом“, „другом трудящих мас“ тощо.

А в пострадянський період полеміка навколо Шевченка спалахнула з особливою силою. В основному зіткнулися між собою дві категорії інтерпретаторів – „традиціоналісти“ та „модерністи“, спровокувавши ідеологічну сутичку, часто однаково неконструк-

тивну з усіх боків. „Традиціоналісти“ здебільшого повертають шевченкознавство до дескриптивних методів. Автори модерного перечитання опротестовують образ „пророка“, намагаючись презентувати Шевченка як „нормального письменника“, звільнити його інтерпретацію від націонал-патріотичної риторики. Поза сумнівом, і „традиціоналісти“, і „модерністи“ багато в чому мають рацію кожен по-своєму, а „модерністи“ нерідко пропонують також і справді слушні нові методи перечитання. Але є і вкрай негативні аспекти. Якщо перший підхід здебільшого перенасичений патріотичними штампами, то другий часто грішить позаконтекстуальністю, відчуженням від сутнісних історичних реалій.

У добу Романтизму визначні постаті в культурах тих націй, які ще мали пройти тривалий шлях боротьби за незалежність, завжди поставали як пророки, як носії месіянської ідеї – досить згадати Адама Міцкевича, Мадзіні, Мандзоні чи Шандора Петефі. Блискуче розв’язала цю проблему видатна дослідниця Польського романтизму Марія Яніон, пояснюючи, що в такій поневоленій культурі, як польська, романтичний етос мав свою *longue duree*, тривале існування в історичному часі аж до унезалежнення країни, переживши в ХХ ст. три кульмінаційні моменти: відбудову Речі Посполитої під керівництвом Пілсудського, Варшавське повстання в 1944 році та рух „Солідарності“. Лише після цього „стиль символічно-романтичної культури“ поступився новим стилям і настав *zmierzch paradygmatu*, тобто „завершення парадигми“ і початок відліку нового історичного часу.

Окремо слід було б сказати про дослідження Івана Дзюби творчості Шевченка, яке жодною мірою не можна розглядати в межах двох вищезгаданих інтерпретативних схем. На сьогодні це, по суті, єдиний комплексний синкретичний підхід до великого поета в поліфункціональності філософських, історичних, релігійних, моральних, естетичних аспектів його творів.

Варто згадати і чотирисерійний фільм „Мій Шевченко“ (2002) авторства Юрія Макарова та Олени Чекан. Це глибоке психологічне перечитання постаті Шевченка без звичного фразерства, чудовий зразок справді модерної наративної стратегії.

Є ще два знакових підходи, які означають патологічний клімат у сучасному українському суспільстві. З одного боку, проліферує специфічна „шевченкофобія“, що під виглядом боротьби нібито

проти „панегіричного літературознавства“ зображає поета мітичним „монстром“, „вурдалаком“ української історії. Дуже слушно в цьому плані наголошує І. Дзюба, що шевченкофобія є прихованою – чи й неприхованою – формою українофобії. З другого боку, має місце популістське, майже „попсове“ бачення Т. Шевченка з боку влади, яка прагне „культивувати молодого, модерного, дуже освіченого чоловіка, бо на старого діда в кожусі ми вже надивилися“, „франта“, в якого „закохувалися всі петербурзькі дами“, письменника, що започаткував в Україні „стильну європейську націю“.. Продовженням цього „попсового“ підходу є побудова до „Євро-2012“ вертолітного майданчика поблизу Чернечої гори з метою нібито полегшення „паломництва“ високопоставлених чиновників. Не кажучи вже про той факт, що паломництво вимагає пішої ходи, вище цитовані заяви вражають цинізмом у моменті, коли діюча влада проводить системну антиукраїнську політику.

Одним словом, у сьогоdnішній Україні у сприйнятті Т. Шевченка домінують небезпечні аберації, і це додає до вже відомих спотворень нові, стратифікуючи в суспільстві швидше незнання поета, ніж аналітичне його засвоєння.

Натомість творчість Т. Шевченка – як, зрештою, і вся українська література – потребують перечитання, а отже, контекстуалізації насамперед у межах європейського канону. Проблеми ідентичності, мови, незалежності країни були центральними в добу Романтизму не лише для України й інших слов'янських країн, а й для всієї Європи, хоча й різною мірою. Без польського, італійського, французького, німецького контексту годі збагнути цього великого письменника, чий погляд проникав далеко в перспективу майбутніх віків. Адже той його образ Кобзаря, який так оспорується модерністичною критикою, не був лише сублимацією конкретної постаті в українській історії – сліпого кобзаря, вчорашнього козака, що в епічних думках оповідав сюжети героїчної козацької боротьби. Це гомерівський образ сліпого співця-аеда, який викликає з небуття минуле, інтегруючи його в майбутній час. Але це також і образ старозавітного пророка, який стигматизує аморальність свого часу задля морального його перезаснування, задля катарсису, що відкриває нові горизонти прийдешнього. Давньогрецька і старозавітна алюзії не роблять, однак, із Т. Шевченка бранця минулого. Навпаки, допомагають побачити його творчість

як систему знаків, концептів, попереджень, пророцтв, крізь призму яких проглядає майбутнє. Зрештою, цитуючи Шлегеля: „Філософ-поет, поет-філософ – це пророк“.

Спробую вималювати щось на зразок концептуальної мапи ідей, які перетворюють Т. Шевченка на нашого сучасника.

Перший концепт – це ідея руйнації імперій та авторитарної влади, зформульована в часи тектонічного зрушення європейської історії. І це не лише ідея поетична – це ідея геополітична, хоч і висловлена в типовому для Романтизму месіаністичному ключі „христологічної історіографії“, цитуючи Дмитра Чижевського, що була відповіддю на революційні потрясіння тогочасної Європи. Французька революція зруйнувала основи монархічного ладу, однак, усі слов'янські народи продовжували перебувати в тіні трьох непорушних імперій: Російської, Габсбурзької та Османської.

Тарас Шевченко мав великого сучасника – Адама Міцкевича, який і в своїй поезії, і в своїх історико-культурних текстах, і у своїй політичній діяльності письменника-емігранта присвятив себе ідеї повалення Російської імперії як вособлення антилюдського абсолютного Зла, антихристиянського утворення, покликаного зруйнувати християнський світ. Тому Польща А. Міцкевича постає як „Христос народів“, як шляхетна жертва, що переживе свою смерть і воскресне, мов Спаситель, завдяки віднайденій „Вашій і нашій“ свободі. Адже *Krzyż ma długie, na cala Europe ramiona, / Z trzech wyschłych ludów, jak z trzech twardych drzew ukuty (Dziady)*: есхатологічна візія трьох спустошених народів – поляків, литовців та українців, чиї обійми творять собою тесаний з трьох міцних дерев хрест, що розкинув свою тінь на всю Європу. Тобто не тільки Польща є *Chrystusem narodów*, а й Україна та Литва, які поділяють разом з Польщею страждання імперського насилля. А цивілізаційне коло, в якому відбувається таке *zmartwychwstanie*, моральне воскресіння, – це християнська Європа.

Шевченко по-своєму йде навіть далі порівняно з візією Міцкевича. Польський поет говорив про спільне страждання народів у межах видимого йому простору польської державности в минулому, частиною якого донедавна були ці народи.

Шевченко – поет покищо невидимої країни, яка тільки починає окреслюватися через його Слово. Тому „Ніч Бездержавности“, за формулою Євгена Маланюка, тодішне небуття України, її види-

мий кінець перетворюється на покищо незримий для теперішнього Початок нового часу у біблійному вимірі. Шевченкова Україна – це найбільш багатотраждальна слов'янська країна, це камінь, відкинутий будівничими, який стає наріжним каменем нової будови. Так звучать запозичені з 118 Псалому (22-23) кульмінаційні слова „Книг битія українського народу“ Миколи Костомарова, програмного документу Кирило-Методіївського братства, одним з протагоністів якого був Шевченко. А „Книги битія...“, у свою чергу, були символічною відповіддю на „Книги польського народу та пілігримства“ А. Міцкевича. Україна, як і Польща, має провіденційну місію повстати і повести за собою пригноблені народи: „Розкуются незабаром / Заковані люде. / Настане суд, заговорять / І Дніпро, і гори!“ („І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє“). Не доли-на Йосафата на Святій землі, а Дніпро з його горами – сценарій майбутнього Страшного Суду, де судитимуть Бог разом з народами-каторжанами, в яких рабство відняло можливість відповідати образу Божому.

Але погляд Шевченка сягає далеко за межі християнського світу. Емблематичною в цьому пляні є поема „Кавказ“. Стародавня Колхіда сублімована в геніальному образі Прометея, якого карає двоголовий орел Імперії. Поет не розрізняє „свій“ православний Кавказ від „не свого“ – мусульманського. Кавказ – це, насамперед, символічна і геокультурна єдність свободолобних народів, які віками борються проти спроб Росії їх поневолити.

Отже, між народами встановлюється новий тип солідарності й культурної близькості. Це вже далеко не релігійний критерій – тут Тарас Шевченко постає як носій своєрідного секулярного мислення порівняно з Адамом Міцкевичем, який, насамперед, мав на увазі братство християнських народів: „Ви ще темні, / Святим хрестом не просвіщенні, / У нас навчіться!“ („Кавказ“). Російське православ'я тут рівноцінне антихристиянському вченню, оскільки служить лише інструментом насилля і приниження. Кодом порозуміння між народами є критерій свободи та взаємної поваги до національної ідентичності та до людських прав.

Це особливо очевидно, якщо порівняти „Кавказ“ Тараса Шевченка з творами російських поетів того часу, насамперед з Олександром Пушкіним, який у поемі „Кавказскій пленник“ оспівав

знищення кавказьких народів як законну „цивілізаторську“ місію Росії. Ця „цивілізаторська“ місія Росії для Шевченка – лише вміння, як „тюрми муровати, /кайдани кувати“. Російський поет бачить Кавказ як „новий Парнас“, але це чужий простір, це „предели Азії“, населені дикими „племенами“.. Для Шевченка – це „свій“ простір, бо це продовження українського страждання, це край, населений народами, чия гідність втілює боротьба за свободу. У вступі до поеми емблематичний образ Прометея, який височіє над горами, „засіяними горем, кровію политими“, природно переходить в ототожнення страждання іншого народу – зі стражданням народу власного: „Не вмирає душа наша, / Не вмирає воля...“. Ця емпатія має глибокий філософський підтекст, оскільки протиставляє мілітарному пафосові насилля з боку Імперії християнський етос милосердя.

Влада обоює Імперію – а супроти цього бачення поет вбачає сакральний зміст у бутті народу – це типова парадигма Романтизму. Не Імперія має право нищити народи, а народи мають не лише право, а й моральне зобов'язання знищити імперію. Шевченко не просто засуджує Імперію – він декретує її кінець, він переконаний у неминучості цього кінця. Його образ остаточного падіння Імперії – жорстокий: „Умруть / Ще не зачатіє царята“ („І Архімед, і Галілей...“). Тобто йдеться про елімінацію самої можливості відтворення імперії, звідки бере свій початок перспектива християнської Утопії, моральної відбудови світу:

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.*

Ще один аспект, який наближає Шевченка до філософської полеміки ХХ ст. – це концептуалізація Іншого. Згадаймо, наскільки важливим є цей дискурс у французькій філософії ХХ ст., – екзистенціалізм, Дерріда, Левінас. Але загалом уся європейська філософія – від доби Великих географічних відкриттів і далі, від Монтеня до Монтеск'є і Руссо, до Сартра – через питання Іншого висловлює свою незгоду з колоніалізмом, з жорстокістю і насиллям над людиною, обмеженням її прав та свобод.

Шевченко жив у часи і в контексті, де концепції Іншого фактично покищо не існувало. Для російської культури Іншість була (і є) іманентно ворожою субстанцією. Вся історія творення Російської держави – це водночас історія переплавлення різних ідентичностей в одну – російсько-православну, російсько-імперську, російсько-радянську, російсько-євразійську. В полеміці з цією моделлю розвивалася польська культура, яка від XVII ст., апогею сутички з Україною, до XXI ст. пройшла стражденний шлях розуміння і прийняття Іншого, шлях, вособлений у геніальному мотто польського повстання 1830 – 1831 років: *Za Wasza wolnosc a nasza* („за вашу і нашу свободу“). Тобто „наша“ свобода без „вашої“ – неможлива. Це абсолютно нова і рятівна етика, більше того, етичний катарсис глибоко європейського народу – етика, звернена до українців і до інших сусідніх народів (та й не лише сусідніх, якщо згадати роль поляків в італійському Рісорджименто). Але особливо знакове ставлення – саме до України, адже півтора століття перед тим поляки вбачали в Україні руйнатора своєї держави, але тепер відкривають для себе „вину батьків“, що втратили державу, відмовивши українцям у праві на ту саму *zlota wolnosc*, „золоту свободу“, вважаючи виключним своє на неї право.

Українці – це той Інший, через якого відбувається глибше розуміння польської ідентичності в XIX ст. і практично до наших днів. Втрата держави дала змогу зрозуміти спільність трагедії двох народів і по-новому відкрити братство між ними. Міцкевич пам'ятатиме, що Петербург стоїть на кістках козаків і сльозах України, польські романтики творять образ козака-Вернигори як рятівника пригнобленої Польщі. Костомаров звертається до Польщі як до сестри, якій допоможе воскреснути Україна, Шевченко називає поляків братами.

Але пізнання Іншого в цей час – прерогатива не лише Польщі. Західноєвропейська культура теж, наприклад, звертає погляд на Схід Європи, який уже не постає лише як безмежний простір бідних недержавних країн, а як молода сила, здатна регенерувати стару Європу і разом з нею повести боротьбу проти абсолютизмів. Власне, з 20-их років XIX ст. Італія й Німеччина насамперед, але також і інші країни Заходу починають бачити Східну Європу як цивілізацію, здатну „доукомплектувати“ і вивершити західний світ.

Цю нову оптику Східньої Європи бачимо, насамперед, у таких переконаних „європеїстів“, як Руссо, Гердер, Мацціні.

Шевченко не лише є частиною цього дискурсу – об'єктивно він є одним з його протагоністів в європейському масштабі. Звичайно, й у Шевченка – і так само в „Книгах битія українського народу“ – в центрі розмови Польща. Найцікавіше, що в різних творах не бракує ядучих описів „ляхів“, – але цей образ контекстуалізований, історизований, прив'язаний до прокляття сутички між двома народами в XVII ст. Натомість у вірші „Полякам“ ідеться про понадчасовий вимір дружби між українцями та поляками, єдність між якими здатна притлумити пекло протистояння і замінити це пекло „тихим раєм“ солідарного співжиття в єдності християнської віри: „І знову іменем Христовим / Ми оновим наш тихий рай“. В „Книгах битія...“ Польща – сестра, задля порятунку якої Україна воскресає і встає з могили; почувши її стражденний голос: „І поєдналась Україна з Польщею, як сестра з сестрою, як єдиний люд слав'янський до другого люду слав'янського, нерозділимо і незмісимо, на образ іпостаси Божої нероздільної і незмісимої, як колись поєднуються всі народи слав'янські поміж собою“.

Та ж сама розмова у вже згадуваному Шевченковому „Кавказі“: „Чурек і сакля – все твоє, / Воно не прошене, не дане...“. Іншість прекрасна і рівноправна з нашою ідентичністю. Її віднімати – непростенний гріх, образа самому Богові. Бо ж vox populi vox dei: „глас народу – глас Божий“. Від республіканського Риму до визвольних рухів XIX ст. це гасло було однією з підвалин демократичної еволюції Європи. В такій інтерпретації народ має Божественну, а отже, іманентно безсмертну природу, а держава – це явище земне й тому минуще (це переконання – спільне для українських і польських романтиків).

І тим більше земний вимір має імперія – явище демонічне. Центр імперії – Петербург – місто Зла (з якого не випадково, як зазначатимуть російські філософи кінця XIX – початку XX ст.ст., почнеться Жовтнева революція). Для Міцкевича і Шевченка Росія – антихристиянське, а отже, й антиєвропейське утворення (адже Європа ідентифікується насамперед з західнім християнством, якому Росія протиставляє східне християнство як виклик і антитезу). Тому столиця імперії, перетворюючи рабство на єдину форму життя, відчужує між собою людей, розриває родинні зв'язки,

множить насилля й аморальність. Але руйнується етика співжиття насамперед через рабський дух самих людей. Якби люди не корилися, протестували, „то не стояло б над Невою / Оцих осквернених палат! / Була б сестра, і був би брат!“. А так нема „Ні Бога навіть, ні півбога“ („Якось-то йдучи уночі...“). Негативний образ Петербургу глибоко закорінений і в польській, і в українській традиціях – досить згадати опис Петербургу у „Дзядях“ Міцкевича як „брудної псарні“. А в українській традиції цей негатив відчутний ще в давній українській літературі, де Петербург протиставлявся Києву, як Вавилон – „другому Єрусалиму“. Негатив Петербурга сягає кульмінації у Шевченка. Гоголівське демонічне бачення Петербургу проаналізує Мережковський у книжці з символічною назвою: „Гоголь і чорт“ (1906).

Також знаковими є Шевченкові рядки: „Від молдаванина до фінна / На всіх язиках все мовчить, / бо благоденствує“ („Кавказ“). Від фінських снігів до кавказьких гір, від молдаван до „казахського хлопчика, що дрімає біля грубки“, всі мають право на свободу і на культурне самовираження. Критерієм є не походження чи релігія, а природне право людини на гідність і свободу. В цьому сенсі етичний простір батьківщини сягає далеко за її межі. Латинський вираз *Ubi bene ibi patria* („де добре, там і батьківщина“) спростовується відлунням нової етики, започаткованої Міцкевичем: батьківщина не там, де добре. Батьківщина – моральна батьківщина – там, де народам погано і де ми, відтак, покликані виявити щодо них підтримку і солідарність.

Ще один футурологічний аспект творчости Тараса Шевченка – це засудження православ'я як політичної релігії. У Шевченковій інтерпретації ця розмова цілковито занурена в нашу сучасність.

У найбільш концентрованому вигляді концепція Шевченка висловлена в рядках: „І візантійський Саваоф / Одурить! Не одурить Бог, / Карать і миловать не буде: / Ми не раби Його – ми люде!“ („Ликері“). Тут відверто протиставляється політична церква – духовній, старозавітний жорстокий бог імперії – милосердному Богові вічності, рабство людини в залежній від влади церкві – і свобода істинного християнина, чия віра стала результатом свідомого вистражданого вибору.

Російське православ'я, за Шевченком, – образа Богові. У щоденниках поет пише, не добираючи слів, що російська церква – це

„язическое капище“. Продукт візантійського цезаропапізму в синтезі з монголо-татарською традицією влади, ця церква не має моральної автономії, а отже, зраджує послання Христа.

Але не тільки російська політична церква – об'єкт жорсткої критики поета. Дістається і римській церкві: „І на апостольським престолі / Чернець годований сидить“ („Єретик“), і греко-католицькій, що особливо відчутно у вірші „Полякам“. „Попи“ – збірний образ політичної церкви, яка зрадила послання Христа: „кати в тіарах“ – „мов у Московії татаре“. Будь-яка церква, що стала владою, – сатанинський виклик Євангелію, зрада основи основ християнської віри. Запитання „За кого ж Ти розіп'явся, / Христе, Сине Божий?“ („Кавказ“) звучить як випередження критики християнства в європейській культурі на зламі XIX–XX ст. – і зокрема геніяльно втіленої цієї критики в поемі „Одержима“ Лесі Українки (1901).

За часів радянського режиму навколо Шевченкової критики релігії відбувалося найбільше спекуляцій. Як пам'ятаємо, його було оголошено „революціонером-атеїстом“, стверджувалося, що „Єретик“ – нібито „антикатолицька поема“. Натомість питання значно складніше. З одного боку, це відчуття виростає з глибинної української традиції, історично зануреної в полікультурний, поліконфесійний, полілінгвістичний контекст. На відміну від Росії, в Україні церква завжди мусила боротися за свою ідентичність. Вибір конфесії в XVI–XVII ст. був складним процесом, пошуком та рішенням. Церква була не інертним інструментом у руках влади, а спільно з Академією та Військом, як писав Є. Маланюк, творила потужну національну синтезу.

Ця ідея віри як вибору звучить у хрестоматійних рядках „Заповіту“:

*Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори –
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.*

І подібно в поемі „Кавказ“:

*Встане правда! Встане воля!
І Тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.
А поки що течуть ріки
Кровавії ріки!*

Тож можна припустити, що Шевченко був прихильником каткомбного християнства – християнства, яке спирається на автентичну віру, яка пройшла випробування через вибір, через страждання віруючої людини та її самостійне рішення. І разом з тим поет висловлював більш ніж модерну для тих часів ідею екуменічного об'єднання християн у церкві духовності й віри, протиставленій церкві як владі. На порозі нового тисячоліття про це сказав Папа Римський Іван Павло II, уявляючи об'єднаний християнський світ у вигляді Європи, яка дихає на обидві легені – Схід і Захід...

Сучасний нам Шевченко і своїм баченням проблем ідентичності слов'ян – проблем, що й на сьогодні залишаються частково не розв'язаними, а частково, може, й нерозв'язними. Більше того, й у цьому питанні маємо вкрай актуальну геополітичну візію. За часів Шевченка панславізм був домінуючою ідеологією. Думка Шевченка також обіймає весь слов'янський світ. Далекий від риторики та мітологічного мислення, він глибоко і болісно усвідомлює відсталість цього світу, породжену рабством, ментальною обмеженістю, неподоланими комплексами. Всі без винятку слов'янські народи, крім російського, страждають під тиском нелюдських імперій. Отже, мусять об'єднатися для подолання цього історичного прокляття. Але Шевченко при цьому нещадно критикує іраціональну „несамовитість“ слов'ян, безжалісно шмагає риторичний патріотизм, жорстко протистойть ідеології єдності слов'ян на основі православ'я – ідеології, яка виразно присутня в таких пушкінських віршах, як „Бородинская годовщина“ і „Клеветникам России“. Єдність („нерозділима і незмісима“!) між цими народами можлива лише за єдиної умови – умови віднайденості свободи й відновленої справедливості. Власне, якщо цю візію перекласти мовою геополітики,

стане очевидно, що бачення Шевченка випереджає геополітичні сценарії Єжи Гедройця, який вважав, що спочатку країни Східної Європи після звільнення від комуністичного режиму муситимуть об'єднатися між собою, а вже після цього виробляти подальшу перспективу спільного вступу до Європейської співдружності.

У поемі „Єретик“ стверджується індивідуальність і неповторність слов'янських народів. Лише ставши „єретиками“, ці народи стануть і „братами“.

Знаковою є відмінність бачення цієї єдності знову ж таки у Пушкіна та Шевченка. Український поет у поемі „Єретик“ ушляблює великого чеського і словацького реформатора Павела-Йозефа Шафарика:

*Слава Тобі, Шафаріку,
Вовіки і віки!
Що звів єси в одно море
Слав'янській ріки!*

Запитання Пушкіна у вірші „Клеветникам Росії“ містить зовсім інакший зміст: „Славянские ль ручьи сольются в русском море, / оно ль иссякнет – вот вопрос“. Тобто джерелом регенерації народів у Шевченка є свобода і справедливість, а в пушкінській візії цим джерелом відродження Росії є самопожертва всіх слов'янських народів, які мають втратити власне обличчя, добровільно розчинившись у „російському морі“ (таких прикладів чимало: Жуковський, Тютчев, Достоевський висловлювали підходи, подібні до пушкінського). Як бачимо, сьогодення концепція „русского міра“ передбачає саме такий сценарій.

Знаходимо у Шевченка навіть убивчу „випереджальну“ пародію на евразизм і неоевразизм ХХ–ХХІ ст.: „Німець скаже: „Ви моголи!“ / „Моголи! моголи!“ / Золотого Тамерлана / Онучата голі“. Тут слов'яни постають закомплексованими несамотійними народами в пошуках кон'юнктурних ідеологічних рецептів.

У поезії Шевченка можна виокремити й іншу проблематику, яка проєктується на сучасні нам реалії: протиставлення Периферії Центрові. Шевченко не визнає вертикальної архітектури системи, яка побудована на брутальній несправедливості (це з абсолютною очевидністю постає в сатиричній поемі „Сон“). Периферія – це

маргіналізація, це від'ємний вимір. Але саме в такому від'ємному вимірі народжується пророк, який стає руйнатором Системи.

Ця Периферія – також місце народження знедоленої людини, всесвітньої „сироти“, простір тих „*Les Misérables*“, про яких написав Віктор Гюго та яких Шевченко в поемі „Єретик“ назве „Євангелієм правди“.

Бачення Шевченка знедолених теж може бути спроектовано у виміри сьогодишнього світу. Українська критика часто зводить це питання до соціальної сюжетики „Катерини“. Насправді Шевченко інтуїтивно відчув і зафіксував початок епохального процесу набуття суб'єктності з боку народу – як селян, так і робітників – у добу переходу від кріпосницького феодалізму до не менш жорсткої індустріалізації в добу капіталізму. Віками пригнічувана людина вперше ступила на кін культури як суб'єкт історії.

Увага до знедоленої людини як суб'єкта починається, власне, в добу романтизму. Від Гюго до Гоголя і Золя, Дікенса і Достоевського, в різних формах та іпостасях вимальовується суб'єктність „четвертого стану“, як пізніше назве це явище італійський художник-неоімпресіоніст Джузеппе да Вольпедо у своїй знаменитій картині „Четвертий стан“ (1901). Зрозуміло, у Шевченка ми не знайдемо соціальної аналітики пізнішого часу, як у Золя чи Кобилянської. Це поет доби романтизму, тож і категорія народу у нього трактується в містико-символічних координатах. Але якщо Карамзін твердив, що „історія народу належить цареві“, то соратник Шевченка Костомаров на основі свого вивчення „республіканізму“ Київської Русі та особливо Хмельниччини і загалом козацького руху – побачить у народі рушійну силу історії.

Водночас поет, здатний обожествляти категорію „народу“, вміє бути, як уже мовилося, нещадним до власних співвітчизників. Власне, як у російській літературі з Чаадаєва і Гоголя, так в українській літературі з Шевченка розпочинається критичне мислення й народжується концепція відповідальності інтелектуала. Шевченко безжальний не лише до зовнішнього Ворога – він особливо знущально ставиться до ворога, що причаївся в глибинах психіки свого суспільства. Клясичне „Раби, підніжки, грязь Москви...“ – раз у раз цитується цей уривок з твору „І мертвим, і живим...“, і таких цитат чимало. Але всі ці рядки виходять далеко за межі

конкретних інвектив: це насамперед жорстка школа сміливості у ставленні до власної нації.

Актуальною до сьогодні є й концепція минулого у Шевченка. Звичайно, і тут не бракує традиційних для романтизму образів, найперший з яких – „розрита могила“, смерть як вікно в позапростір, у якому постає неспотворена, вільна від аберацій суть речей (згадати хоча б „Гробниці“ [„*Dei sepulcra*“] Уго Фосколо чи „Гімни ночі“ [„*Hymnen an die Nacht*“] Новалиса).

Але проблематика критичного вивчення минулого, така актуальна для інтелектуального життя ХХ ст., уже повною мірою присутня у творах Шевченка. „Великий Льох“ є тому прикладом: у складній сюрреальній метафориці твору поет трактує непрочитане, неосмислене минуле як пристановище привидів, що в кожну хвилину можуть вирватись на волю і унеможливити прихід майбутнього.

Надзвичайно цікавим та актуальним для нас аспектом є той факт, що у Шевченка з'являється нове почуття Батьківщини. Знаковий рядок з листа: „А на Україну не поїду, (...) там сама Малоросія“ свідчить про цілком свідому його дихотомію між двома поняттями. Малоросія – хворий продукт імперського гніту, провінційна, примітивна і неморальна реальність, де нормою є зрада й підлість. Омріяної України ВЖЕ немає – але також і ЩЕ немає. Нова Україна постане, коли „заговорять і Дніпро, і гори“, – постане через протест, протистояння та повстання.

Але це повстання має відбутися насамперед через Слово, Verbum, божественне Слово. Безумовно, Шевченко засновує нову мову літератури на основі розмовної мови, дарує їй ушляхетнення через реалізацію у великій поезії. Вибір цієї мови пов'язаний, зокрема, з відмовою належати до політичної церкви імперії. Але не тільки. Шевченкове слово – це слово радикально нових змістів. Слово перестворює систему культури тим, що поєднує в нерозривну (сказати б – августинівську) єдність минуле, теперішнє і майбутнє. Володіння цим Словом перетворює раба на протагоніста історії. Саме про це магічні рядки: „Возвеличу малих отих рабів німих. / Я на сторожі коло них / поставлю Слово“ („Подражаніє 11 Псалму“). Шевченко відкриває добу філософського слова, здатного сублімувати суть ідентичності народу, культурні смисли

його буття, – тема, яка стоїть у центрі філософії мови в ХХ ст., – досить згадати Віттгенштайна, Гайдеггера, Рікера.

У другій половині ХІХ ст. біблійний патос романтизму зміниться позитивістським поглядом на реальність. Але Михайло Драгоманов та Іван Франко величезною мірою стануть спадкоємцями Шевченка, звернувши свій погляд на Європу і на європейську ідентичність України. Якщо Шевченко та Костомаров ще теоретизували Україну як частину звільненого слов'янства, то Драгоманов побачить Україну невід'ємним протагоністом „об'єднаних штатів Європи“.

Хотілося б закінчити ще одним виміром сучасності Шевченка: емблематика в'язниці, замкненості. Це не тільки відчуття реальної в'язниці. Це екзистенційне відчуття великого світу і людини в ньому – погранична ситуація, яка ставить людину перед вибором. Українську культуру глибоко позначить парадигма між Шевченком і Стусом. Саме поет, якому було заборонено писати й малювати, втілить у Слові ту моральну силу, яка анігілює заборону. Саме В'язень реалізує у своєму слові найвищий імперативний вимір Свободи як основний вимір людського і національного буття.

Ось тому Шевченкові ніяк не вдається замертти пам'ятником у минулому своєї культури. Його нещадний розум і пристрасна душа, його сарказм і милосердя, прокляття і пророцтва ніби розчинені в українському бутті на всіх етапах його становлення. І поет про це попередив: „Воскресну нині! Ради їх, / Людей закованих моїх...“.

Тому на відстані століть імперські привиди бояться кожного факту його життя – навіть перепоховання 22 травня. У радянський період одна з найжорсткіших заборон стосувалася зібрань молоді біля пам'ятника Шевченку саме 22 травня, а вірш Ліни Костенко „22“ був заборонений цензурою через майже містичний страх влади перед цією „фатальною“ для неї датою. Ці „два чорних лебеді календарного білого моря“, здавалося, промовляли нечутливій до поетичних філософем владі чи то про День Соборности 22 січня, чи то про повернення Шевченка в Україну 22 травня. А в перспективі на цю владу ще чекало 22 листопада – День Свободи.

Єжи Єнджеєвич назвав Шевченка „геніальним організатором свідомості свого народу“. Момент, коли навколо Шевченка вщухнуть ідеологічні завихрення і запанує академічна тиша аналізу,

означатиме постання саме тієї вільної, справедливої, етично зарядженої європейської України, яку великий поет будував у своєму Слові та своїх пророчих візіях майбутнього.

(Доповідь О. Пахльовської, прочитана в Українському Вільному Університеті у Мюнхені 8 березня 2013 року).

ПРО АВТОРА:

Оксана Пахльовська – доктор філологічних наук, культуролог, письменниця, лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка, професор, завідувачка катедри україністики Римського університету „Ла Сап'єнца”.

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В КАЗАХСТАНІ: ДРУЗІ І НЕДРУГИ

Важким ударом для Тараса Шевченка став його арешт 5 квітня 1847 року в Києві, ув'язнення в Санкт-Петербурзі і заслання в Казахстані. Передовсім для професійної кар'єри, яка могла забезпечити достатнє життя і творчість. Після успішної праці в Київській тимчасовій комісії з розгляду давніх актів (Археографічній комісії) і призначення в січні 1847 року учителем малювання до Київського університету Тарас Шевченко мав надію жити і творити в Україні. Але 28 лютого 1847 року студент університету Олексій Петров прийшов до помічника куратора Київського навчального округу Михайла Юзефовича з доносом про Кирило-Методіївське братство.

Почалися арешти. Тараса Шевченка арештували 5 квітня того року на переправі через Дніпро, а вже наступного дня вивезли до Петербургу. 28 травня цар Микола I на доповіді про Кирило-Методіївське братство написав щодо Т. Шевченка: „Під суворого контролю з заборобою писати і малювати”. Через три дні, 31 травня,

фельдегер Відер повіз в'язня до Оренбургу, де стояв окремий корпус російської армії.

Дальше життя Т. Шевченка було сповнене фізичних і душевних страждань. 10 років заслання позбавили його здоров'я, вкоротили віку. Але поруч з ворогами, гнобителями, недругами довкола поета були й доброзичливці, шанувальники його таланту, співчутливі люди. Без їхньої підтримки він взагалі з заслання не повернувся б. Ще при арешті на переправі гусарський офіцер Солонін запропонував поетові заховати його вірші. Т. Шевченко відмовився, можливо, не усвідомлюючи небезпеки. На допитах його всіляко вигорджував Микола Костомаров. Водночас 20-річний член братства Юрій Андрузький на допитах „зламався“ і дав свідчення, які обтяжували Т. Шевченка. Щоправда, він теж був засланий спершу в Казань, потім – на Соловки. Вчитель Т. Шевченка Карл Брюлов на прохання допомогти арештованому лише здвигнув плечима.

До Оренбургу Т. Шевченка привезли з царською заборорою писати і малювати, але на військовій службі перебувало чимало освічених, мислячих людей, для яких царська заборона була відгомомом далекої столиці, а місцеве життя йшло своїми шляхами. Не часто ж до степового гарнізону привозять з столиці талановитого художника і цікаву людину. Уже наступного ранку після появи Т. Шевченка в Оренбурзі писар Галявинський розповів про нього Федорові Лазаревському, який служив у Прикордонній комісії. Ф. Лазаревський негайно запропонував засланцеві свою допомогу і забрав його до себе на ніч. У Ф. Лазаревського жив на той час Сергій Левицький, який теж служив у Прикордонній комісії.

Т. Шевченко читав свої вірші, разом співали (у Сергія Левицького був приємний тенор).

Незабутня ніч справила велике враження на С. Левицького, який три роки пізніше писав з Санкт-Петербурга до Т. Шевченка: „Багацько єсть тут таких, що згадують Вас, а Головка каже, що Вас не стало, а на місто того стало більше людей аж до 1,000, готових стояти за все, що Ви казали“ (у листі вжито вираз „на місто стало“, що означало „замість Вас“). Цей лист при обшуку у Т. Шевченка виявили і проти С. Левицького почали слідство, а у магістра Харківського університету Миколи Головка зробили обшук. Коли до нього прийшли жандарми, він застрелився.

Ночуючи у Ф. Лазаревського, Т. Шевченко вже мав призначення до Орської фортеці, у п'ятий лінійний батальйон. Вранці його одягли у солдатський однострій, причому унтер-офіцер спробував здерти з засланця 40 рублів за казенний одяг, проте нагодився офіцер, який припинив зди́рство.

22 червня 1847 року Т. Шевченко уже був в Орську „з встановленням найсуворішої за ним контролі“. Командир батальйону Дмитро Мешков записав його до 3-ої роти під командою капітана Глоби. Д. Мешков намагався муштрувати Т. Шевченка і кілька разів карав його ув'язненням на вартівні, але водночас дозволяв поетові листування і не повідомив при переведенні засланця до Раїмського укріплення про царську заборону. Коли це з'ясувалося, Д. Мешкова перевели в інший батальйон на нижчу посаду.

Т. Шевченко повідомив Д. Мешкову, що у нього при арешті забрали скриньку з рисувальними речами і фарбами, і той негайно звернувся до київського губернатора Івана Фундукля з проханням повернуте забране. Комендант Орської фортеці полковник Дмитро Ісаєв звернув увагу Д. Мешкова на надмірну муштру Т. Шевченка і дозволив йому жити на приватній квартирі. Але ненадовго, бо Д. Ісаєва перевели на іншу посаду.

Таким чином, уже з перших днів солдатчини були люди, котрі розуміли становище художника-поета і якоюсь мірою співчували йому. Хоча солдатська муштра в гарнізоні була обов'язковою.

Т. Шевченко з першого дня почав вести щоденник, але потім знищив його. Уже того ж червня він намалював свій автопортрет, автошарж і карикатуру на міністра народної освіти, українофоба Сергія Уварова. В Орську поета потішали польські засланці і писар Павло Лаврент'єв з дружиною Агатою. За пів року Т. Шевченко написав в Орську близько 20 поезій, серед них „Думи мої, думи мої“, „Мені тринадцятий минало“, „Сон“ та інші. На жаль, він дуже хворів на цингу та ревматизм. Лікував хворого з великим співчуттям лікар 5-го батальйону Кузьма Богословський, про що поет написав в листі до Михайла Лазаревського, другого за віком серед шести братів Лазаревських, друзів поета.

А вже 23 грудня 1847 року в Оренбург приїхав географ Олексій Макшеев з метою організації експедиції, яка мала досліджувати Аральське море. На обрії посвітлішало, хоча поет ще не знав цього.

Пізніше, в експедиції, він подружився з О. Макшеєвим, жив разом з ним на кораблі, намалював його портрет.

У січні 1848 року брати Лазаревські прислали Т. Шевченкові папір та фарби. Негайно командування корпусу вислало запит до командира дивізії, чи заслуговує Т. Шевченко клопотання про дозвіл малювати. Відгук був позитивним, але запит пішов до столиці і начальник жандармської служби Олексій Орлов написав на характеристиці: „Зачекати. 12 квітня 1848 року“.

Усе ж в березні 1848 року на прохання начальника Аральської експедиції капітана-лейтенанта Олексія Бутакова Т. Шевченка зарахували до експедиції з метою малювання берегів Аральського моря. 12 травня 1849 року начальник 23-ої піхотної дивізії Афанасій Толмачов поінформував О. Бутакова, що Т. Шевченко відданий в службу „за височайшим повелінням за написання обурливих віршів“. Але О. Бутаков прийняв солдата-художника гостинно. О. Макшеєв пізніше писав: „Увесь похід Шевченко пройшов пішки, окремо від роти (тобто чоти – Л. Х.), в цивільному поганенькому пальті, тому що в степу ні від кого, а від нього особливо, не вимагали дотримання форми“.

Перехід з Орська в Раїм тривав понад місяць, від 11 травня до 18 червня 1848 року, після чого почалося нелегке плавання по Аралу. Дві шхуни обстежували усі затоки і острови, Т. Шевченко безперервно малював. У цій експедиції він зробив за два перших місяці 70 малюнків. Також написав багато віршів.

У січні 1849 року з'явився ще один недруг – підпоручник Станіслав Бархвиц, який ще до походу позичив у Т. Шевченка 68 рублів 30 копійок і не хотів повертати. Т. Шевченко звернувся з скаргою до командира 4-го лінійного батальйону майора Я. Даміса. С. Бархвиц обурився і зажадав покарання Т. Шевченка „з усією суворістю закону“. Це було небезпечно. Але виконуючий обов'язки начальника Раїмського укріплення підполковник Юхим Матвеев став на захист засланця і звернувся до начальника 23-ої піхотної дивізії А. Толмачова з проханням задовольнити вимогу Т. Шевченка і захистити його від подібних жадань офіцера. А. Толмачов загалом прихильно ставився до поета, підтримував клопотання про дозвіл малювати, відрядив до Оренбургу „для остаточної обробки краєвидів Аралу“.

6 травня 1849 року, після зимівлі, експедиція продовжила плавання, яке тривало до 9 жовтня, після чого О. Бутаков і Т. Шевченко повернулися в Оренбург. Разом з іншими учасниками експедиції Т. Шевченко був представлений до грошової нагороди.

О. Бутаков поїхав до Санкт-Петербурга, а Т. Шевченко оселився у штабс-капітана Карла Герна, де його відвідував 20-річний полтавець, прапорщик Микола Ісаєв. Т. Шевченко з ним приятелював, написав його портрет (зберігся у Полтаві). І саме М. Ісаєв став тим ворогом, який найбільше зашкодив засланцеві, а Україну на шість років залишив без жодного нового рядка поезій Т. Шевченка.

М. Ісаєв став залицятися до дружини К. Герна, і Т. Шевченко заборонив йому такі дії. Ображений М. Ісаєв 22 квітня 1950 року написав донос, що Т. Шевченко порушує царську заборону писати і малювати. Ще у січні того року В. Обручов наказав відіслати Т. Шевченка до Новопетровського укріплення на Каспійському морі для участі в дослідженні покладів вугілля в горах Кара-Тау. Після доносу Т. Шевченко потрапив у це далеке укріплення, але вже як порушник царської заборони.

У ніч після доносу в приміщенні Т. Шевченка провели обшук. Щоправда, попереджений друзями, він встиг спалити багато малюнків і паперів. Вранці його арештували і через Орськ відправили в Новопетровське укріплення. Про ці події доповіли цареві. Микола І наказав покарати не лише Т. Шевченка, а й усіх причетних до цієї справи. Було зроблено офіційне попередження княжні Варварі Репніній, яка листувалася з Т. Шевченком. О. Бутакову оголошено сувору догану і відставлено від закордонного відрядження до Швеції. На Орській поштовій станції виявилася ще одна добра душа – управитель Файрулін відмовився надати свідчення про поштове листування Т. Шевченка. Довелося слідчим звертатися за дозволом в Оренбург.

7 жовтня 1859 року Т. Шевченко поштовим човном прибув до Новопетровського укріплення. Його записали до 4-ої роти 1-го батальйону. Віршів він тепер не писав, але потайки малював краєвиди. З перебування в Новопетровському укріпленні збереглося 179 малюнків, зокрема видів Кара-Тау.

У січні 1851 року Т. Шевченка усе ж включили до складу експедиції з дослідження покладів вугілля. Повернулися в укріплення 6 вересня. Уже в грудні за активної участі Т. Шевченка почав діяти

драматичний гурток, який зробив кілька вистав. Т. Шевченко грав у них ролі, а в одній з вистав танцював „Козачка“.

Прихильно ставився до поета комендант укріплення підполковник Антон Маєвський. Т. Шевченко через його руки провадив листування з друзями, бував у нього вдома, вчив його дітей. Після смерті А. Маєвського його змінив майор Іраклій Усков, котрий став приятелем засланцеві. І. Усков звільнив поета від солдатської муштри, дозволив листування через свою адресу, надав можливість малювати. А коли надійшла вістка про звільнення Т. Шевченка, дозволив йому виїхати безпосередньо до Санкт-Петербургу, минаючи численні армійські служби. За це І. Ускову було оголошено сувору догану.

Не вплинули на їхні взаємини і певні ускладнення, коли Т. Шевченко закохався в дружину І. Ускова – 24-річній киянці Агаті. У гарнізоні поповзли плітки, Агата тимчасово припинила спілкування з солдатом, але усе минулося. Поет полюбив маленького Дмитрика – сина Ускових, боляче пережив його смерть. Він став вихователем комендантових дочок – Надії і Наталі.

Т. Шевченко читав Усковим свої повісті – у форті він написав близько 20 повістей, з яких уціліло дев'ять. І. Усков клопотався у свого начальства про дозвіл Т. Шевченкові намалювати олійну ікону для гарнізонної церкви, але згоди не отримав.

Серед недругів того часу був штабс-капітан Меркул Потапов, командир роти. Він дістав жандармське доручення наглядати за Т. Шевченком і постійно переслідував його різними забаганками. М. Потапова змінив Юрій (Єгор) Косарєв, до якого Т. Шевченко теж ставився неприхильно. Щирим приятелем засланця став пекар Андрій Обеременко з Уманського повіту, якого за клопотанням поета призначили городником. Підтримували його також польські засланці Броніслав Залеський, Людвиг Турно, потішенням були академік Карл Бер, який кілька разів відвідував укріплення разом з своїми супутниками Миколою Данилевським та рисувальником Костянтином Нікітіним, географ Григорій Каренін, який був засланий ще у 1822 році, 32-річний зоолог Андріян Головачов і ровесник зоолога, офіцер Микита Савичев, який привіз поетові листи і товаришував з ним, розповідав про свій постій в рідній Кирилівці, де стояв його Уральський козачий полк. Разом з М. Савичевим поет побував на іменинах у коменданта А. Маєвського. Намалював

портрет веселого вусаня М. Савичева, який тепер зберігається в Уральську.

Неоднозначним було ставлення до незвичайного солдата його зверхників. Коли начальник артилерії Оренбурзького військового округу генерал-майор Густав Фрейман інспектував укріплення, то заходився полегшити долю поета підвищенням його до ступеня унтер-офіцера. Це дало б можливість піти у відставку з армійської служби. Вдячний Т. Шевченко подарував йому скульптуру Христа. На той час, від 1853 року, поет захопився скульптурним мистецтвом, оскільки на це не було царської заборони. Командир батальйону Геронтій Львов не дав необхідного представлення, і задум не вдався. Але минув деякий час, і той же Г. Львов подав рапорт командирові 1-ої бригади генерал-майорові Логвинові Федяєву про присвоєння Т. Шевченкові звання унтер-офіцера для полегшення його участі. Г. Львов навіть приписав Т. Шевченка до дворянського стану, за що отримав зауваження. Л. Федяєв знав і шанував Т. Шевченка. Навіть у 1848 році попри царську заборону привіз йому у Раїм набір фарб. Звісно, що він підтримував клопотання, але на перешкоді тепер став командир корпусу Василь Перовський.

Генерала Василя Перовського Т. Шевченко назвав „бездушним сатрапом“, але насправді доля засланця від цього генерала не залежала. Навпаки, у 1850 році саме В. Перовський звернувся до жандармського управління з клопотанням про полегшення долі Т. Шевченка. Але генерал Леонтій Дубельт, начальник штабу Корпусу жандармів, сказав, що говорити про його помилування передчасно. Генерал В. Перовський прочитав усю справу поета і побачив запис про те, що він ніби вчився в Академії коштом царя. Насправді Т. Шевченко був стипендіатом Товариства допомоги мистцям, але значні фонди товариству давав саме цар. Коли у 1853 році І. Усков дістав призначення на посаду начальника форту, В. Перовський радив йому полегшити долю засланця. Коли помер цар Микола I В. Перовський подав рапорт про помилування Т. Шевченка, і пізніше цей рапорт став формальною підставою звільнення з війська. М. Лазаревський писав: „Ти на просьбу гр.Толстого і на засвідчення гр. Перовського дістаєш одставку“. У В. Перовського у 1855 році побувала в Оренбурзі кузина генерала О.Толстая, яка просила ласки до поета. Павло Зайцев вважає неслухною думку Т. Шевченка, що В. Перовський „грабує край“. П. Зайцев пише, що В. Перов-

ський, внук гетьмана Кирила Розумовського, мав величезні маєтки і був одним з найчесніших адміністраторів того часу.

18 лютого 1855 року помер цар Микола I. За традицією очікувалася амнестія політичним в'язням і засланням. Але новий цар Олександр II викреслив з переліку амнестованих Т. Шевченка. Друга спроба була перед коронацією царя. На той час лише в Оренбурзькому краї було 1,018 покараних засланців. Серед них 93 політичних. За Т. Шевченка клопоталося чимало відомих особистостей. Але марно, цар знову викреслив його з списку. Тоді друзі поета пішли іншим шляхом. Президентом Академії мистецтв була сестра царя Марія Миколаївна. Віце-президент академії граф Федір Толстой (в молоді роки –морський офіцер) і його дружина Анастасія в травні 1856 року звернулися до Марії Миколаївни з проханням допомогти Т. Шевченкові. Сестра царя, знаючи про попередні невдачі, спершу відмовилася, але після настійних прохань усе ж погодилася поговорити з братом і навіть виявила бажання познайомитися з Т. Шевченком. Тепер вже й командир корпусу В. Перовський вважав, що Т. Шевченка слід помилувати. Він написав: „Рядового Тараса Шевченка, з поваги до клопотання про нього її імператорської високості президента Академії мистецтв звільнити зі служби з дозволом користатися правами художника, яких він не був позбавлений при відданні до військової служби, з дозволом йому писати й малювати під суворим наглядом начальств і цензури“. Олександр II погодився на відставку поета з військової служби.

В столиці та в Україні друзі почали збирати гроші на його зворотню подорож і перші роки життя на волі. Проте в Казахстан заслання відправляли значно швидше, ніж повертали звідти. Один за одним прибували до укріплення пароплави з поштою, але щодо Т. Шевченка не було жодних розпоряджень. Лише 24 липня 1857 року, більш як через півроку після першої вістки про звільнення з війська, командир роти Ю. Косарев оголосив про звільнення Т. Шевченка з служби.

25 липня Т. Шевченко після зливи, яка утворила водойму, плавав на човні з І. Усковим, 27 липня обідав в Ускових, а 29 липня начальник двох рот батальйону Юрій Косарев звернувся до І. Ускова за розпорядженням відправити Т. Шевченка поштовим човном в Гур'єв, де містився штаб батальйону. Це означало, що помилува-

ний солдат мав пройти тривалий і нелегкий шлях через численні штаби від батальйонного до окружного. І знову простягнув руку допомоги доброзичливий І. Усков, який видав поетові квиток на проїзд до Санкт-Петербургу без відвідання місцевих служб. 5 серпня рибальським човном Т. Шевченко виїхав до Астрахані. І. Ускову було огорошено сувору догану.

12 червня 1857 року Т. Шевченко знову почав вести щоденник („Журнал“). У ньому він вшанував подякою своїх друзів в місцях заслання, а також поза Казахстаном, не забув і недругів. Багато допомагали поетові Михайло Лазаревський, капітан артилерії Мацей Мостовський, Яків Кухаренко. Теплі слова записав він про Іраклія Ускова, подружжя Зигмонтавських, унтер-офіцера Франца Куліха, особливо ж про Андрія Обеременка, про якого писав: „Незалежно від його простої, благородної вдачі, я полюбив його за те, що він за двадцять літ нудного, гидкого солдатського життя не опоганив і не принизив своєї національної і людської гідності. Він геть у всьому zostався вірний своїй прекрасній національності. А така риса облагороднює навіть і неблагородну людину. Якщо коли й мигнули світлі хвилини в моєму темному довголітньому засланні, то ці солодкі хвилини я завдячую йому – моєму простому, благородному другові Андрієві Обеременкові“.

Критично поставився засланець у своїх записах до лікаря Сергія Нікольського, командира артилерії форту Андрія Кампіоні, командира батальйону майора Дмитра Мешкова, унтер-офіцера і свого приятеля Фелікса Фіялковського. Особливо ж докучало поетові повсякденне життя гарнізону, квітло загальне пияцтво, чвари, плітки, хамство і знущання старшин над солдатами.

Новопетровське укріплення було засноване при затоці Каспійського моря Тюб-Караган 1846 року. Місце було пам'ятне тим, що в 1716 році тут заснувала була форт Св. Петра військова експедиція графа Олександра Бековича-Черкаського. Цей кабардинський князь (справжнє ім'я Девлет Гірей Мурза) вчився морської справи за кордоном, після чого цар Петро I послав його у похід проти Хіви. Капітан на чолі великого війська спершу плив Каспійським морем, коли й заснував форт, а потім пішов сушею і загинув у бою у 1717 році.

У 1858 році форт було перейменовано на Олександрівський. Більшовики назвали його у 1924 році фортом Урицького. А тепер,

від 1939 року – Форт Шевченка. У 1850 році Т. Шевченко посадив у форті вербу, а І. Усков наказав зробити довкола неї сад площею три гектари. Саме І. Усков поставив у форті 1881 року перший у світі пам'ятник Т. Шевченкові.

Коли я побував у Форті Шевченка, колишньому Новопетровському укріпленні, то теж відчув доброзичливе ставлення до гостя з боку юного лейтенанта, який був зверхником на невеликій військовій радіостанції. Того дня я вже відвідав два пагорби, де, на першому, побачив руїну колишнього укріплення (деревину, вкрай цінну в цих краях, давно вибрали), а другий пагорб був спостережним пунктом, з якого дивився у морський простір Т. Шевченко. На його вершині стояло погруддя Володимира Ульянова (Леніна), кам'яні очі якого були звернені в бік Астрахані – міста його родини.

Селище спало у мареві спеки. Здавалося, що час назавжди зупинився у цій пустелі. Біля клубу сиділи ті самі леви, до яких Т. Шевченко порадив зробити напис: „Це леви, а не собаки“. Шевченкова верба розсілася великим старим стовбуром біля комендантового підземелля, у прохолоді якого читав дітям книжки Т. Шевченко. На цвинтарі білів пам'ятничок на могилі Дмитрика Ускова, витесаний за ескізом Т. Шевченка. Не було води. Воду вже привозили, як і щодня, вранішньою автоцистерною, але мешканці негайно розібрали її по домівках. В крамниці дивилися з полиць мертвими очима лише страшні баранячі голови. На одній з віконниць бовванів напис: „Пиво“. Я постукав, простягнув гроші і дістав кухоль кислого напою, непридатного до пиття. Мої страждання зауважив молодий лейтенант. Він виніс мені склянку води і при нагоді розповів про своє рідне село в Україні, про сім таборів суворого режиму довкола селища. На Мангишлаку в'язні добували уранову руду.

Доброзичливість молодого вояка мимоволі викликала думку про людей, які понад 100 років тому поспівчували талановитому українському засланцеві і подали йому символічну склянку води в пустельній спразі. Я не був засланцем і того ж дня поїхав автобусом з Форту Шевченка вузькою доріжкою крізь пустелю до летовища. У Шевченкові часи такої доріжки не було, поет чекав вістки про визволення, виглядаючи в морі поштовий човен.

Дорогою я думав про причини, з яких військові люди і чиновники підтримували засланого поета, підтримували солдата, який належав до найнижчого, безправного стану мешканців Росії. Біль-

шості з них були неznані проблеми України, тоді – Малоросії. Більшість з них не знала української мови і не могла читати Шевченкові вірші. Усі знали про царський присуд. І при тому дозволяли писати і малювати, давали свої адреси для листування з друзями, клопоталися про полегшення солдатського життя, запрошували в гості.

На мою думку, загальний стан освіченості, людяності, співчутливості був тоді значно вищим, ніж після велетенських руйнувань людських душ, заподіяних більшовиками. 15 грудня 1934 року було розстріляно 28 українських письменників і поетів. Вони не писали „обурливих“ віршів, вони були просто талановитими людьми. Але більшовикам були потрібні не таланти, а слухняні виконавці. Велике щастя, що Тарас Шевченко не жив у часі більшовицької навали. У списку страчених він був би першим.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА УГОДА, ЯКОЇ НЕ БУЛО

3

Іван ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ

1654: ІСТОРІЯ І МІТ

1648 рік є пам'ятним в європейській історії. Він був відзначений укладенням Вестфальського миру, що поклав край Тридцятилітній війні в Німеччині та приніс міжнародне визнання незалежності Швейцарії і Голландії. Це був також рік Другої громадянської війни в Англії та Фронди у Франції.

У східній половині континенту почалося українське козацьке повстання проти Польсько-Литовської Речі Посполитої, яке очолив гетьман Богдан Хмельницький. Воно викликало затяжний польсько-український конфлікт, і за шість років по ньому згідно з т.зв. Переяславською угодою (за назвою міста на схід від Дніпра)

Україна прийняла зверхність московського царя. Історики одно-стайні в тому, що Хмельниччина надала Східній Європі нового ви-гляду й стала поворотним пунктом в історії трьох країн: Польщі, Росії та України. Ця криза завдала непоправного удару польсько-литовській Речі Посполитій, назавжди позбавивши її становища великої потуги і означивши початок її невідворотного занепаду, що більш ніж через сто років завершився поділами цієї держави. Втрати Польщі обернулися здобутками для Росії.

Перед козацькою революцією Польща-Литва мала військову перевагу над Московщиною. Річ Посполита перешкодила спробі Івана IV прорватися до Балтійського моря під час Лівонської ві-йни (1557-1582). У перші роки XVII ст., у час Смути, Москва на-віть тимчасово опинилася під польською окупацією, і польський королевич мало не вступив на царський трон. Росія зазнала ще од-нієї поразки у Смоленській війні 1632-1634 років. Важливу роль у цих перемогах Речі Посполитої відіграли українські козаки. До-корінна зміна у співвідношенні сил сталася тоді, коли гетьман Б. Хмельницький привів Україну „під високу руку“ царя Олексія Михайловича, другого правителя в династії Романових. Це прав-да, що протягом десятиліть московський контроль над Україною залишався досить слабким і що він здійснювався лише у східній половині країни, на Лівобережжі. Однак, це давало царській дер-жаві базу на дальшу експансію в напрямку Чорного моря, Балкан і Центральної Європи.

Таким чином, Переяслав був вирішальним кроком у піднесен-ні відрізаного від морів царства до рівня великої європейської по-туги. Це стосується також внутрішнього перетворення напівазіат-ської Московщини на новочасну Російську імперію. Україна стала для Росії першим „вікном в Європу“: українські культурні впливи допомогли підготувати ґрунт під модернізаційні реформи Петра I.

Але яке місце посідає Хмельниччина в історії нації, що її вона зачіпала найбезпосередніше, – України? Один з головних наслід-ків цього повстання в середині XVII ст. очевидний: воно перенесло Україну з польської на російську орбіту. Переяслав був початком українсько-російського об'єднання. Цим, однак, не вичерпується значення козацької революції в українській історії.

У ході боротьби проти Польщі Запорозьке військо перетво-рилося на державне утворення, яке встановило контроль над чи-

малою територією, запровадило систему управління та створило уряд. Так виникла українська козацька держава, яка протягом декількох років була *de facto* самостійною. Переяслав не поклав край існуванню цієї держави: угода запевнювала Україні далекосяжну автономію. А практично гетьман Б. Хмельницький і після 1654 року діяв як самостійний правитель. Є чимало законних підстав сперечатися про юридичний характер зв'язків, установлених між Україною і Москвою 1654 року. Навколо цього питання було вже багато дискусій, і монографія Джона Басараба дає блискучий огляд усього спектру наукових поглядів.

Проте один бік проблеми можна вважати досить ясним: Переяслав не означав „возз'єднання“ України з Росією, поглинення України Російської державою. Цей пункт варто особливо підкреслити тому, що саме цю, зовсім неправдоподібну інтерпретацію піднесено в СРСР до рівня офіційної догми. Однак, це вже належить до царини Переяславського міту, докладніше про який ітиметься нижче. Аби зрозуміти, що насправді означав Переяслав у контексті своєї доби, варто порівняти його з подібними договорами Війська Запорозького з Річчю Посполитою та Османською імперією до і після 1654 року.

Переяславська угода не відрізнялася від них за своєю суттю. Як і всі інші, вона була відповіддю на конкретну ситуацію. Мотивом Переяславської угоди було не те, що український народ буцімто прагнув об'єднатися з російськими братами, а розуміння козацькою елітою поточних політичних інтересів своєї країни. Цілком природно, що партнери України (у даному випадку – Москва) також дбали про власні інтереси і прагнули забезпечити собі максимальні переваги, звичайно за рахунок України. Тут не місце детально обговорювати складних політичних розрахунків Богдана Хмельницького. Вистачить сказати, що він гостро відчував уразливість геополітичного становища України і його, як і Бісмарка, переслідував „кошмар коаліцій“.

Здається, головною турботою Б. Хмельницького було бажання уникнути війни на два фронти. Щоб досягнути це завдання, він готовий був заплатити високу ціну. Наприклад, декілька років чіплявся за союз з Кримом, не зважаючи на набіги татар, їхню горезвісну зрадливість та непопулярність цієї політики серед українського народу. Але доки вислід боротьби з Польщею був неясний,

Б. Хмельницький волів тримати татар як ненадійних союзників, аніж мати справу з ними як з відвертими ворогами в тилу. Подібні міркування змушували Б. Хмельницького укласти союз з Московою 1654 року. Цим він хотів запобігти загрозі оточення України, що насувалася внаслідок взаємозближення Польщі й Кримського ханства. Крім того, з допомогою Росії Б. Хмельницький сподівався подолати безвихідь у війні з Польщею і встановити контроль Війська Запорозького над західньоукраїнськими та південнобілоруськими землями, які ще утримувала Річ Посполита. Ціною цього було визнання сюзеренітету або протекторату російського царя. Б. Хмельницький не вважав - і на це існує багато свідчень, - що Переяславська угода істотно обмежує свободу його політичних дій. Незабаром після Переяслава у взаєминах між Військом Запорозьким і його номінальним московським зверхником з'явилися незгоди і розчарування.

У відповідь на це Б. Хмельницький взяв новий курс у зовнішній політиці. Уникаючи поспішного розриву з царем, він планував створити союз між Україною та бльоком протестантських держав, до якого входили Швеція, Бранденбург-Прусія, Трансильванія і кальвіністська партія у Литві, що виступала проти унії з Польщею. Водночас він відновив свої колишні зв'язки з Портою та її васалами - Молдавією і Волощиною. Ця задумана Хмельницьким міжнародна система була спрямована головним чином проти Польщі, але потенційно – і проти російських амбіцій.

Передчасна смерть великого гетьмана у 1657 року стала на перешкоді здійсненню цього сміливого задуму. Проте союз Б. Хмельницького зі шведським королем Карлом X Густавом став прецедентом для спілки гетьмана Івана Мазепи з Карлом XII проти Петра I у 1708 році. Богдана Хмельницького і хвалили, і ганили як гаданого творця об'єднання України та Росії. Так, російський уряд під час правління найреакційнішого царя Олександра III спорудив пам'ятник Б. Хмельницькому в Києві. З тієї самої причини його дуже шанують у Радянському Союзі. З іншого боку, співець українського національного відродження XIX ст. Тарас Шевченко проклинав Б. Хмельницького як людину, що несе відповідальність за уярмлення свого народу російським деспотизмом. Але насправді і похвала, і звинувачення безпідставні. Вони відображають не історичну реальність Хмельниччини, а радше Переяславський міт.

Цей міт виник у пізніший час, на руїнах української козацької державности. Це заднім числом надало нового значення Переяславській угоді 1654 року – значення, якого Б. Хмельницький і його сучасники цій угоді не надавали й не передбачали. Після т.зв. „Руїни“ другої половини XVII ст., а особливо після поразки Карла XII і Мазепи під Полтавою у 1709 році, Україна була остаточно включена у російську імперську систему. Спроба досягти незалежності зазнала невдачі, і проросійська орієнтація взяла гору над пропольською і протурецькою альтернативами.

Українську козацьку державу, офіційно іменовану Малоросією і відому в народі як Гетьманщина, обмежено територіально землями на схід від Дніпра – Лівобережжям, а її статус понижено до рівня підпорядкованої одиниці у складі Російської імперії. Однак, протягом кількох десятиліть Малоросія залишалася адміністративно відмінною від власне Росії, зберігши свої закони та звичаї, а місцевий уряд перебував у руках козацької офіцерської верстви старшини. Тимчасова, прийнята *ad hoc* Переяславська угода ретроспективно набрала характеру конституційної хартії, що визначала становище Лівобережної України в Російській імперії. Хоча вона час од часу й зазнавала перегляду в напрямку дальшого обмеження прав Малоросії, але все-таки її вважали у принципі законно зобов'язуючою угодою.

Такий збіг обставин породив Переяславський міт, що служив політичним потребам як імперського уряду, так і тих частин українського суспільства, які, подаючи цю конечність як чесноту, виявляли бажання співпрацювати з імперською системою. З погляду Петербургу, Переяславський міт надавав легітимності анексії України Російською імперією. Це – очевидна й найважливіша причина, чому „Статті гетьмана Богдана Хмельницького“ були пізніше введені до „Повного зібрання законів Російської імперії“ і залишилися в законодавчих книгах аж до революції 1917 року. Але переяславський міт задовольняв і старшину, яка шукала політичної концепції, що могла б поєднати лояльність до Російської імперії з захистом автономії своєї батьківщини та власних соціальних привілеїв.

Аби примирити ці дві мети, старшина відкидала як неістотні приклади індивідуальної „зради“, компрометуючі згадки протих гетьманів (Виговського, Дорошенка, Мазепи), які відверто висту-

пили проти Москви. Позитивним аспектом цієї відмови від сепаратизму було перетворення переяславської події на юридичну і політичну концепцію, що надавала легітимності традиційним „правам і вольностям“ козацької України. Цю мітологізацію легко простежити в козацьких літописах XVIII ст. Та, напевно, найвиразніше формулювання цього міту можна знайти у віршованому історико-політичному памфлеті „Розмова Великоросії з Малоросією“, що його написав у 1762 році службовець гетьманської військової канцелярії Семен Дівович.

С. Дівович підкреслює рівноправність Малої і Великої Росії, об'єднаних у відданій службі спільному монархові; водночас, Малоросія користується самоуправлінням, гарантованим їй „монаршою грамотою вольностей“, тобто Переяславською угодою. Слід відзначити, що на цій стадії еволюції міту, майже через сто років після події, яка насправді була одержаною в результаті переговорів двосторонньою домовленістю, угода набрала характеру одностороннього акту царської щедрості, що відтак може бути скасований. Цей міт не втратив свого значення і після ліквідації автономії Лівобережної України, здійсненої ступнево між 1760-ми і 1780-ми роками.

Він дав змогу нащадкам козацької старшини, які стали російськими дворянами, вважати себе не підкореним народом, а частиною імперської еліти. Фікція „добровільної клятви вірності“, яку нібито дали їхні предки, дозволила малоросійському дворянству чесно служити монархові й імперії, не втрачаючи при цьому почуття самоповаги. Такий конформізм не виключав збереження української етнічної самосвідомості й регіонального патріотизму. В першій половині XIX ст. ці патріотичні почуття були джерелом надхнення для історичних і фолкльористичних досліджень та літературних творів, частина яких була написана російською, а частина – народною українською мовами.

Таким чином, початки українського культурного відродження сягали своїм корінням традицій козацької доби. Мрії про відновлення автономної Гетьманщини зберігалися приблизно до середини минулого століття, й у своїх думках аристократичні кола Лівобережної України все ще зосереджувалися на концепції Переяслава. Добре поінформований свідок тогочасних подій згадував пізніше, що під час „відлиги“ після Кримської війни по Україні

поширювалися чутки про конкретних кандидатів на гетьманство та інші традиційні козацькі посади. Проте ця ситуація тривала недовго.

Царський уряд не виявляв жодного бажання робити поступки українському автономізму, навіть консервативному й вірнопідданому, вперто проводячи політику централізації і русифікації. Лівобережні дворяни дедалі більше асимілювалися до імперського естаблішменту, послаблюючи відповідно свою прихильність до українства. Що стосується українського національного руху, то від 1860-их років він набрав виразно народницького характеру. Українське народництво наголошувало на служінні селянству та ідеї народности, не виявляючи жодного інтересу до легітимізму й державного права, які здавалися йому архаїчними та скомпрометованими аристократичними привілеями. Такий розвиток подій руйнував значення Переяславського міту як актуальної політичної концепції.

Можна було б припустити, що Переяславський міт буде назавжди похований після революції 1917 року. Цей міт був сильно пов'язаний з традиційним монархізмом – ідеєю, зовсім не потрібною ані новим більшовицьким правителям Росії, ані лівим засновникам Української Народної Республіки. Ми знаємо лише два приклади з часів першої світової війни і революційної доби, коли українські провідники покликалися в офіційних заявах на Переяславську угоду. Маніфест, виданий на початку війни, 3 серпня 1914 року, політичним представництвом галицьких українців – Головною Українською Радою, проголошував, що „російські царі зломали Переяславський договір, яким вони обов'язувалися були... шанувати самостійність України“.

Маніфест закликав надавати підтримку воєнним зусиллям Центральних держав і висловлював надію, що майбутня поразка Росії принесе Україні визволення.

Друге покликання на Переяславську угоду знаходимо у промові гетьмана Павла Скоропадського, яку він виголосив 21 червня 1918 року перед делегацією шкільних учителів. П. Скоропадський заявляв, що Україна об'єдналася з Московщиною в Переяславі „як рівна з рівною“ (формулювання, що нагадувало Дідовича), але це об'єднання привело до тяжкого 250-літнього ярма національної неволі українського народу“.

Ці два згадані випадки являли собою радше винятки. Ні галицькі лідери, виховані в атмосфері австрійського конституціоналізму, ні П. Скоропадський, консервативний нащадок лівобережної аристократії, не були типовими для головної течії української революції з її народницько-соціалістичним спрямуванням. Варто відзначити, що коли Українська Народна Республіка проголосувала свою незалежність 22 січня 1918 року, вона зовсім не покликала на історичні права й на порушення Росією Переяславської угоди. Цей акт ґрунтувався тільки на демократичному принципі національного самовизначення. Після того, як радянський режим міцно утвердився на Україні, у 1920-1921 роках кожний, не позбавлений здорового глузду, спостерігач міг би передбачити, що Переяслав назавжди втратив будь-яке практичне значення і цікавитиме віднині лише професійних істориків.

Ця прогноза не справдилася після другої світової війни. Трьохсотріччя Переяславської угоди у 1954 року відзначалося в Радянському Союзі з безпрецедентною помпою. З цього приводу Центральний Комітет Комуністичної Партії Радянського Союзу видав довжелезний програмовий документ, який давав офіційну інтерпретацію 1654 року і російсько-українських відносин у минулому і сучасному. „Тези“ 1954 року зберігають в СРСР обов’язковий характер. Річницю Переяслава знову урочисто відзначено в 1979 році, хоча й у скромніших масштабах. Що означає це несподіване воскресіння старорежимного міту під комуністичним правлінням? Як і перед її царською попередницею, перед Радянською Росією постала проблема легітимізації російського панування на Україні. Вирішальним чинником у встановленні радянської влади на Україні була воєнна інтервенція російської Червоної Армії; місцеві комуністи, переважну більшість яких становили етнічні українці, відігравали лише допоміжну роль. Проте факт військового завоювання був політично замаскований під братню допомогу російських робітників і селян своїм українським братам. Функцію легітимізації виконувала ідеологія революційного марксизму та пролетарського інтернаціоналізму. Фасад формально незалежної української республіки зберігався протягом декількох років після перемоги радянської влади. Коли в 1923 році утворено Союз Радянських Соціалістичних Республік, цей крок пояснювався не-

обхідністю тіснішого союзу вільних і незалежних соціалістичних держав перед загрозою з боку капіталістичного оточення.

Союзові навмисно дали наднаціональне ім'я, аби уникнути враження, що він був продовженням царської імперії. У той час навіть припускалося, що в разі успішної комуністичної революції в інших країнах поза межами колишньої Російської імперії вони теж приєднаються до СРСР. За союзними республіками зберігалася на папері право виходу з федерації, а отже, номінально вони були суверенними. До того ж неросійським національностям зроблено справжні поступки у мовній і культурній сфері. Національна політика Леніна, що поєднувала централізовану політичну контролю із гнучкістю у справах адміністративного ладу і мови, була ключовим чинником у відновленні об'єднаної Російської імперської держави в новій формі.

Це дозволило українським та іншим неросійським комуністам вірно служити режимові, не почуваючи себе зрадниками власних націй. (Українські більшовики були малочисельними, але політично важливими на той випадок, якби радянській владі на Україні довелося надати місцевого кольориту.) Ця політика також вносила замішання і розкол у сили українського національного опору. Позірна широта поглядів Леніна вигідно відрізнялася від твердолобого шовінізму російських „білих“ і від політики західних держав, які не визнавали Україну як незалежну державу. За цих обставин багато ширих патріотів, які спочатку підтримували самостійну Українську Народну Республіку, схилилися до того, щоб прийняти „радянську плятформу“, коли не як ідеальне, то принаймні як задовільне розв'язання.

Але найсуттєвішим для нашої аналізи є той факт, що у всіх оцих політичних домовленостях післяреволюційної доби й близько немає покликання на Переяславську традицію.

Чому ж тоді, питаємо ми, ця застаріла концепція була відроджена з великою помпою у 1954 році? Відповідь на це питання полягає в тому, що після Другої світової війни старих ленінських ідеологічних засобів уже не вистачало, щоб узаконити залежне становище України в Радянському Союзі, де панівну позицію посідала Росія. Аргумент про т.зв. капіталістичне оточення втратив свою правдоподібність. Внаслідок поширення радянської контролю на Центрально-Східню Європу Українська РСР не межувала більше з

капіталістичними країнами. Всі її західні сусіди – Польща, Чехословаччина, Угорщина і Румунія – стали членами „соціалістичного блоку“. У теоретичних догмах марксизму-ленінізму не було нічого такого, що могло б виправдати нижчий статус України порівняно з соціалістичними країнами поза межами СРСР.

Виходячи з марксистсько-ленінських засновків, логічними були два розв'язання: або включити держави Центрально-Східної Європи до Радянської федерації, або ж розпустити Радянський Союз у його тодішній формі, і створити нову союзну систему формально незалежних соціалістичних держав. З цілком зрозумілих причин жоден із варіантів не влаштував Кремль. До того ж, у Радянському Союзі поступово відбувалося не визнане офіційно, але незаперечне руйнування марксистсько-ленінської ідеології. Утопічна віра у неминучу світову революцію, інтернаціональну солідарність пролетаріату і майбутній соціалістичний рай на землі, яка в перші роки після революції 1917 року викликала справжнє зачарування і своєю майже релігійною пристрастю пов'язувала російських і неросійських комуністів, великою мірою втратила свою спонукальну силу.

Занепад революційного марксизму-ленінізму проходив паралельно з відродженням російського націоналізму. Починаючи з 1930-их років, і особливо під час війни, Сталін свідомо звертався до російських національних почуттів і державних традицій. Проте русифікація радянської системи викликала небажаний і небезпечний побічний ефект: вона неминуче провокувала націоналістичну реакцію серед неросійських народів Радянського Союзу. Коли йшлося про малі народи, то їхнє невдоволення можна було стримати простою фізичною перевагою російської маси. Але Україна, з огляду на чисельність її населення, економічні ресурси та стратегічне географічне положення, являла собою особливу, найдражливішу проблему.

Реанімацію Переяславського міту треба розуміти як спробу зарадити в цій скруті. Офіційне відродження Переяславської концепції в Радянському Союзі відбулося у 1950-их роках.

Існує, однак, передвоєнний прецедент, який заслуговує на увагу, оскільки демонструє зв'язок між царською та радянською версіями міту. У 1938 році в Белграді (Югославія) вийшла брошу-

ра Василя Віталійовича Шульгіна під заголовком „Аншлюс і ми“. Перш ніж говорити про її зміст, декілька слів про автора.

В. Шульгін відігравав досить визначну політичну роль в останнє десятиліття царської Росії як редактор київської щоденної газети „Кієвлянин“, талановитий та плідний публіцист і головний промовець від правої Націоналістичної партії в Думі. Уродженець

України, В. Шульгін був відданим захисником єдиної і неподільної Росії і спеціалізувався на боротьбі з українським рухом. (Троюрідний брат Василя Віталійовича Олександр Миколайович Шульгин – українська форма цього прізвища – обіймав посаду Генерального секретаря міністра зовнішніх справ в уряді Української Народної Республіки, а пізніше став відомим українським ученим на еміграції. Такі розбіжності всередині однієї родини не були дивиною.)

У брошурі 1938 року В. Шульгін порівнював недавній гітлерівський аншлюс Австрії до Німеччини та переяславську подію як приклади добровільного об'єднання двох раніше розділених відгалужень одного народу в єдину державу. Важливе тут не те, що В.Шульгін викривлено тлумачить історичну Переяславську угоду; і несумнівне трактування аншлюсу, а його підставова політична теза. Він твердив, що вирішальним чинником у взаєминах між Північною і Південною Руссю (тобто між Росією й Україною) була національна свідомість. За умови, що південні малороси мають всеросійську свідомість, вони неминуче будуть тягнутися до злиття з Північчю, так само як австрійські німці тяглися до об'єднання з Рейхом.

В такому разі тимчасове політичне відділення російського Півдня від Півночі, наприклад, унаслідок чужоземної окупації, не матиме довготривалого значення. Якщо ж, з другого боку, „південні росіяни стали б українцями, справа Олександра Шульгіна виграла б, колесо історії повернулося б назад, і Північна Росія знову стала б тим, чим вона була перед Богданом Хмельницьким, тобто Росія була б зведена до рівня Московщини“. Симптоматичною була подальша доля В. Шульгіна. Схоплений радянськими органами безпеки у Югославії наприкінці війни, він був заарештований до Москви і засуджений за контрреволюційну діяльність. Після звільнення у 1956 році В.Шульгін звернувся з кількома відкритими листами

до російських емігрантів, радячи їм прийняти режим, який приніс велич їхній Батьківщині.

Таким чином, колишній палкий прихильник Столипіна й ідеолог Добровольчої армії Денікіна свою довгу кар'єру закінчив апологом радянського комунізму. Можна лише здогадуватися, до якої міри цьому перевтіленню сприяла збережена протягом усього життя вірність В. Шульгіна російському націоналізмові та його запекле антиукраїнство. Важко сказати, чи справді ідеї В. Шульгіна вплинули на формування радянської політики стосовно України, але схожість безсумнівна. Суть „Тез“ 1954 року – це концепція наперед визначеної єдності доль українського та російського народів, яка бере початок зі спільних традицій Київської Русі й проходить через усі історичні епохи, з Переяславською угодою як кульмінаційною і символічною подією.

Український народ повинен виховуватися в душі повної, безумовної солідарності з росіянами, поділяючи з ними спільну політичну свідомість і „високу“ культуру. Якщо припустити, що така цілковита російсько-українська солідарність існує, то питання про специфічні українські вартості й інтереси, які випадково могли й не збігатися з російськими, просто не постає: українці мають не перейматися статусом власної нації, а радше славити російські досягнення як свої. Це правда, що радянський режим у принципі визнав існування окремої української національності, у чому їй відмовляла царська Росія, й Українська РСР далі існувала як адміністративна одиниця і навіть зберігала деякі декоративні символи державности.

Але ця різниця є, можливо, більше позірною, аніж реальною, оскільки радянський режим робить усе можливе, щоб позбавити українську національну ідентичність усіх самотутніх, життєво важливих ознак і не залишити українській республіці жодної сфери справжнього самоврядування. Українська нація, якій судилося вічно грати роль молодшого брата і спільника Росії, мало відрізнялася від передреволюційної Малоросії – племінного відгалуження єдиної російської нації. Аби Переяславський міт був ефективний, треба було викоринити ті риси української історичної традиції, що суперечать догмі про віковичну російсько-українську злагоду. Історична пам'ять українського народу мала бути втиснута у наперед

приготовану форму: велика частина фактів підлягає викресленню, а інші частини - більш або менш витонченим маніпуляціям.

Ярослав ДАШКЕВИЧ

ПРАВДА ПРО ПЕРЕЯСЛАВ

Жодна колишня колонія, яких багато у світі, не відзначає річниці початків свого поневолення. А Україна була змушена робити це довго....

Про ролі Росії в євразійському просторі і методи розбудови імперії дуже добре знають також окремі сучасні російські історики, що не приховують механізмів рідного імперіялізму, які тепер намагаються реанімувати, очевидно, також і стосовно України. Маю на увазі хоча б монографію Юрія Афанасьєва „Опасная Россия“ („Небезпечна Росія“) (Москва, 2001). Але уже навіть Президент Леонід Кучма в автобіографічній вставці, написаній для його книжки „Україна – не Росія“, висміяв попереднє святкування 300-річчя „возз’єднання“, іронізуючи, що українців як народ винайшли лише для того, щоб вони присилися до складу Росії.

Мітологію Переяслава творили українська і російська історичні науки (не маю на увазі формально українську москово-центричну історіографію, бо її відмінності від російської мінімальні).

Зрештою, позиції обох історіографій, коли вони стояли на власних національних і державницьких позиціях, часто збігалися, наприклад, підтримуючи фікцію про Переяславський договір.

Українській історіографії, мабуть, не варто мітологізувати Переяслав у позитивному чи негативному дусі. Нема чого приховувати, що міжнародного договору не було (в такий спосіб хочуть завуалювати, що Богдан Хмельницький, мовляв, був таким необачним чи нерозумним). Нема чого стверджувати, що Москва порушила договір, бо такого договору ніколи не було. Не треба боятися відверто сказати, що цар Олексій обхитрив (ошукав?) Хмельницького – бо відмова царя чи його уповноваженого від присяги виринула в Переяславі в останню хвилину і цар ніколи не вважав гетьмана рівноцінним партнером, а лише холопом і т. д. Міти породила бєлетристика козацьких літописів, „Історії русів“, а продовжила чимала низка істориків – до сучасних включно, і також тих, що виступають з так званих патріотичних позицій. Російська історіографія підтримувала і підтримує міт про „возз'єднання“ не лише стосовно України, але й багатьох інших поневолених народів, захоплених територій, знищених держав.

Я б звернув тут увагу на дослідження сучасного швейцарського історика Андреаса Каппелера, який вивчав способи, завдяки яким Московська держава перетворювалася в Російську імперію. Дозволю собі велику цитату порівняльного плану про інкорпорацію земель мусулманських народів, жоден з яких „не увійшов до складу Російської імперії „природно“ і добровільно, хоча фактично підкорення цих народів нерідко супроводилося і обставлялося підкупом знаті, урочистими обіцянками, які негайно забували, укладенням різного роду „договорів“ (які Росія інтерпретувала по-своєму або свавільно порушувала), „проханнями“, династичними шлюбами, політичними інтригами, які дозволяли вносити розкол до мусулманського табору, садити на ханський престол ставлеників Росії, добиватися „покровительства“ і творити видимість „добровільних приєднань“, ювілейні дати яких помпезно відзначали в советський час. Скільки не розіграли б таких історичних фарсів, вони не можуть приховати суті російського вторгнення до сусіднього мусулманського світу, російської державної агресії, колоніальної експансії самодержавної Росії, яка крок за кроком, від XVI до XX ст. просувалася далі на південь і схід“.

Треба шкодувати, що українська історіографія довго блукала між російсько-українською проблематикою „возз'єднання“ і „приєднання“, відмовляючись від порівняльних студій. Стереотип про приєднання і возз'єднання з Росією був потрібний, щоб завуалювати інкорпорацію, загарбання і окупацію українських земель. Міт леліали, щоб замаскувати нерівноправне становище обох сторін у другій половині XVII ст., бо московська сторона диктувала, а українська підпорядковувалася, щоправда, не без внутрішнього, а то й зовнішнього спротиву.

Інші напрями російської історіографії проповідували тезу, нібито в українців не було державотворчого інстинкту, що рушійною силою для політичних орієнтацій та переорієнтацій була ненависть до Москви чи Варшави, не пояснюючи, однак, на якому ґрунті виникла така ненависть.

Так чи інакше, така саме історіографія стала цілковито безплідною в науковому, а в суспільному розумінні шкідливою – через свою неправдивість – та зводила на манівці, тим паче, коли до т. зв. історичних досліджень приєднуються політичні спекуляції або коли виконують ситуаційні політичні замовлення.

1. Чи був договір?

Існує хіба що якась дивна магія слова. Навіть ті історики, які починають свої праці від заперечення, що жодного договору не було, кілька сторінок далі забувають про власні слова і знову вживають рівнозначні терміни „договір“, „угода“, „умова“ тощо. Невмирущий стереотип ще з костомарівських та докостомарівських часів (Микола Костомаров вперто переконував усіх, що договір був). Щоправда, М. Костомаров лише намагався підтримувати штамп попереднього сторіччя, коли козацька старшина, щоб рятувати свій престиж (бо в протилежному разі, виходило б, що вона стала жертвою ошуканства), поширювала думку про мнимий договір.

Гетьманський уряд знав, як складати двосторонні міжнародні договори, бо не був відірваний від світу і мав ерудованих керівників. Державно-правова структура такого докумену, як договір, у середині XVII ст. була розроблена до деталей (на-

гадаю тогочасні збірки текстів міжнародних договорів, наприклад, Готтфріда-Вільгельма Ляйбніца, Жака Бернара чи Жана Дюмонта, видані наприкінці XVII – на початку XVIII ст., в яких вміще-

но чимало взірців договорів XVI-XVII ст.). Що таке договір (угода, умова, трактат – це синоніми, й історикам не варто жонглювати цими словами) було добре відомо в часах Богдана Хмельницького. І тоді, і тепер міжнародний договір – це висловлене відверто і погоджене волевиявлення двох держав стосовно їхніх взаємних прав і обов'язків у політичній, військовій, економічній та іншій сферах. Що, очевидно, не виключало нерівноправних договорів, якими сильніші держави нав'язували свою волю слабшим, перетворюючи їх у підлеглі чи залежні. Міжнародний договір, незалежно від його різновидности, мусили підписати, ствердити печатками чи присягти. В останньому випадку скласти присяжні грамоти, також з печатками обох сторін, які списали трактат. А таких документів серед т. зв. переяславських (так званих, бо жоден з документів, на які покликаються, не був складений у Переяславі) ніколи не було.

Збереглися, до речі, описи процедури складання повноцінних міжнародних договорів, які стосуються безпосередньо часів Богдана Хмельницького. В інструкції, виданій 13 червня 1657 року польському дипломатові, королівському секретареві Станіславу-Казимирові Беншовському, посланому для переговорів з гетьманом, говорилося: „Вся сила обговорення – в тому, щоб швидко закінчити, домовитися, записати, підписати. А після щасливого, дай Боже, закінчення цього договору полагодити: пан посол хай доб'ється, щоб з цим договором козацькі послы зразу ж їхали сюди до його королівської милости для негайного підтвердження при них і передання через посла його королівської милости до рук пана посла (козацького – Я.Д.), щоб пан посол віддав його (гетьманові – Я.Д.) з дотриманням правових норм“.).

До договору могли додаватися присяжні грамоти обох сторін – як це було також у 1657 році, коли укладено договір між Польсько-литовською державою та Трансільванією. Здається, цих описів вистачає для висновку, що такого документу таки не було...

Треба сказати відверто, Україна (вживаючи тогочасну західноєвропейську номенклатуру) не була державою де-юре і тому не могла бути суб'єктом міжнародного права. Договору просто не могло бути. Не лише з Росією, але й з Польщею (тому треба переглянути кваліфікацію т. зв. договорів, які увійшли до історіографії під назвою зборівського, білоцерківського, бо договорами двох високих сторін – польської й української – вони не були).

Московська сторона органічно не могла сприймати процедуру укладання гаданого договору – не лише тому, що не було української держави де-юре, але й тому, що вона поступово реалізувала свою державотворчу ідею „збирання руських земель“. Ця доктрина почала формуватися і здійснюватися ще за часів московського великого князя Івана III Васильовича, який почав вживати титул з додатком „всея Руси“ та зайнявся централізацією земель Московської держави. Складати міжнародний договір з частиною руських земель (а Київ – це ж Русь!) було просто абсурдно. Не кажучи вже про те, що, за відсутності договору, обидві сторони, які вели переговори, не були зобов'язані дотримуватися формули *pacta servanda sunt* („договори треба дотримувати“).

Якщо не було договору, умови, угоди, трактату, то що, врешті-решт, було?

Якось історики й історики права забули, що у XVII ст. діяло привілейове право. Козацтво звикло до нього, чекало і добивалося привілеїв від польського короля, від варшавського сейму – і дещо отримувало. Так звані переяславські статті, без сумніву, були результатом переговорів, усних та писемних, але результатом цих довгих переговорів стали лише жалувані грамоти, а не договір. Статті – це було зведення привілеїв, жалувань, які погодився дати цар Олексій. Це були окремі привілеї для війська – козацтва, для шляхти, для міст, для окремих заслужених осіб тощо. Але привілеї можна було дати і можна було відібрати. Це було право володаря. Статті модифікували пізніше відповідно до умов і, зрештою, вимог козацтва (бо воно часом було дуже вперте). Хоча для черні статті-привілеї були достатні. Поступово статті-жалування трансформувалися в царські накази.

Так чи інакше – жалування, статті, привілеї – це документи не міжнародного, а внутрідержавного значення. І якраз такого типу документів добивався Богдан Хмельницький. У листі-інструкції для козацьких послів у Москві Самійла Богдановича та Павла Тетері, написаній гетьманом 21 березня (старого стилю) 1654 року, викладено вимогу, щоб посли просили царя підтвердити привілеї, що треба поспішати з привілеями, що цар має дати жалування кращі, ніж давали інші володарі. Та й у преамбулі до т. зв. березневих 11-ти статей посли Богданович і Тетеря писали про те, щоб „його

царська величність пожалували“ статті. Отже ясно, що про будь-який договір не було й мови.

Треба також відверто сказати, що ні Московія, ні Україна статей не дотримувалися. Москва – не лише тому, що привілеї можна було дати і забрати, але й тому, що вже інкорпорованими українськими землями можна було торгувати з сусідами (з Кримським ханством, з Польсько-литовською державою – вже від 1654 року до самого Андрусева 1667 року, коли відбувся поділ України між Московією і Польщею). Україна не дотримувалася тому, що надто явною була дискримінація; не рівність, а підданство (Хмельницький – „вічний холоп“, – а це була для тогочасних свободолюбних козаків неприйнятна формула; формулу ж поширювали московські дипломати); присягала лише Україна, а не Московія, яка, зрештою, не поспішала з військовою допомогою у вирішальні моменти: польська різня в Україні Стефана Чарнецького, відсутність захисту від татар. І не дотримувалися статей (чи не мали наміру дотримуватися) вже від моменту їх складання. Хитрували обидві сторони, але з різними результатами.

Було і подвійне трактування статей; з московського боку – інкорпорація для повернення до давньої Руської імперії, яку відтворювали; з українського боку – ситуаційність військового партнерства, яке незабаром порушили і московська, і українська сторони.

Це може звучати парадоксально, але оскільки московська сторона не вважала себе зобов'язаною і обмеженою привілеями-жалуваннями, то українська сторона – при відсутності підписаного двостороннього договору – не почувалася обмеженою і зобов'язаною. Бо й жалування-привілеї можна було приймати, або не приймати, їх можна було порушувати, ними можна було нехтувати, особливо тоді, коли жалування існували лише на папері.

Статті були непослідовні, не вичерпні, не визначали території і кордонів, навіть алогічні. Треба б продумати, чи з самого початку в них не було закладено (з українського боку) тактику тимчасовості.

Існує ще серед істориків такий якийсь свавільний погляд: ось сукупність цих „перейславських“ документів ми називаємо „договором“... Та, вибачте, і російська, і українська мови терміновані, з визначенням значення і змісту слів, і не можна називати договором те, що навіть близько його не нагадує.

В такому випадку про науковий підхід говорити неможливо.

Щоб закінчити дискусію про договір, підкреслюю, що для договору мусять бути – за підписами, за печатками, за присягами – дві сторони, а жалувану грамоту надає одна сторона. Саме так і було. Тому є всі підстави той спектакль, який відбувався в Переяславі, називати Переяславським підданством і Переяславською інкорпорацією.

Не торкаюся питання про т. зв. усні домовленості, бо все те, що не було зафіксовано договором, – це з ділянки фікції. До речі, звіти московського посла до Переяслава ближнього боярина Василя Бутурліна (який незабаром, у грудні 1655 року в Києві, покінчив з собою через зловживання, викриті царем) не дуже достовірні, бо писати треба було так, щоб це подобалося цареві, й не забувати при цьому згадувати про свої власні заслуги.

2. Як зраджувала Москва?

Може, це звучить брутально, але в результаті Переяслава було реалізовано інкорпорацію частини українських земель до Московської імперії. Інкорпорацію в дусі ідей „збирання руських земель“, „Москви – третього Риму“ (хоч Київ мав претенсії на звання „другого Єрусалиму“, що було в релігійному уявленні вищим – але ці претенсії не зреалізував). Тому в царя виникла думка утворення „малої столиці“ імперії в Києві. Про такий плян московський посол Артамон Матвеев повідомив Богдана Хмельницького 14 січня (нового стилю) 1655 року під Білою Церквою. Таким чином з'явилася „Мала Русь“ у царському титулі (хоч, за візантійською традицією, Мікра Росія була важливішою від Великої Русі; Мала Русь – це власне Русь, центральна Русь). Тут треба наголосити, що титулом царя Малої Русі нагородила московського монарха не українська церковна єрархія (як дехто звинувачує), а що така географічна назва панувала серед грецької церковної верхівки й під Османами, в поствізантійський час. І що на печатках у цій назві не було нічого образливого.

Не було, зрозуміло, жодного „приєднання“ чи „возз'єднання“, а було підданство (це слова Богдана Хмельницького), ну, і гетьман – „вічний холоп“. Дискусія про приєднання і возз'єднання тут цілком безпредметна.

З другого ж боку, Москва не намагалася зберігати інкорпоровану частину України як єдине ціле. Тому практично зразу ж викинув

поділ на Велике князівство Київське, Велике князівство Чернігівське, а згодом (у царському титулі) ще й на окремі Волинь, Поділля тощо. Однак, відчуваючи український опір, таке розчленування ще не вдалося здійснити у середині XVII ст. на практиці.

Не було справжнього військового союзу, бо не було єдиного диспозиційного чи координаційного центру, а Москва підводила тоді, коли потрібні були об'єднані воєнні дії. Що не було справжнього військового союзу, легко довести словами самого Богдана Хмельницького. В середині серпня 1649 року він писав до короля Яна II Казимира: „Маємо союз з татарським ханом, а зміст двосторонніх союзних листів такий, що ми повинні бути єдині серцем та кольором (тобто думками і діями. – Я. Д.)“. Союзних листів України з Московією ніколи не було.

Виходить, була неповна самоврядна територіальна автономія, поступово обмежена чимраз більше, а після її ліквідації – перетворена в колонію.

Переяслав для Б. Хмельницького був вимушеним кроком, продиктованим воєнною необхідністю (черговий наступ військ Речі Посполитої), тому, за дуже влучним висловом професора Покровського, сказаним у 1918 році, – у році відновленої української державності – на лекції у Московському університеті: „Хмельницький стиснувши сердце пішов під Москву“ (за спогадами львівського юриста Олександра Павенцького, який слухав цей лекційний курс). Така ситуаційна потреба яскраво свідчить про стан тимчасовості (бо воєнна необхідність могла зникнути, чого добивався Хмельницький, воюючи – всупереч волі Москви – з Польщею в союзі зі Швецією та Трансильванією).

Для Московської держави Україна була саме окраїною (термін пересунувся з півночі на південь, з московського прикордоння з Польсько-литовською державою, де була Московська або Царська Україна; про цю Царську Україну говорив Богдан Хмельницький з уже згаданим московським послом Артамоном Матвеевим у січні 1655 року, протиставляючи їй Запорізькі городи, тобто територію під козацькою владою), окраїною з козацтвом, що мало захищати Московію від татар, а також від інших ворогів. За це воно мало привілеї – жалування і напівфіктивний власний самоврядний устрій (бо з Москви чи Петербурга надсилали воєвод, міністрів, малоросійські колеґії, там визначали полковників) До речі, існує помил-

кове переконання, що цю територію звали лише Малою Руссю – чи Малою Росією. Термін Україна є ще в післяпетровських указах – і він далі відбивав, уже для Петербургу, окраїнний характер земель. Паралель з донським козацтвом має сенс, та глибоко цю аналогію не вивчали (бо спільні військові походи, які цікавлять істориків – це одне, а політико-адміністративний статус – щось інше).

А ця Мала Русь – Україна мала перетворитися в ланку для наступу на Балкани до Греції включно, щоб там об'єднати всіх православних християн Османської імперії під московською егідою. (Ідея, яку відроджувала Росія вже під комуністичним покривалом у середині ХХ ст.).

Треба, зрештою, підкреслити, що взаємини обох сторін з самого початку після Переяслава не були щирими. Почалося з московського боку. Як довели не так давно російські історики (Заборовский Л.В. „Росія, Річ Посполита і Швеція в середині XVII ст. – Москва, 1981), в середині лютого цього ж 1654 року цар Олексій, посилаючи посольство Т. Хотунського та І. Фоміна до кримського хана Іслам-Гірея III, доручав прозондувати в Бахчисарай ґрунт для розподілу України між Московією та ханством. Нічого дивного, що Богдан Хмельницький – козацька розвідка працювала добре – відповів на це посольством до Стамбулу, яке прибуло до турецької столиці 21 квітня (нового стилю) 1654 року з завданням відновити турецьку протекцію над Україною та неутралізувати Кримське ханство. Про це писали венецький резидент Джустініані з Відня до венецької синьйорії та австрійський резидент Сімеон Ренігер зі Стамбулу до імператора Фердинанда III у Відні в квітні-травні 1654 року.

Практично зразу ж після Переяславського підданства почалося обмеження козацького самоврядування: відбирання території (Полісся), намагання ліквідувати право на безконтрольні зовнішні дипломатичні контакти (особливо з Османською імперією та Польсько-литовською державою), поступове обмеження та регламентація міжнародної торгівлі з періодичним зведенням нанівець зв'язків з Прибалтійським регіоном, чорноморськими володіннями Туреччини і т. д.

Інкорпорація не здійснила сподівань гетьманів. Тим, що думали державотворчо – Іван Виговський, Павло Тетеря, навіть Іван Брюховецький, – не дала об'єднання всіх українських земель, а навпаки, довела до їхнього поділу (Андрусів), не захистила від агресії

поляків і татар. Тому відкрила шлях до Ліги (політико-військового союзу зі Швецією, Трансильванією), до протурецької орієнтації, до антимосковських провокацій. До них зараховую т. зв. Московську зраду, про яку оголосив Богдан Хмельницький після Вільнюських переговорів у серпні – листопаді 1656 року, коли гетьманський уряд послав на переговори старшин дуже низької ранги (на чолі з не дипломатом, а звичайним сотником Романом Гапоненком, якого й не допустили до нарад, хоча можна було послати, наприклад, полковника Павла Тетерю з його великим дипломатичним досвідом, якого не допустити до переговорів було б дуже важко), а польський антиукраїнський проєкт договору оголосив трактатом між Москвою та Варшавою, підписаним на шкоду козацтву. Але Московська зрада таки була й реальною, бо московський проєкт договору з поляками передбачав для козаків обкороєні кордони, встановлені не в Зборові, а під Білою Церквою.

Апогеєм опору стали антимосковські повстання і війни після смерті Богдана Хмельницького. Коли у 1658 року гетьманський уряд спеціальним маніфестом, скерованим до європейських держав, повідомив їхні уряди про розрив з Московщиною, в документі говорилося, що козацтво добровільно піддалося Москві, щоб під її протекцією захистити себе від ворога. Однак, ці надії не здійснилися. Перелічувалися пункти Московської зради, яка яскраво проявилася після того, коли Москва отримала у Вільнюсі обіцянку польської сторони, що польським королем оберуть царя Олексія. Москва намагалася змусити козаків воювати зі шведами (війну Москви зі Швецією маніфест таврував як явний злочин щодо Богдана Хмельницького), збудувати в Києві нову фортецю для московського воєводи і військової залоги. Москва депортувала шляхту і міщан з Білорусі в московські пустелі та вимагала передати наддніпрянський порт – важливий стратегічний пункт – Старий Бихів під владу царя.

Маніфест 1658 року, яким козацтво оголосило себе звільненим від зобов'язань стосовно Московщини, формально і фактично став кінцем Першого Переяслава, який тривав неповних п'ять років. Далі пішли чергові Переяслави та псевдо-Переяслави з новими обкороєними статтями або й без них.

3. Чи лише під Москву?

Чимало істориків (особливо російських державників, українських-проросійських) дивляться на XVII ст. з сучасного погляду й іншої альтернативи (крім московської – але це не альтернатива) не бачать. Українські політичні діячі другої половини XVII ст. вважали, що альтернативи є.

Тому була орієнтація на Туреччину, на Швецію, реорієтація на Польщу. Зрозуміло, що Московщину вони вважали найбільшим ворогом незреалізованої державности України, бо інакше не шукали б таких орієнтацій.

Різні орієнтації – це пошуки оптимальної альтернативи. Може, щоб у цьому крутежі політичних напрямів здійснити ідею власної незалежної держави де-юре (вже після Богдана Хмельницького). Не даремне ж хан Мухаммед-Гірей IV у травні 1658 року писав до царя Олексія, що „ті наддніпрянські козаки є окремою державою... нікому себе не підпорядковують, мають бажання самі бути у власній державі“. Україна мусила мати доброго, прихильного протектора – турецькі пропозиції з середини XVII ст. були дуже привабливими, а протурецькі тенденції в Україні міцніли – але реальна османська могутність не завжди за ними стояла. Бо коли у 1651 році князь Русії (за османським титулуванням), тобто Богдан Хмельницький, міг отримати значну турецьку військову допомогу, яка брала участь у битві під Берестечком – не даремне імператор Фердинанд III у 1651 році вважав, що козаки віддалися під турецьку опіку і стали майже підданими султана Мухаммеда IV. (Варто пригадати, що мати султана була українкою і в цьому також можна шукати джерело прихильности тогочасної Туреччини до України). Однак, кілька років пізніше така допомога вже не була реальною. Отже, якби Україна могла тоді отримати з десять років передиху для розбудови сильної держави, щоб протидіяти ідеї збирання руських земель, щоб зупинити експансію Півночі в напрямі Балканів і Чорного моря і т. д., історія могла б покотитися іншим шляхом.

Але це лише контрфактична модель. Насправді виникла Велика Руїна, підштовхувана і використовувана зовнішніми ворогами. Та ми тут входимо в ділянку „що би було, як би було“, а не є завданням історика займатися такими конструкціями. Це предмет для політолога, що намагається використати події минулого для висновків,

якими мали б користуватися політики, принаймні ті, що не хочуть повторення Переяслава у наш час.

Можливо, на завершення треба б говорити про безпосередні та віддалені наслідки Переяслава, про багато інших проблем, пов'язаних з Переяславським підданством. Та, мені здається, якраз питання віддалених наслідків у другій половині XVII – XXI ст. давно вже перестали бути науковою проблемою. Тут все зрозуміле – до Співдружності незалежних держав, Єдиного економічного простору, Митного союзу, російських військових баз в Україні, погроз енергетичної блокади, поділу Керченської протоки та Озівського моря, до коси Тузла включно. Для істориків і політологів це вже не наукові, а етичні проблеми. Бо писати і говорити треба правду.

ПРО АВТОРА:

Ярослав Дашкевич – український історик і археограф, автор понад 1700 наукових та публіцистичних праць, багаторічний в'язень советських тюрем. Син генерал-хорунжого Армії УНР Романа Дашкевича і хоружної Українських Січових Стрільців Олени Степанів. Помер 25 лютого 2010 року у Львові.

Ігор ЛОСЄВ

ДЕРАДЯНІЗАЦІЯ НЕМОЖЛИВА БЕЗ ДЕРУСИФІКАЦІЇ

Декляруючи свою європейськість, Україна ніяк не може ідеологічно, політично і ментально відірватися від іншої цивілізації, іншого культурного світу, який на північ від Хутора-Михайлівського воліють називати „російським“. Україна сама для себе має остаточно з'ясувати, чи вона є органічною складовою Європи, чи виступає як продовження Росії, як її варіант. Щодо Білорусі, то Олександр Лукашенко не без гумору вирішив це питання, заявивши, що „білоруси – це росіяни зі знаком якості“. Українцям без самовизначення щодо Європи і Росії не вдасться вирішити проблему дерадянізації, а отже, перейти від псевдodemократії до демократії, від квазідержавности до державности, від нібито незалежності до незалежності, адже радянізація України, як і решти республік колишнього СРСР, була особливою формою російщення.

Тоді проголошувалося існування єдиного радянського народу як нової історичної спільноти людей, але та спільнота мала базуватися на російській мові (Микита Хрущов, виступаючи в 60-ті роки XX ст. в Білоруському університеті, виголосив: чим швидше всі ми розмовлятимемо російською, тим швидше збудуємо комунізм), російській культурі та історії як панівних і визначальних. Увесь комплекс російського набував навіть офіційно характеру культурно-духовного гегемона на теренах СРСР. Фактично йшлося про нову історичну форму російськості, коли на традиційне російське месіанство, росієцентризм і ксенофобію нашаровувалися засади комунізму, мрії про всесвітню соціалістичну систему московського зразка і заперечення буржуазності. Тут уже комуністичне месіанство мало заступити місце імперсько-православного. Один з більшовицьких провідників і керівних діячів Комінтерну Карл Радек, обіграючи фразу давнього російського ченця Філофія: „Два Рими падоша, третій стоїт, четвертому не биті. Москва – третій Рим“, напівжартома сказав: „Не вишло третього Риму, вийде Третій Інтернаціонал“.

Мільйони людей звикли (їх активно до цього привчали) сприймати все російське як радянське, а все радянське – як російське. Лише тепер певні кола російської інтелігенції у Російській Федерації намагаються відокремити ті явища, однак, часто це спричинює лише повернення до архаїчних царистсько-чорносотенних форм.

У контексті зазначеного вище зрозуміло, що жодні дерадянізація і декомунізація в Україні неможливі без дерусифікації. Проте русифікація – явище набагато складніше, ніж її мовний аспект. Бо йдеться також про русифікацію, себто організацію за російським зразком, державно-політичних інститутів (наприклад, Генеральна прокуратура України з її збереженням ще від радянських часів загальним наглядом є копією ГП РФ), системи охорони здоров'я, освіти, житлово-комунального господарства, судової та пенітенціарної системи тощо. І це та русифікація, що є не менш, а може, й більш небезпечною, ніж мовна. Сьогодні вона відбувається у вигляді рабського наслідування владою України російського, здебільшого негативного, соціально-економічного досвіду. В деяких сферах це набуває карикатурного характеру, приміром, найвища нагорода – Герой України – є калькою комуністичного Героя Радянського Союзу й нинішнього Героя Росії. Але найгірший феномен – русифікація політичних практик і звичаїв України, що внаслідок цього стають геть несумісними з євро-

пейськими, а еліти, які охоче сприймають такий російський вплив, дедалі більше набувають виразно антиєвропейських рис.

Водночас російщення ментальне і культурне нівелює духовний суверенітет української нації та самосвідомість мільйонів українців, розмиваючи природні кордони між своїм і чужим. Суб'єктивне усвідомлення індивідом й етносом межі між „моїм“ та „не моїм“ є однією з фундаментальних і водночас найпростіших підвалин духовної суверенності. Представники того чи іншого етносу, якщо вони не втратили етнічної самосвідомості, здебільшого досить чітко визначають межу між своїми і не своїми культурою, традицією, звичаєм, що аж ніяк не заважає поціновувати чуже, не забуваючи при цьому про власне. Понаддwadцятирічна (після здобуття незалежності) навала російського шов-бізнесу, засобів масової інформації, кінематографа, продуктів книговидавництва (не кажучи вже про попередні століття) суттєво знівелювала національні орієнтири у свідомості українців, які нерідко не розрізняють (що й було метою консолідованих зусиль деяких зовнішніх сил та афілійованих з ними внутрішніх чинників) українське й російське в мистецтві, громадських видовищах, історичних споминах тощо. І це стосується навіть певної кількості наших україномовних співвітчизників, які сприймають усіляких естрадних „зірок“ сусідньої держави, як питому частину власного культурного світу. Тут ментальна межа стерлася, що тягне за собою й некритичне засвоєння, запозичення деяких політично-правових та ідеологічних конструкцій Російської Федерації. У цій країні зацікавлені особи добре усвідомлюють зв'язок радянського і російського. Звідси реставрація багатьох норм радянської ідеології, культивування прорадянської ностальгії, реабілітація і гльорифікація найпохмуріших постатей та організацій радянського минулого (Сталін, Молотов, ЧК – ГПУ – НКВД – МГБ – КГБ), що виливаються на голови громадян України нескінченними російськими телесеріалами.

Утім, перед тим як говорити про цивілізаційне розмежування між Україною і РФ, треба чітко з'ясувати, чим є Росія як цивілізація.

Привертає увагу той факт, що чимало видатних західних культурологів, як от Освальд Шпенглер та Арнольд Тойнбі, ніколи не вважали Росію частиною власне європейського світу, трактуючи її як окрему особливу цивілізаційну форму. До речі, декілька років тому найреспектабельніша соціологічна фундація Росії „Левада-Центр“ провела дослідження російського загалу щодо його ставлення до європеїзації

Росії. Результати виявилися шокуючими й показовими: 70 відс. росіян (з числа опитаних) заявили, що не вважають себе європейцями, а головне – не хочуть ними бути. Російська філософсько-політична думка має потужні традиції критики Європи, а прихильники останньої, так звані „западнікі“, значно поступалися іншим ідеологічним течіям їхньої країни: слов'янофілам і евразійцям. Найбільш відверто і навіть брутально неєвропейськість Росії маніфестували саме евразійці – колишні імператорські професори і приват-доценти, які після 1917 року опинилися в еміграції в Європі й, живучи там роками, духовно не сприймали її, говорячи про несумісність фундаментальних основ європейської та російської культур, про їхню належність до різних світів.

На їхню думку, Росія – то особлива окрема цивілізація (Освальд Шпенглер називав її „російсько-сибірською“), протилежна як засадам Європи, так і засадам Азії: „Культура Росії не є ні культурою європейською, ні однією з азійських, ні сумою чи механічним поєднанням елементів тієї чи інших... Її треба протиставляти культурам Європи й Азії як серединну евразійську культуру“.

Евразійці визнавали величезний вплив на Росію Сходу, насамперед тюрко-монгольського. Вже в радянські часи відомий російський письменник і публіцист Вадим Кожинів проголосив: „Ну які ми спадкоємці Київської Русі? Ми спадкоємці великої імперії Чингізидів!“. А евразієць Петро Савицький стверджував: „...Без татарщини не було б Росії“. Його однодумці вважали, що засновниками Російської держави були не київські князі, а московські царі, які стали наступниками монгольських ханів. На їхню думку, Золота Орда, що розпалася, відроджувалася в новому обличчі Московського царства. У текстах евразійців навіть подибуємо цікавий вислів: „...Диво перетворення татарського середовища на російську державність“. А знаний російський ліберал Петро Струве, який уславився й активною боротьбою проти українства, не сумнівався: „Головним чинником утворення великоросійської нації були Московська держава і монголо-татарські впливи“. Цікаво, що в добу Бориса Єльцина знаний ще за СРСР економіст Генадій Лісічкін опублікував статтю з симптоматичною назвою „Цар Борис (він мав на увазі Єльцина. – Авт.) і занепад советської „Золотої Орди“.

Що саме евразійці в політичному сенсі засвоїли зі своїх загальних міркувань? Ось що: „Що здоровіше культура і народ, то більшою вла-

дою та жорстокістю характеризується їхня держава“. Вони активно використовували поняття „російський світ“ у тому ж таки дусі, що й Патріярх Московський Кирило (Гундяєв) нині.

Звісно, можна заперечувати азійський характер російської цивілізації, згадавши реформи Петра I. Але чи не була та вестернізація Росії дуже поверховою і суто формальною? Бо чи стали турки європейцями, змінивши чалму і феску на капелюх? Тартуська школа професора Юрія Лотмана в знаменитих „Трудах зі знакових систем“ в одній з наукових публікацій дала дуже яскравий образ петровської вестернізації, описавши типового російського дворянина XVIII ст., який під сорочкою з брабантським мереживом носив іржаві ланцюги („верігі“) московського юродивого. Обмеженість своїх реформ чудово розумів сам Петро I, який хотів узяти на Заході технічно-адміністративні й наукові досягнення, геть не змінюючи багатовікової російської традиції деспотизму, сваволі й неподільності влади. Саме у світоглядному сенсі Європа його лякала, бо могла цю російську систему якщо не зруйнувати, то послабити. Не випадково Петро I дав таку оцінку видатному математикові та філософові Ляйбніцеві, якого збиралися запросити на працю до Петербурзької академії: „Розумний Ляйбніц, дуже розумний, але не по-нашому, не по-російськи розумний“. Ляйбніцеві відмовили...

Петро I усвідомлював і фундаментальні суперечності між Європою та Росією, що чудово описав „червоний граф“ Олексій Толстой в однойменному романі, який приніс авторові Сталінську премію. Коли Петро I під псевдонімом „Пьотр Міхайлов“ працював теслею в одному з міст Голляндії (псевдонім був секретом Полішинеля, бо всі місцеві мешканці знали, що то російський цар), якось він вирушив на прогулянку, а це ж Нідерлянди – „низові землі“, кругом вода, канали і місточки. Петро пішов одним з них, але попереду під ногами в нього чимчикував маленький хлопчик, який їв яблуко. Петро не витримав, схопив малюка за комір і перекинув на інший бік каналу. Той упав, образився і жбурнув недоїдком яблука в пику російському цареві. Цікавою була реакція останнього. Він утерся, підійшов до маленького голляндця і промовив: „Пробач, брате, забувся. Думав, що по Москві йду...“. Ця сцена важить більше, ніж десятки томів наукових розвідок щодо європейської та російської цивілізації. Петро, вибачившись, визнав, що в Голляндії зовсім інша цивілізація, в якій дуже мало спільного з його батьківщиною, що в Голляндії навіть ди-

тина має свою гідність, котрої не можна зачіпати. У Москві ні про яку людську гідність і мови бути не може.

Вестернізацію Росії не варто перебільшувати. То була одна з численних московських і петербурзьких „перебудов“ яких у російській історії, за підрахунками американського професора Олександра Янева, було 12, остання горбачовська – 13-та. Усі вони мали одну спільну рису – кінцеву перемогу, реванш антиєвропейських, реакційних сил.

Людмила Нарусова, вдова відомого російського політика Анатолія Собчака, захистила докторську дисертацію, в якій довела, що будь-які реформи в Росії можливі, тільки якщо вони здійснюються з єдиного всевладного центру і до того ж – жорсткими антиліберальними методами. Саме так проводилися реформи в Японії після революції Мейдзі, у Китаї, Туреччині за султанів, шахами Ірану в ХХ ст. Себто тут Росія вписана в цілком однозначну схему. А якщо реформи проводити по-іншому, стверджувала Л. Нарусова, то на них чекає неминучий крах. Усі ці особливості пояснюються специфічними рисами російської цивілізації: засадничим антиюридизмом мислення, гранично централізованою і практично необмеженою владою, переконаністю в універсалізмі насильства, за допомогою якого нібито можна вирішити всі проблеми, епіфеноменальністю людської особистості тощо (епіфеномен – явище, реальна цінність якого є мізерною).

Антиюридизм російської ментальності й політичної практики полягає в тому, що у Росії суб'єктом права виступає лише держава, часто-густо в особі деспота, на відміну від Заходу, де держава й особистість є рівноправними юридичними суб'єктами, тому там можливі судові процеси на кшталт „містер Сміт проти США“. Російський цивілізаційний антиюридизм має потужну історичну традицію від Івана Грозного до Володимира Путіна. Його важлива особливість – сваволя влади, інколи замаскована під юстицію. Доля Михайла Ходорковського (на тлі щасливішої долі Романа Абрамовича) змушує згадати слова Івана IV: „Я цар-государь і холопей своїх волен казнить, волен міловать же“. Можна згадати і його ж лист до англійської королеви Єлизавети, у якому московський цар вимагав покарати англійських журналістів, які у своїх „курантах“ нешанобливо висловлювалися про Лютого. Здивована королева відповіла, що в Англії не лише вона, а навіть (!) парламент не може вказувати журналістам, що їм писати. Навряд чи Іван її зрозумів... У Росії діяв і дотепер діє

неартикульований, проте від того не менш могутній, „правовий“ принцип: „Я начальник – ти дурень“. Себто має рацію той, хто має владу або, у ліберальнішому варіанті, гроші.

З такою „правовою“ системою зіткнулися українські козаки під час Переяславської ради. До цієї вікопомної події вони присягали королеві Речі Посполитої нести прикордонну службу й воювати проти ворогів Польської держави, а той, своєю чергою, – шанувати права і привілеї козаків. Присягнувши 1654 року царю Московії, козаки зажадали, щоб московський посол боярин Бутурлін від імені государя також присягнув їм. Московіт відповів: „Государь холопам своїм не присягає“. Так вільні козаки миттєво стали холопами...

Треба визнати, що нинішня правова, а надто судова, система України є продовженням російської. Але народ „Руської Правди“ Ярослава Мудрого і Ярославичів, Литовського статуту і Магдебурзького права навряд чи міг самостійно витворити те, що в нинішній Україні називають „правом“. Тут ідеться про зовнішнє культурно-політичне щеплення. Однією з фундаментальних особливостей російської цивілізації є закладання влади у вигляді піраміди згори донизу, від всевладного центру до безправних територій, віддзеркаленням чого є формування бюджету таким чином, що території віддають практично всі кошти центру, а потім отримують свою частку як субвенції. Саме влада в такій цивілізації привласнює всі функції громадянського суспільства, роблячи його абсолютно пасивним та безпорадним. Про це влучно написав російський автор Борис Орлов, порівнюючи російський і німецький соціуми: „Німці намагаються розв'язувати конфлікти, визнаючи їх неминучими. Звідси поняття „культура суперечки“... відсутня в росіян. Росіяни прагнуть придушувати конфлікти і досягати спільної згоди насильством. За таких умов німці розглядають учасника конфлікту як партнера, конкурента. Росіяни оперують іншими категоріями: „друг – ворог“. Здатність вирішувати конфлікти мирним способом – одна з передумов громадянського суспільства. У росіян їх не так вирішує, як намагається усувати влада, держава“.

Російське суспільство історично склалося як комунітарне, антиіндивідуалістичне, що було доведено до крайньої межі десятиліттями комуністичного тоталітаризму, коли права особистості є мізерною величиною порівняно з правами держави, суспільства, громади тощо. У радянських школах одним з найтяжчих звинувачень на адре-

су учня було звинувачення в індивідуалізмі. Європа протягом століть розвивалася в напрямі пошанування прав людини. Український індивідуалізм тривалий час підтримувався приватновласницьким володінням землею селянами, на відміну від російської общини, що називалася „крест'янський мір“ і була прототипом колгоспу. Тому й українська громада на селі принципово відрізнялася від російського „міра“, будучи (принаймні до запровадження Росією кріпацтва на Великій Україні наприкінці XVIII ст.) вільною асоціацією індивідуальних дрібних землевласників.

Подальший геополітичний шлях України, її цивілізаційний вибір передбачають також цивілізаційне розмежування з колишньою метрополією у сфері цінностей, інститутів та ідеології. Зокрема Українська держава потребує визначення „російського світу“, цієї особливої історичної реальності з деспотичною владою, що практично не залежить від настроїв суспільства, з кастово-кланово-олігархічною системою, мізерним статусом людської особистості, всевладдям і безконтрольністю бюрократії, обмеженістю й маніпульованістю засобів масової інформації з боку урядової верхівки, відсутністю чесних, рівноправних і змагальних виборів, проте з наявністю невідмінного фюрер-принципу – від самодержця Леніна і до Путіна.

Треба чітко з'ясувати, де починається і де закінчується український соціум, де починається і закінчується російський соціум. І на підставі цього вибирати цивілізаційну модель (Україні це простіше, враховуючи її багатовікову належність до європейських державно-політичних утворень), сприяючи збереженню європейських інтенцій українського суспільства, його проєвропейських культурних і соціальних орієнтацій. Без такого більш чи менш жорсткого розмежування, без дистанціювання від „східного деспотизму Москви“ (вислів російського філософа і священика Георгія Федотова) будь-які європейські прагнення України будуть лише імітацією і самообманом.

ПРО АВТОРА:

Ігор Лосев – політолог, публіцист, доцент Національного університету „Києво-Могилянська академія“, перший лавреат премії ім. Джеймса Мейса.

Яніна ІГНАТЕНКО

БУТИ УКРАЇНЦЕМ

Чи часто ти, шановний читачу, замислювався над питанням, чому українці – одна з найдавніших та найчисельніших націй Європи, досі переживає кризу національної ідентичності?

Чому нація, яка за рахунок унікального географічного положення своєї країни на перехресті шляхів руху основних європейських народів, звикла жити у мирі і злагоді з іншими народами, впродовж століть змушена доводити своє право на існування, розвиток і самореалізацію?

Однією з причин вказаних процесів є інтолерантність до української культури та нації, що існувала за часів, коли Україна перебувала під гнітом імперських держав.

Як відомо, передумовами виникнення толерантного суспільства є визнання цінності і автономії особи, повага до прав і свобод людини, рівне ставлення до представників різних рас, націй та народів, відкритість до різних віросповідань та способів життя в умовах поліетнічності національних спільнот.

Але в першу чергу, толерантність є ознакою високорозвиненого демократичного суспільства і правової держави, тому вона не може існувати в умовах тоталітарних режимів, що характеризуються відсутністю демократичних свобод та повною контролею держави над усіма сферами життя суспільства і окремої особи.

Природне право на вживання своєї мови відноситься до фундаментальних прав людини, які набуваються з її народженням, так само і право нації на вживання своєї мови у публічному житті виникає разом з виникненням самої нації. Права націй у кожній державі регулюються законами та залежать від рівня правового статусу тієї чи іншої нації у багатонаціональній державі. Формування української нації відбувалося в надзвичайно складних умовах.

В часи, коли інші європейські держави поступово проходили етапи розвитку від феодалізму, буржуазних держав до держав соціальної демократії, Україна довгі століття була позбавлена таких можливостей, не мала державно-політичної самостійності, а її територія спочатку була розділена між двома могутніми імперіями – Російською та Австрійською, а потім опинилася у складі однієї з найжорстокіших тоталітарних держав сучасності – Радянського Союзу.

Як наслідок, процес побудови правової держави та громадянського суспільства у нашій країні, фактично, розпочався з моменту відновлення нею незалежності у 1991 році, коли переважна більшість європейських держав вже мала налагоджений і відпрацьований організаційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини.

Різниця у правовому статусі українців як нації, що перебували у складі Російської та Австрійської імперій перед початком Першої світової війни, є кардинальною, тому формування української нації відбувалося в дещо відмінних умовах.

Політика Російської імперії була спрямована не лише на знищення на українських землях будь-яких елементів державності або автономії, але й на ліквідацію національної самосвідомості українського народу, знищення його як окремої нації. В імперії Габсбургів українці, хоча і перебували під соціальним та національним гнітом, але про асиміляцію не йшлося, тому вони мали більше можливостей розвивати власну мову, культуру, наукову та політико-правову думку.

Конституційні реформи у Австро-Угорській імперії кінця XIX ст. активізували національне та суспільно-політичне життя, змінили суспільну свідомість, заклали основи конституціоналізму та парламентаризму, а декларували, хоча і формальне, рівності усіх народів імперії, пробудило національну гідність українського народу.

Після Першої світової війни Україна отримала шанс на побудову власної держави. Проте, українська національно-демократична революція 1917-1921 років зазнала поразки, що стало наслідком несконсолідованості політичної еліти, розбіжностей між її політичними, економічними та державницькими поглядами, незавершеності процесу формування нації. Як не прикро це усвідомлювати, розрізненість і вічне гасло „моя хата скраю“ відіграють карколомну роль у найбільш значущі періоди розвитку нашої держави.

У 1918-1920 роках більшовики створили УРСР. І хоча формально УРСР була незалежною державою, після підписання Союзного договору та вступу до СРСР у 1922 році Україна втратила всі ознаки реального суверенітету. „Союз рівних“ республік насправді виявився фікцією. Жорстока централізаторська тенденція, що посилювалася в умовах тоталітарного режиму, вела до обмеження і так формальних прав союзних республік, які об'єдналися в Радянському Союзі. СРСР, що постав на теренах Російської імперії, являв собою тоталітарну імперію нового типу, яка нічим не відрізнялася від абсолютної монархії часів царату.

В умовах советів, коли навіть патріотизм розглядався як злочин проти народу і партії, можливостей для нормального розвитку та формування здорової української нації було навіть менше, ніж за часів Російської імперії, хоча, багато в чому, ставлення до „національного питання“ в СРСР було дуже близьким до позицій царської Росії.

Таким чином, у першій половині XX ст. Україна знов опинилась поділеною між двома державами – Польщею та СРСР, обидві з яких проводили політику терору, репресій, руйнування мови, культури, національної свідомості, асиміляції та фізичного знищення українського народу. Внаслідок такої політики демократичні державні утворення та інститути, створені українцями після повалення Російської та Австро-Угорської імперій, були усунені, мільйони українців розстріляні та заслані в табори, національно-

визвольний рух жорстоко придушувався, будь-які прояви патріотизму переслідувались та карались, переважно шляхом звинувачень у контрреволюційній діяльності (сепаратистських настроях), смертю та засланнями.

Внаслідок голодоморів 1920-их, 1930-их та 1940-их років – свідомого геноциду українського народу, та масштабних політичних репресій, крім величезної частини сільського населення, Україна втратила значну частину наукової, освітньої, культурної, військової еліти та духовенства. Була ліквідована Українська Автокефальна Православна Церква, проводилось насильницьке нав'язування атеїзму та комуністичної ідеології.

Після приднання Західньої України до УРСР, полегшення не відбулося, а терор проти української нації лише посилювався. За радянських часів терор був тотальним та охоплював усі верстви населення. У суспільстві поширилися доноси, взаємна підозра, пошуки „ворогів народу“. Головним наслідком масових репресій було фізичне винищення найбільш активної та інтелектуальної частини нації.

У свідомості українців, яких протягом багатьох віків переконували в їхній меншовартості, етнічній неповноцінності, вкорінився комплекс „молодшого брата“, „малороса“, „хохла“. Через комуністичну зрівнялівку, рабський колективізм, постійний страх бути засланим, ув'язненим або взагалі знищеним фізично, нав'язування державою поглядів, що любов до України є націоналізмом, „бандерівщиною“, а єдино можливим і здоровим є радянський патріотизм, протягом століть українці втрачали національну самоповагу та етнічну ідентичність.

Щоб вижити, часто потрібно було відректися від своєї мови, культури, звичаїв. Все це стало передумовою викривлення процесів формування здорової української нації та національного (етнічного) усвідомлення українського народу, зародження Етнічного Сорому як захисної реакції українців на багатовіковий масовий терор тоталітарних режимів.

Чи існує вихід з ситуації, що склалася? Чи має українська нація надію на нормальний розвиток і відновлення здорового самоусвідомлення та самоідентифікації? Чи можливо подолати кризу і розрізненість в українському суспільстві, розділення нації на „східняків“ та „західняків“, відновлення національної гордості?

Насправді, так. Етнічна ідентичність – усвідомлення своєї тожності з певною етнічною спільністю, своєю нацією, формується в дитини ще в дуже ранньому віці. В шість-сім років дитина здобуває перші знання про свою етнічну належність. У цьому віці для неї найважливішим є її найближче оточення – сім'я, батьки, які закладають перші знання.

У вісім-дев'ять років дитина вже чітко ідентифікує себе зі своєю етнічною групою, висуває підстави ідентифікації – національність батьків, місце проживання, рідна мова. Прокидаються національні почуття.

У молодшому підлітковому віці (10-11 років) етнічна ідентичність формується в повному обсязі, як особливості різних народів дитина відзначає унікальність історії, специфіку традиційної побутової культури.

Разом з тим, етнічна ідентичність – це не тільки усвідомлення себе частиною певної нації, але і її оцінка, адже почуття гідності, гордості, образи, страху є найважливішими критеріями при порівнянні своєї нації з іншими націями, ці почуття опираються на глибокі емоційні зв'язки людини з етнічною спільністю й моральні зобов'язання стосовно неї.

Тому позитивні етнічні почуття народжують у людині радість стосовно своєї належності до власної нації, бажання бути її частиною, гордість за досягнення свого народу. І навпаки, негативні етнічні почуття можуть призвести навіть до заперечення власної етнічної ідентичності, почуття приниженості, сорому, бажання належати до іншого народу.

Відновлення національної гордості і самоповаги є дуже важливим для розвитку будь-якого народу, зокрема для українців. Тому послідовна політика держави в галузі початкової, середньої та вищої освіти, виховання в сім'ї та школі, є вкрай важливими, бо саме в цей час дитина, а потім молода людина, переймає гордість та любов до своєї Батьківщини, мови, культури.

І лише від того, як ми виховуємо молоде покоління, яке народилося вільним від „імперських“ стереотипів про власну відсталість і провінційність вже після отримання Україною незалежності, залежить, наскільки успішним буде процес формування нової національної еліти.

Георгій ГОРДІН

РОСІЯНИ НІКОЛИ НЕ БУЛИ ОКРЕМОЮ НАЦІОНАЛЬНІСТЮ

Росіяни, як і китайці або американці, ніколи не були окремою національністю. Тому порожні і позбавлені сенсу всі суперечки, з приводу, хто є родоначальником племені, якого не існує в природі.

У Росії три з половиною століття намагалися в прискореному порядку зліпити новий народ. Мати українка, батько татарин, - дитина за паспортом – росіянин.

Насправді слово „росіянин“, так само як і слово „китаєць“ або „американець“, не означає національність. Всі ці слова означають соціальну ідентифікацію або належність до багатонаціональної громади. Яка складається з різних народів. Нерідко навіть рас. Є чорношкірі афроамериканці, є вже афрокитайці й афроросіяни.

Соціальна належність – це те, ким ми себе відчуваємо, в якому мовному середовищі живемо і в якому побутовому просторі перебуваємо.

Все наше життя побудоване на союзах і об'єднаннях. Що людина, що народи без сім'ї найчастіше не можуть добитися процвітання поодиночі.

Тому об'єктивно виникають більші фрагменти простору, які наші далекі предки називали державами.

Такий простір може бути об'єднаний добровільно. І заселений, в принципі, вільними народами. Тоді конкретний прояв соціальної ідентифікації утворює сильна, процвітаюча і перспективна держава або їх союз.

Може бути інакше, і ми це чудово знаємо. У Китаї і Росії продовжують своє жалюгідне існування прояви соціальної ідентифікації насильницького ладу. Що важливо, там переважає прагнення силою „переплавити“ в єдину чавунну болванку величезну кількість національностей. Над створенням яких, Історія трудилася не одну тисячу років.

Домінує маніякальне прагнення узяти і „замінити“ родові зв'язки імперською ідеологією. За короткий термін приліпити всім народам загальне „поганяло“, єдине для всіх мешканців цієї самої соціальної ідентифікації - китаєць, росіянин і т.д.

Ні! За весь час існування людства не було і не буде вдалив спроб зробити з людей мічурінську грушу.

Це в такій же мірі нездійсненно, як дотримати „чистоту“ окремої раси або народу.

Імперії виникали завжди. Але лише для того, щоб натовпом пробігти по чужій землі. Повбивати, пограбувати, після чого кілька століть помилуватися своєю могутністю, і знову розпастися.

До речі, за останні роки надто наочно розвалилася Югославія.

Разом з мертвою державою частенько ховали потужність і найближчу перспективу народів, яких поневолили. Не зважаючи на можливість фатального результату, найбільш стійкі народи знову ставали самі собою і виживали. Тому що, національність – результат надто тривалого історичного розвитку. Будь-яка з них пройшла горнило багатівікових випробувань. І тримається на діамантовому кістяку генетичного коду.

А всі „югослави“, „росіяни“, „китайці“ в порівнянні з цим – одноднівки. Бо в основі створених штучним шляхом соціальних громад, замість генетичного коду – папірець, що іменується паспортом. Замість родових і племінних зв'язків – лінія на карті, звана

кордоном. Сьогодні вона тут, завтра там. Імперські потуги, в порівнянні з природою – ніщо.

До речі, у разі переходу до авторитарного правління, „американців“ чекає та ж доля.

Національність – це, хоч маленьке, але надто міцне утворення. Сильнішими можуть бути тільки об'єднуючі людство структури – релігія та ідеологія. І те, – як сказати і до чого приміряти. Всі разом вони об'єднують людей найміцніше. Об що зараз ламають зуби чекісти-недоучки в Російській „Федерації“.

На Балканах національності вже прокинулися. Місця їхнього компактного проживання стали могутнім стартовим майданчиком для розвитку по всьому периметру. Від культури і освіти, до політики і економіки. І слід відзначити – тут же знову об'єдналися! Тільки у куди привабливішу структуру. Вчора – в концтаборі, сьогодні – в Європейському союзі.

Пароль для завантаження програми розвитку і процвітання простий – Свобода, Незалежність і Рівність можливостей. Ще десять років назад жителі Адріатики на питання про національну приналежність могли по-дитячому відповісти: „Я югослав!“

І де ти тепер, югослав? Ось це національність. Історія рано чи пізно змиває все наносне. Канули в літу потуги поневолювачів південних слов'ян. Тепер черга за москалями. Що тремтячими від жадібності щупальцями продовжують душити сотні народів і національностей на півночі Європи і Азії. Потуги примусити численні народи відмовитися від свого коріння мають довгу і криваву історію. Московити почали насаджувати загальну „руськість“ ще в XIV ст.

Процес цей був схожий на танок – крок вперед, два кроки назад і навпаки. Односпрямованим рухом русифікація стала лише з моменту утворення Російської імперії. Пороху вистачило на цілих три з половиною століття.

Зважаючи на безліч точок зору, ми змушені в хронологічному порядку хоч би перерахувати основні етапи становлення Російської імперії.

Розмови про вік імперії в 600 років позбавлені історичних підстав. Куликовська битва у вересні 1380 року зовсім не звільнила землі навіть Європейської частини нинішньої Росії від татаро-монгольського оброку. Те, що Іван Васильович (Іван III) рівно через

100 років порвав ханську грамоту, на ділі означало не так вже й багато – короткотривалу і відносну незалежність Московського князівства. І те, що Європа взагалі дізналася, що існує така держава – Росія.

Далі – москалі і насправді почали винищувати населення і знищувати життєвий устрій в сусідніх князівствах. Але, навіть після походу Івана Грозного на Астрахань, до імперії було ще далеко.

Мітологію нібито завоювання Сибіру Єрмаком у XVI ст. серйозно розглядати неможливо. Справжні записи про похід Єрмака вважаються загublеними. Прийняти за підкорення Сибіру льокальні колотнечі на берегах однієї річки кількох сотень учасників експедиції з кількома сотнями місцевих жителів смішно. Таке можуть припустити тільки ті, хто уявлення не мають про масштаби Сибіру, чисельність і життєвий устрій народів, що заселяли Сибір того часу.

Раніше облаштування забайкальських острогів Хабаровим і укладення договору Нерчинського з Китаєм в 1689 році, не то щоб владою, навіть претензіями на владу москалів в Сибіру і не пахло.

У справі знаходження часу дійсного утворення Російської імперії важлива ще одна обставина. Казенні історики до цих пір „не можуть пригадати“, що Московія аж до початку XVIII ст. (!) регулярно платила данину Кримському ханові. Яка ж це імперія?

Тільки російсько-турецький мирний договір 5 листопада 1720 року поклав кінець залежності Московії. З цієї миті і стає відчутна важка імперська хода Росії.

Європа тоді ще не визнавала Росію імперією. Проте султан Ахмет III вже домовився з Петром I про розділ Персії. Сили були накопичені, настала пора пустити їх в діло. Вже через рік, 22 жовтня 1721 року, Петрові Олексійовичеві піднесли титул Імператора. З цього дня цар, що раніше іменувався на ім'я та по-батькові, став Петром I. А Росія – імперією.

Отже, насправді немає ніяких „600 років Російської імперії“. Мої друзі-історики все ж таки зробили одну поправку в чітку хронологію дат. Мені важко з ними не погодитися. Вони вважають, що насправді Російська імперія утворилася в 1654 році.

Україна – перше реальне і велике приєднання москалями чужої держави. Після нав'язаного Україні кабального договору Переяс-

лавської Ради, справді утворився стрижень майбутньої імперії. На який надалі намотували один поневолений народ за іншим.

У цьому році минає 360 років з моменту договору Переяславської Ради. Сонце перейшло повним колом. Україна тепер самостійна держава, і москалям її вже не затоптати. Стрижня імперії не стало. Русифікації сказали: „Геть!“ . Молоде покоління швидко освоює інші мови, які відкривають дорогу в цивілізований світ. Все правильно – закінчується одна історія, починається інша.

Російська імперія тим часом безнадійно відстає навіть від країн, що розвиваються. Цокають останні роки її існування.

Держава, побудована на брехні і насильстві, наближається до свого остаточного заходу. Чому? Нічого складного. Принцип існування імперій простий – приєднання і пограбування нових і власних територій. Поки такі можливості існують, імперії живуть. Коли вони закінчуються, імперії здыхають.

Те, що для Російської „Федерації“ закінчився час приєднань чужих територій, не викликає сумнівів. Божевільні потуги прихопити Абхазію, Південну Осетію і територіально відокремлене Придністров'я, працюють з точністю до навпаки. Міжнародне співтовариство і міжнародне право влаштовані таким чином, що швидко лікують синильні забаганки. Визнання Кремлем незалежності цих територій (котрі покищо знаходяться у складі інших країн) автоматично вабить визнання цивілізованим світом незалежності доброго десятка російських територій, які покищо знаходяться під ярмом Московської орди.

Іншими словами – єдиним реальним наслідком намагань Москви за старою звичкою хапнути чужі території, буде швидкоплинний розпад самої Російської „Федерації“.

Бо що означає визнання з боку москалів і кількох їх сателітів незалежності трьох маленьких територій, проти визнання цивілізованим світом, наприклад, Уральської, Сибірської або Далекосхідних республік.

Вже через п'ять-шість років стане очевидним результат того процесу, який розпочався вісім-дев'ять років назад. Скоро ніяких сил не вистачить тиснути національно-визвольний рух по всій „федерації“.

До того ж, імперська модель при Путіні, – одного з найбільш обмежених „правителів“ за всю історію Росії, – швидко і ґрунтовно

вичерпала свої ресурси. Про це варто сказати. Бо розпад „федерації“ автоматично означає скидання кайданів загальної русифікації і припинення голодомору для безлічі культур на її території. На багатьох з них російська мова залишиться не більш, ніж однією з мов міжнародного спілкування. У людей з'явиться реальна можливість розвивати своє, рідне. Зовсім іншим стане інтерес залучитися до світової цивілізації. Не через прикажчиків і перекладачів – москалів. Безпосередньо, власноруч.

Ніхто, швидше схожий на скандинава, еспанця або тибетця, вже не повинен буде показувати безглуздий паспорт Російської „Федерації“ з загальним імперським поганнялом „росіянин“.

Хто ким є, тим і назветься. Не тільки речі, але в першу чергу, люди, мають потребу, щоб їх називали своїми власними іменами.

Після луснення імперських бульбашок зовсім в іншому світі виглядатимуть і російськомовні країни. Одна з культур, яка вже нікого не тисне, нікого не топче. І не принижує – в першу чергу сама себе.

Після довгого ув'язнення, нарешті з'явиться можливість розвитку для російської культури. Не важливо, на якій площі вона домінує. Це імперюки вимірюють „картину маслом“ в квадратних метрах. Розумні люди цінують інші достоїнства. Ті, що залишаються в Історії. А не викидаються на звалище при черговій заміні істуканів на площах.

Зараз для населення замість російської культури, доступні лише огидно старіюча Пугачиха, хвалькуваті демагоги – кати і стайня аморальних артистів. Замало для російськомовних народів.

Чи після розвалу імперії існуватиме російськомовний світ? Звичайно. Нікуди він не дінеться. Звільнившись від рабовласників – Московської орди – території отримають щонайпотужніший імпульс до розвитку. І тут же з'явиться нове об'єднання російськомовних країн. Але на відміну від попередніх трьох з половиною сторіч, це буде добровільний союз держав.

Ще раз нагадаємо пароль для завантаження програми розвитку в III тисячолітті: Свобода, Незалежність і Рівність можливостей.

Потім сусіди зможуть полегшено зітхнути. Добровільний союз незалежних держав буде піклуватися в першу чергу про власний розвиток. Не дозволяє вести геноцидоподібну війну. Нікому не загрожує. Нафто-газові вентилі не перекриває. Не гонориться тим,

що спалив третину бюджету територій, висадивши в повітря найбільшу бомбу в світі.

Поки справа – за черговим кроком до звільнення від імперських кайданів. Жалюгідним і тупим пора йти зі сцени. Дати шлях новій дитині Часу.

Не витримали природний відбір, вичерпалися запаси дурнів або не пройшли фейс-контроль? Неважливо. І те, і інше, і третє. Що в нашому випадку добре і утішне. Нічого особистого – просто такий природний лад.

Переклад з російської мови

Марина ТКАЧУК

НАЦІОНАЛІСТИ ЧЕРЕЗ БУКВУ „Ы“

Постулат багатьох вітчизняних націоналістів твердить: українець – не змія, роздвоєного языка мати не може. Отож говорити мусить рідною мовою. Але хочемо ми того чи ні, а реальність у нашій державі склалася інша: українці ще й які язикаті! І в багатьох на язиці переважає не українська, а російська мова. Але даремно зловтішний північний сусід потирає руки і зараховує до своїх „адептів“ усіх російськомовних українців. Росіян шокує наш новий феномен – російськомовні українські „буржуазні“ націоналісти. Вони вважають Степана Бандеру Героєм, хочуть до Європи й НАТО, а не в Росію, воліють дивитися в кінотеатрах фільми з українським дубляжем і категорично проти російської як державної.

„I'm from Ukraine!“

На нашому курсі в університеті Женя Продаєва знала українську та історію України чи не найкраще серед студентів. Усе б нічого, але родом Євгенія з Маріюполя і завжди говорила лише

російською – про європейські перспективи України та недолугу політику Росії щодо України. Таких, як Женя, у нас – мільйони: вони прогресивні, освічені, не ведуться на дешеву пропаганду й чітко знають: вони – українці. „Хто такі російськомовні українські націоналісти? Росіянам не зрозуміти цього феномену! – пише у своєму блозі Сергій з Дніпропетровська, – це люди, які часто все життя говорять російською, але вважають себе українцями, а Україну – своєю Батьківщиною. Ми спокійно переходимо з однієї мови на іншу, у нас є друзі в усіх регіонах України. За кордоном на питання „Are you from Russia?“ відповідаємо „No! I'm from Ukraine“ А після перегляду фільму довго намагаємося згадати, якою мовою він ішов. На клавіатурі в нас стоїть три розкладки: Ї, Ї, S. I ми з радістю дивимося на те, що наші діти ходять в українські дитсадочки, школи...”

Для соціологів та психологів російськомовні „бандерівці“ – білінгвісти з „західняцькими“ орієнтирами – цікавий предмет для дослідження. Фахівці появу цих людей пояснюють так: мова сьогодні вже не є вирішальним чинником національної ідентичності, для людей постають важливішими спільні цінності й погляди. „Зародки цього явища у нас можна було спостерігати ще на початку 1990-их, – каже Олег Покальчук, соціальний психолог. – Тоді серед російськомовних українців було модно сповідувати проукраїнські ідеї. Із часом через політичну кон'юнктуру ця мода втратилася. Але тепер піросло нове покоління, яке не мислить лише категоріями мовних пріоритетів. Відбувається феномен, який переживали інші країни. Наприклад, Велика Британія породила не лише американський, а й індійський англомовний націоналізм. Франкофонні алжирці зробили свій внесок у незалежність країни. Еспаномовна – фактично вся Латинська Америка. Тому екзотичного в цьому явищі нічого немає. Для нас воно є позитивним хоча б тому, що органічне й унеможливорює політичні маніпуляції на мовному питанні“.

„Бей-бей маскалей!“

Свій „регіональний“ патріотизм зрусифіковані українці, до речі, демонстрували ще за радянських часів – особливо яскраво це виявлялося у футболі. Традиційне протистояння київського „Динамо“ та московського „Спартака“ виростило ціле покоління футболних патріотів, а російськомовні кричалки під час футболних

змагань „Бей–бей маскалей!“ москвичі особливо образливо сприймають і зараз.

„З пісні слів не викинеш, – посміюється Андрій, один із „рупорів“ фан-клубу „Динамо–Київ“. – До сліпої ненависти щодо росіян, звісно, у нас не доходить (незважаючи на образливі „кричалки“, можливі бійки після матчів). Але так склалося історично, що поняття українського патріотизму було завжди складовою ідеології у наших футбольних фанатів. Узагалі футбольний фанатизм – це одна з небагатьох об’єднуючих субкультур: на наших трибунах разом уболівають і радикально праві націоналісти, і більш помірковані російськомовні фанати. А щодо мови... Усе просто: у мене, наприклад, мама – росіянка, батько українець. Я тут народився, люблю Україну, поважаю її історію. Але все життя розмовляю російською. Мої друзі російськомовні, але я б хотів, щоб мої діти говорили українською. Бо це моя земля, моя батьківщина“.

Патріотизм у цифрах

Прикметно, що подібну думку поділяє більшість російськомовних українців – про це свідчать соціологічні опитування. Останні дослідження Центру Разумкова з цього приводу свідчать, що близько 37 відс. українців у повсякденному житті використовують саме російську мову. І при цьому 86 відс. із них сприймають Україну як свою Батьківщину, а 72 відс. визнають себе її патріотами. При цьому лише 4 відс. опитаних вважають, що російській мові потрібен статус державної.

„Якщо говорити про українські орієнтації загалом, то фактично міста від Києва до обласних центрів Центральної України є проукраїнськи орієнтованими, але розмовляють вони переважно російською мовою, – каже Олександр Вишняк, доктор соціологічних наук, завідувач відділом соціально–політичних процесів Інституту соціології НАНУ України. – З адміністративних одиниць Київ є єдиним, де розмовляють переважно російською мовою, але який категорично не визнає державний статус російської мови“.

Олександр Вишняк переконує, що проукраїнськи налаштовані громадяни – це, перш за все, за етнічною приналежністю на 99 відс. – українці, хоч і зрусифіковані. „Йдеться про регіони Центральної України, так звану її помаранчеву“ частину, – каже науковець. – Саме мешканці Центральної України мають досвід життя за різ-

ної влади, і кожного разу вона була для них чужою. А населення жило і єдналося. Тому ця частина мешканців України завжди була антиімперська, незалежно від того, русифікована вона чи ні. Інша справа – Південно-Східня частина України – там уже панують інші настрої“.

Негативне ставлення до Росії, кажуть експерти, – це якраз наслідок її імперської політики щодо України. Підкидає тепер хмизу в багаття і відверта проросійська політика нинішньої влади. „Російськомовні українці, які налаштовані проукраїнськи, орієнтуються на європейські цінності, вони не сприймають політику Росії, і цьому навіть спільна мова не завада, – зауважує Євген Головаха, заступник директора Інституту соціології НАН України. – Бо перспективи України як демократичної держави більше відповідають їхньому світогляду. І це не етнічний націоналізм, а швидше політичний: такі українці сприймають Росію як загрозу для слабкої демократії в Україні. І їхня позиція – це для них єдиний шлях зберегти саме національну ідентифікацію і суверенну позицію. І такі люди будуть завжди становити певний ресурс формування національної свідомості, національної культури в Україні. А їхня російська мова – це природне явище: досвід російськомовного спілкування був надто великий, не забувайте про це“.

Степан Бандера для нас Герой!

Українофобів у Росії, звісно, такий „розклад“ не надто влаштує – вони активно б'ють на сполох. „Малоросам“ мало принижених українською мовою росіян – тепер у „братній республіці“ коїться „справжнє лихо“ – пішла хвиля нового націоналізму, „ізвращьонного“! Один з відомих російських фондів, який активно „рятує“ Крим від України, на своєму сайті нещодавно розмістив справжній „крик душі“: „...Давно минули часи, коли членами радикальних ультранационалистических організацій в Україні ставали лише україномовні українці. Тепер в їхніх лавах достатньо російськомовних людей з російськими прізвищами! Националісти з'являються навіть у таких оплотах російської свідомості, як Одеса і Харків!..“.

У страху, як відомо, очі „радикально“ великі. Але й диму без вогню не буває. Одесит Станіслав запевняє: в Одесі й справді побільшало націоналістично спрямованої молоді – сам він з таких.

Хоч і здебільшого російськомовний. „В Одесі важко переходити на українську, – каже хлопець, – середовище російськомовне, наштовхуєшся на нерозуміння. Але протягом останніх років молодих людей, які сповідують проукраїнські погляди, значно побільшало“.

Станіслав, який був гарним другом Максима Чайки (одеського активіста націоналістичної організації „Січ“, якого кілька тому вбили у сутичці з учасниками „Антифа“) певен: проукраїнські одесити почали гуртуватися саме після вбивства Максима. „Молодь почала цікавитися, чим цей хлопець займався, – каже Станіслав. – Коли був ще Максим живий, таких проукраїнських хлопців в Одесі можна було перерахувати на пальцях. А зараз я добре знаю кілька десятків“.

Станіслав переконаний: мова – не визначальний чинник, це лише спосіб передачі інформації: „Людям важко перевчатися. Якщо ти народився на Донбасі чи в Одесі, сім'я розмовляє російською, всі навкрути – російськомовні, стати україномовним – не просто. Але коли людина дорослішає, вона багато чого переосмислює й обирає свій шлях. У мене, наприклад, є друзі з Донецька, які підтримують ідею Бандери та УПА, але залишаються російськомовними. Той же Максим Чайка теж спілкувався російською – з друзями, батьками, – але він один з перших з молодого покоління почав сповідувати ідеї українського націоналізму. Він перший почав в Одесі організовувати марші Шухевича...“.

„Головне, що в тебе в голові, а не на язиці“

Голова Полтавської „Просвіти“ Микола Кульчинський вважає, що поява російськомовних прогресивних українців – позитивне явище, яке аж ніяк не загрожує ні існуванню нації, ні українській мові. „Я таких людей немало зустрічав у своєму житті, – каже він. – І питомих росіян немало зустрічав таких, які, ставши на сторону українського народу і відчувавши провинку росіян за жорстоку колонізацію України, принципово віддавали своїх дітей в української школи, прищеплювали їм любов і повагу до української мови. Переходити багатьом російськомовним українцям на українську тяжко – над ними тяжіє досвід, мовне середовище. Але, думаю, природно шлях таких людей, духовний поступ приведе як не їх, то їхніх дітей до української мови“.

Киянин Віталій, популярний блогер, відомий в інтернет-спільноті під ніком „pekelnyi-bulbaj“ завдяки своїм „стьобним“ коміксам на тему російсько-українських взаємин, також усе життя говорив російською. Це останні півтора року він спілкується переважно по-українськи, створив настільну гру на тему українських вивольних змагань, козацький календар. А доробок у рамках спільноти „Львівське метро“ – „Бандерівський календар-2011“ з „живописними“ картинками повішених „москалів“ викликав цілу хвилю обговорень. Віталієві навіть ЗМІ „приписують“ п'ять років позбавлення волі за розпалювання міжнаціональної ворожнечі. Не всі розуміють, що і сама спільнота, і календар – відвертий „стьоб“ і така собі відповідь на маразматичні заяви про „зверствування бандерівців“ і приниження росіян.

„Докотився“ Віталій до такого життя не одразу: „У Києві люди жили у штучно створеному російськомовному середовищі, – каже хлопець, який за фахом, до речі, історик. – Це у Луцьку чи Тернополі дітей змалку залучали до патріотичних організацій, вчили мові, а у нас школи – російськомовні, батьки – теж, ще й байки про страшних „бандерівців“ ходили. У нас було своє життя: навколо – кримінал, дворові „розборки“ і специфічний російськомовний сленг – літературній українській мові ніде було взятися. Київ і зараз лишається значною мірою російськомовним – це ще спадок від „совка“. Досі часто чуєш у транспорті, як якийсь хлопець спілкується з кимсь по телефону тернопільською говіркою, а потім до водія звертається: „Астанавіте на следующей“.

Якогось особливого патосу у своєму переході на українську Віталій не бачить: „Я не знаю, як це назвати: пробудження свідомости, голос крові... Насправді ніхто нас не пробуджував! Ми почали читати, вчити історію, плюс саме поводження простих „рускіх“ сприяло нашій українізації. І не хотів бути українським націоналістом, а станеш! З іншого боку, якщо хтось хоче, щоб була україномовна атмосфера, він її має сам створити. Зараз я здебільшого україномовний. Але зі своїми друзями я часто автоматично переходжу на російську. Однак, часто я чую, як хтось із „моїх“ силкується говорити українською – з такими потугами! Але ж намагається!“.

Вихід є!

Олександр Вишняк наводить цифри: в Україні 86 відс. населення володіє українською мовою, але розмовляють нею лише близько половини. „Жива мова залежить від мовного середовища, – каже науковець. – Населення мігрує з маленьких міст і сіл у великі населені пункти, де здебільшого переважає російська мова. Процес русифікації живої української мови також триває в роки незалежності України“.

„В українського етносу та культури та ж сама проблема, що і в будь-якої іншої світової, – зауважує Олег Покальчук. – Вона має запропонувати своїм громадянам, народженим у цій культурі, „повістку дня“, яку хотілося б наслідувати. Українська культура має бути сучасною, відповідати потребам сьогодення. Тоді російськомовні українці перейдуть на українську. І все. Тут крапка. Бо інакше жодні державні програми, заклики і марші не матимуть результату. Люди в повсякденному житті керуються іншими мотиваціями, ніж хотілося б політикам. Їхні рефлексії на рівні: подобається чи ні, чи корисно, чи зручно, чи сучасно...“.

„Пекельний Бульба“ певен, що українською заговорять і зацікавляться, коли з'явиться якісний і сучасний україномовний продукт: „Ось згадайте, у 1990-их усі російськомовні кияни слухали „Аква-віта“, і ніякого „когнітивного дисонансу“ не було. Той же мультик „Симпсони“ чи „Тачки“ в україномовному перекладі з задоволенням дивляться російськомовні українці. У тому, що немає українського конкурентоспроможного інтелектуального продукту, є тільки наша особиста провина. Над цим просто потрібно працювати, а не спекулювати“.

(„Україна молода“)

Юля СТАХІВСЬКА

ПО ЖИТТІ – ЯК ПО СТЕРНІ

(До 150-річчя від народження Михайла Коцюбинського)

З дитинства Михайло Коцюбинський був улюбленцем родини. Його мати, Гликерія Максимівна Абаз, вийшла заміж за Михайла Матвійовича Коцюбинського – вдовця, який уже мав трьох дітей від першого шлюбу. Тому не дивно, що коли з'явилася перша спільна дитина – Михайлик, він одразу став пестунчиком.

Своїм вихованням найменший Коцюбинський був зобов'язаний,



Михайло Коцюбинський

перш за все, матері, і згодом в автобіографії згадував, що саме від неї успадкував „тонку і глибоку душевну організацію“. Батько ж майбутнього письменника – чоловік добродішній і працьовитий, але з запальною та неврівноваженою вдачею – мав репутацію бунтаря місцевого масштабу, бо не терпів утисків начальства і несправедливості. Результат – часті зміни роботи й переїзди всієї родини слідом за неспокійним батьком.

Михайлик з дитинства виявляв неабиякі таланти. У дев'ять років він писав українські пісні „під народні“, з подібною ритмікою та мелодією. Насправді це було наслідування репертуару сліпого лірника Купріяна, який певний час жив у родині Коцюбинських, але творчість дев'ятирічного пісняра користувалася популярністю не тільки в родинному колі, а й серед приятелів його батьків. Згодом і літературні таланти хлопця теж не залишалися непоміченими. Учителю словесності Шаргородської духовної семінарії-бурси, прочитавши твір Михайлика про Різдвяні свята, зауважив: „Будемо мати свого літератора!“. А деякі його колеги навіть підозрювали малого у шахрайстві – мовляв, не міг же четвертокласник таке написати!.

Михайло дуже багато читав і мав на те свої серйозні причини. 11-річний хлопець закохався в 16-річну дівчину. Взаємності, звісно, бути не могло, і хлопець вирішив будь-що стати великою людиною, аби завоювати-таки серце коханої. Що ж, як не книжки, могло допомогти мрійникові у здійсненні цього серйозного бажання?

Не забарилася й перша серйозна проба пера – оповідання „Андрій Соловійко, або Вчення світ, а невчення тьма“. Критика теж не забарилася, проте була вона далеко не компліментарною. Друг родини, вінницький присяжний Нейман порадив початківцеві „...не калічити святу нашу мову“. Така порада суттєво пригасила юнацький запал Михайла, який уже бачив себе у мріях великим літератором. Після тієї фрази він відмовлявся друкувати злочасний твір протягом цілих шести років.

20-літній годувальник сім'ї

Певно, якби юнак і далі мав змогу безтурботно жити за батьківський рахунок, він би швидко забув неприємну критику й писав би твір за твором, поступово йдучи до письменницької досконалості. Розуміючи свій хист, Михайло мріяв про вступ до Кам'янець-

Подільського університету – він знав, що навчання дасть можливість значно вдосконалити стиль. Але життя внесло свої корективи – після закінчення Шаргородського духовного училища хлопцеві довелося швидко подорослішати. Спочатку осліпла мати. Потім батьківське бунтарство дійшло-таки до логічного кінця, і через чергову сутичку з начальством батько втратив посаду. Репутація невгамовного бунтаря вже ніколи не дозволила йому отримати пристійну працю. Ходили чутки, що в ті часи Коцюбинські не могли погостувати гостей навіть чаєм.

Тож тягар фінансової відповідальності за родину частково ліг на плечі юного Михайла. Він змушений був відмовитися від мрій про університетську освіту й натомість витрачав свій час та нерви, даючи приватні уроки. У 1886 помер батько – турбота про фінансовий стан родини повністю лягла на Михайла. Молодший з дітей став єдиною опорою для осліплої матері, братів і сестер. Працездатність юнака не знала меж: тепер він працював домашнім вчителем у селі Михайлівка, а згодом давав приватні уроки аж у Вінниці. У 1891 році юнак прилаштувався репетитором дітей бухгалтера цукрозаводу у селі Лопатинці.

А як же література? А ніяк. За весь цей час з-під пера Михайла з'явилося лише декілька оповідань: „Ялинка“, „Маленький грішник“, „Нюрнберзьке яйце“. Зрозуміло, що то була творчість „у шухляду“ – твори ніде не друкувалися, ніким не були читані. Та й навряд чи автор був задоволений їхньою якістю – адже писалися вони похапцем. Сам признавався: „Пишу я дуже мало й ніколи не вдовольняюсь своєю працею. Ще поки я обдумую сюжет, поки в моїй уяві малюються люди, події й природа, я почуваю себе щасливим... але доволі мені сісти за стіл і взяти перо до рук, як з-під пера усе те виходить блідим, анемічним... Скінчивши роботу, я почуваю попросту обридження до неї, такою мізерною видається вона мені“.

Рутина чиновницького життя

Лише в 1890-их роках твори Михайла Коцюбинського почали з'являтися друком. Але сподіватися на те, що поодинокі публікації зможуть дати досить грошей, щоб мати змогу повністю присвятити себе літературній праці, було безглуздо – надто мізерними були гонорари. Тож письменник змушений був шукати постійного міс-

ця на державній службі. Цим місцем виявилася посада розпорядника Одеської філоксерної комісії (філоксера – шкідник винограду). Нова посада давала неабиякі переваги – М. Коцюбинський отримав змогу подорожувати: Бесарабія, Крим... Хоча ці мандри й були своєрідними польовими дослідженнями, проте службові відрядження – не найкраща річ для творчості. „Вибачте мені, ласкавий добродію, цю мою загайку; мені вже й самому соромно так довго тягти обіцяну працю, та що вдієте, коли така клята служба! Осінь та зиму матиму вільніші – тож гадаю докінчити „По Бесарабії“ та спробувати свої сили на більшій праці, наприклад, повісті“, – писав він видавцеві Василеві Лучикові.

Покинув Михайло Коцюбинський службу у філоксерній комісії за досить приємних обставин – одруження. І знову стара пісня: забезпечення родини. І знову труднощі: через свої українофільські „замашки“ М. Коцюбинський отримав відмову в чернігівському земстві, змушений був певний час перебиватися хронікером житомирської газети „Волинь“. І лише в 1898 році все-таки влаштувався на працю в чернігівське статистичне бюро. Тепер він нібито мав більш-менш пристойний зарібок. Однак, розрослася родина, турбот побільшало – з'явилися діти. І знову ж такі: „Найбільша моя трагедія – неможливість займатися літературною роботою“, – бідкався М. Коцюбинський.

Як бідному женитись, то й ніч мала

Парадоксально, але лише під кінець життя в М. Коцюбинського з'явилася реальна можливість писати. У 1911 році „Товариство прихильників української науки і штуки“ надало Михайлові Михайловичеві довічну пенсію в розмірі 2,000 крб. на рік. На ті часи чималенька сума! Письменник нарешті зміг покинути марудну службу, аби цілком присвятити себе творчості. Але вже пізно: на заваді повноцінній праці стало здоров'я. Лікарі поставили діагноз: хвороба серця. Ті яскраві речі, які є надбанням пізнього періоду творчості М. Коцюбинського, знову писалися всупереч – тепер вже здоров'ю. М. Коцюбинський постійно перебував на лікуванні. Ми б не мали змоги сьогодні побачити більшу частину доробку клясика української літератури, якби не те, що пенсія дозволяла звертатися до спеціалістів за кордоном: Австрія, Німеччина, Швейцарія, острів Капрі – та до найкращих київських лікарів. Проте перспектив

одужання не було. Останнім твором Коцюбинського стала новела „На острові“. Це вже була послідовна, методична літературна робота, але тривала вона зовсім недовго – незабаром після повернення до Чернігова Михайла Коцюбинського не стало.

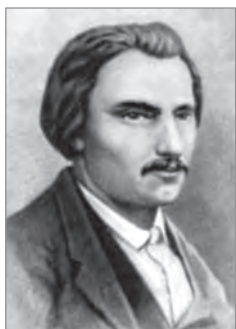
ПРО АВТОРА:

Юля Стахівська – поетка, лавреатка конкурсу читаної поезії „Молоде вино“. Лавреат премії видавництва „Смолоскип“ за збірку віршів „Червоні чоловічки“.

Володимир ПАНЧЕНКО

ЯЛТИНСЬКИЙ „ПОЕТОЛІКАР”

(До 180-річчя від народження Степана Руданського)



Степан Руданський

Історія Ялти тісно пов’язана з ім’ям українського поета Степана Руданського – автора співомовок, баляд, байок, ліричних пісень.

Шукаючи могилу С. Руданського, я потрапив на старомассандрівське кладовище, територія якого тепер належить санаторієві ім. І. Сеченова. Підніматися треба крутими звивистими вуличками, але це все одно краще, ніж їхати туди автомобілем. Адже долаючи схили пішки, можна дорогою зупинитися біля будиночка, в якому мешкав поет Семен Надсон, проминути вулицю, на якій колись з ініціативи міського лікаря Степана Руданського збудували фонтан з резервуаром для води. Можна озирнутися – і побачити чудесний морський краєвид, панораму Ялти, яка в цю мить видається схожою на... Монте-Карло!

Напис на стелі при вході на кладовище повідомляє, що багато поховань не збереглося: постраждали під час німецької окупації. Вціліло трохи більше десятка могил. Вік тих, кого тут ховали, короткий, адже від сухот тоді рятунку не було. Імена – відомі. Поети Григорій Мачтет і Євген Григорук, композитор Василь Калинников, лікарі Володимир Дмитрієв та Микола Арендт (який, як свідчить напис на плиті, був ще й основоположником науки про плінеризм), кінодіяч Олександр Ханжонков...

Ще трохи вище – могила Степана Руданського. Помер він 1873 року, 39-літнім. На надгробному камені викарбували: „Малоруський поет“.

У Ялті С. Руданський мешкав 12 років (1861–1873). Приїхав сюди по закінченню Санкт-Петербурзької медико-хірургічної академії. Прощаючись з Петербургом, 28-літній випускник академії зробив у щоденнику зворушливий запис, який свідчив про його тривожне очікування зустрічі з новим краєм, новими обставинами: „А чим-то полудень мене порадує? Чи синее море загартує, чи, може, і знову іржею покриє, сточить, обезсилить? А Кримські гори чи новим здоровлям, чи гробом наділять?“.

У листі до брата Григорія Степан Руданський детально розповів про те, як він добирався до Ялти. Їхали через Балту до Одеси, а звідти пароплавом „Аргонавт“ до Севастополя. Пливли з пригодами: був шторм, палубу заливало водою. У Симферополі треба було з'явитися до „врачебної управи“, і вже далі „вразії поштарі“ повезли нового лікаря в Ялту. Грошей, однак, вистачило тільки на півдороги. Виручив, пише С. Руданський, якийсь „подорожній татарин“: „заклав за мене два карбованці та й допхав якось до Ялти“.

У Ялті С. Руданський працював міським та повітовим, а заодно – на громадських засадах – і карантинним лікарем у порту. Повітом Ялта стала ще у 1837 році, проте навіть 1864-го тут було лише 53 будинки. Населення – 1,112 жителів. „Аборигени“ займалися рибальством і дрібною торгівлею. Стрімкий розвиток Ялти почався з моменту, коли в сусідній Лівадії придбала собі маєток царська сім'я. Крейсер „Орел“, який привіз родину Олександра II, кілька днів не міг спустити на воду катер, оскільки кам'яний мол, споруджений ще в 1830-ті роки, знищила сильна буря. „Тепер у нас царів-царів – видимо-невидимо, – не без іронії писав Степан Васи-

льович у листі до брата. – Найстаршого ждемо і тішимся різними вогнями, стрільбою та музикою...“.

На перших порах дуже дошкуляла матеріальна скрута. Коли читаєш у листах С. Руданського, що в Ялті з її дорожнечею йому доводилося перебиватися сухою таранею, коли зустрічаєш у листі до брата Григорія прохання вислати полотна на сорочки, мимоволі переймаєшся співчуттям і повагою до цього лікаря-подвижника, який ще знаходив сили, щоб робити записи про історію Криму, його споруди, про війну, яка тут точилася в 1853–1856 роках, цікавитися археологічними знахідками.

Полегшення настало аж 1863 року, коли Степан Руданський влаштувався ще й на посаду службового лікаря кримських маєтків князя Сергія М. Воронцова. Обов'язків стало більше. У доповідній записці головному управлінню маєтків Руданський скаржився на те, що постійні виїзди на виклики хворих – в Алупку, Массандру, Ялту, Ай-Даниль – „з'їдають“ майже всю його платню (250 карбованців з 300!). Але вони ще й вимучували його фізично, тим більше, що С. Руданський давно хворів на сухоти. І все ж настав момент, коли він зміг зітхнути з полегшенням: „Кінчилось уже (не знаю тільки, чи надовго) моє тридцятилітнє голодування“.

Літературою займатися було просто ніколи. Майже всі його оригінальні твори були написані протягом 1851–1861 років. Син сільського священика з Поділля, Степан Руданський самим своїм походженням був „прописаний“ до духовного стану. У семирічному віці його віддали до Шаргородської бурси, а ще через вісім років він потрапив до Кам'янець-Подільської семінарії. Там і почав „віршувати“, серйозно зайнявся збиранням і вивченням народної творчості. Перспектива стати священиком, як батько, його не приваблювала. Тому замість Петербурзької духовної академії він вибрав у північній столиці іншу академію – медико-хірургічну. Але змушений був спочатку задовольнятися статусом вільного слухача, оскільки для того, щоб зійти з духовної стезі, треба було отримати спеціальний дозвіл Синоду.

Про шестирічний петербурзький період життя Степана Руданського відомо небагато. Він таки домігся права стати студентом, проте – ціною зіпсованих стосунків з батьком, який був категорично проти вибору сина. Отець Василь Руданський гнівався, дорікав надісланими в Петербург грішми. І навіть забороняв Степанові пи-

сати рідною мовою: „Єслі захочешь напісать пісьмо, то піші или почтительно, не по-малороссійскому, або лучше нічого не піші!“ . Проте син виявився непоступливим і в цьому: „Заказують мені мою рідну мову – заказує батько; але в мене був прадід і прапрадід – вони мені не заказали; не слухає батько рідної мови – зато мене і по смерті, може, послухають штирнадцять мільйонів моїх одномовців“ .

„В славнім місті Петербурзі“ доводилося бідувати. І все ж, попри скруту, писав він тоді багато. Дещо вдалося надрукувати в петербурзькому тижневику „Русскій мір“ . Кілька віршів з'явилося на сторінках першого числа журналу „Основа“ за 1861 рік. Серед них був і ліричний шедевр Руданського „Повій, вітре, на Вкраїну“, що з часом став популярною піснею. 1860 року він підготував до друку збірку „Нива“, але висновок рецензента П.Житецького виявився невтішним для автора. Щасливішою могла б виявитися доля наступної збірки, на видання якої вже було отримано дозвіл цензурного комітету, однак, цього разу, очевидно, просто не знайшлося видавця. Отже, до Ялти Степан Руданський їхав, не маючи літературного імені. Його творчий доробок буде оцінено значно пізніше.

С. Руданського можна назвати одним з останніх українських поетів-романтиків. Його образна мова живиться передусім народно-пісенними джерелами. Недарма ж чимало своїх віршів він називав „піснями“ . Це мінорна лірика, в якій домінує мотив нерозділеного любовного почуття. Втім, далеко не завжди „Я“ є голосом автора. Нерідко це голос персонажа, у монолозі якого розкривається його життєва історія і, відповідно, характер (як, наприклад, у вірші „П'яниця“). Дещо несподіваними серед пісень С.Руданського є його „Псалом 136“ та вірш „Гей, бики!“ . У першому звучить болюча тема поглинання свого чужим і духовного опору цьому поглинанню. Другий є поетичною алегорією з виразним соціальним наповненням.

І все ж значно оригінальнішим був інший С. Руданський – автор гумористичних творів, що їх він називав „приказками“ . Однією з улюблених книжечок моїх дитячих літ були небилиці Степана Руданського, названі ним так: „Вір не вір, а не кажи: „брешеш“ (1857). Неймовірні пригоди сільського „хлопця-молодця“ тут описано з такою буйною фантазією, з таким весело-відчайдушним кепкуванням оповідача з власних злиднів, так легко й химерно розгортають-

ся перед нами чудеса часових зміщень, небувалих метаморфоз, казкових придибенцій, які видаються за бувальщини, – що позаздрив би й сам Маркес з його „Ста роками самотности“!

Гуморески С. Руданського – це народні анекдоти, майстерно відтворені коломийковим віршем. Анекдоти не знають комплексів. У стихії анекдота дістатися може будь-кому – незалежно від соціальних, національних чи конфесійних прикмет. Тому і в гуморесках Степана Руданського веселе дійство нагадує вертеп або ж інтермедію, а головними персонажами виступають жид-корчмар, рабин, лях, циган, козак-запорожець, солдат-москаль, які потрапляють у халепи, осміюються; дотепність раз у раз бере гору над простакуватістю, хитрощі одного несподівано наражаються на кмітливість чи зухвальство іншого. Високо цінуються тут балагурство, мистецтво словесної гри, самоіронія й та життєрадісність, якій не може зашкодити ніщо, навіть злидні. Такий собі подільський карнавал середини XIX ст.!

Ще одна група творів Степана Руданського – поеми, в яких використано історичні сюжети часів Гетьманщини («Мазепа, гетьман український», «Павло Полуботок», «Павло Апостол», «Іван Скоропада», «Вельямін», «Мініх»). Поет удався тут до стилізації: взірцем для нього слугували українські народні думи. Що ж до історичних оцінок, то не обійшлося, очевидно, без впливу «Історії русів», поезії Тараса Шевченка, а також української історіографії першої половини XIX століття. Скажімо, в поемі про Павла Полуботка оповідь іде про зустріч Полуботка з царем Петром I, під час якої наказний гетьман намагається оборонити козацькі вольності (епізод цей добре відомий завдяки «Історії русів», от тільки у фіналі твору Руданського з царем Петром відбувається якась дивна метаморфоза: він постає вже не як тиран, а як милосердна людина, здатна розчулитися благородством і патріотичною жертовністю Полуботка).

Загалом же, якщо врахувати, що всі поеми С. Руданського про Гетьманщину писалися 1860 року, не може не здивувати якраз глибоке розуміння й трактування української історії молодим поетом. Особливо це стосується постаті Мазепи. На початку однойменної поеми його показано в момент тяжких роздумів: почалася Північна війна, гетьману треба робити вибір. Мазепа шукає політичну вдачу для України, яка тепер, здавалося б, отримала шанс „підійнятися /з неволі на волю“ і „по самі Карпати /могучее та сильнее /Царство

збудувати“. Виступ гетьмана проти Петра І автор поеми називає повстанням; він йому явно симпатизує, тож ні про яку Мазепину зраду в творі не йдеться (концептуально це дуже відрізняється від пізнішої праці Миколи Костомарова). У сюжет уплетено історію Мазепи й Мотрі Кочубеївни, проте їй відведено далеко не основну роль: на першому плані все ж перипетії військово-політичного характеру. Драматургія подій осені 1708 року передана з урахуванням непростих взаємин всередині козацької старшини, сумнівів самого І. Мазепи, який розуміє, що перед Україною – „дві безодні“, отож – пройти треба буквально по лезу ножа. Зрештою, І. Мазепа вирішує, що краще „до шведів пристати“, і саме з таким закликом звертається до старшини. Далі автор поеми показує страшну помсту Петра І, знищення Батурина, сцену анафемування І. Мазепи в Глухові; оглядає панораму битв за Ромни, Гадяч, Лубни, Веприк; потім його погляд повертається в бік Запоріжжя, звідки на підтримку І. Мазепи виступає отаман Кость Гордієнко. Завершується ж поема прощанням І. Мазепи зі своїми сподвижниками і романтичним епілогом (колишня слава переходить у спомин чумака, який, проїжджаючи далекими землями, згадує старовину).

Історичні поеми-думи С. Руданського мали розворушити приспану пам'ять українців, повернути її до часів, коли вирішувалося: бути чи не бути Україні.

А був же в поетичному арсеналі Руданського й жанр байки. Це ще одна важлива сторінка у його творчому спадку. Цілком несподіваною є обробка біблійних сюжетів, – перед нами, по суті, українська народна версія Святого Письма („Байки світовії“).

Повернімося, однак, у Ялту. Степана Руданського тут шанували, бо й він докладав зусиль, щоб місто ставало зручнішим для життя. Частину придбаної ділянки віддав під створення міського фонтану. За ініціативи лікаря С. Руданського було закладено ринок. А 1869 року його обрали почесним мировим суддею Симферопольсько-Ялтинської мирової округи... З'явилася й родина: Степан Васильович зійшовся з багатодітною вдовою Явдохою Широкою.

1870 року в Ялті побував історик Микола Костомаров, який мав намір попрацювати в архіві князя С. М. Воронцова. „Неділі дві тому назад був у нас наш дід Николай Іванович Костомаров з жінкою Василя Михайловича Білозерського, – писав С. Руданський своєму одеському приятелю, – но тільки Лазаревський та я щас-

ливі були його бачить. Він простував на Одесу... Ваша Одеса далеко краще його прийняла, як наша убоголюдная Ялта. Читав я йому частину „Іліади“ – похвалив, спасибі, і казав діла не покидати“.

Того ж таки літа 1870 року в Ялті сталася трагедія: в готельному номері наклав на себе руки Амвросій Метлинський (український поет-романтик; у 1840–1850 роки – професор Харківського, а потім Київського університетів; свого часу Костомаров-студент слухав його лекції). Творча активність А. Метлинського згасала. Натомість з'являлися „напади іпохондрії“. Вони, зрештою, і звели Метлинського в могилу. 17 червня 1870 року він прострелив собі лівий бік і через два тижні помер у тяжких муках. Розтин тіла покійного робили Степан Руданський разом з ще одним лікарем.

Цей печальний епізод письменник Валерій Шевчук поклав в основу сюжету оповідання „Постріл“. Серед його персонажів, зрозуміла річ, є й домашній лікар Воронцова Степан Руданський – „великий та добродушний, з отими дивними очима чудового і трохи незвичайного розрізу“. Метлинський, який щойно „втік“ з Женеви, зустрічається з Руданським в Алушці, в розкішних хоромах графського палацу. І кожен з співрозмовників потроху відкривається перед іншим. Амвросій Метлинський зображений у нападках мінливих настроїв: від зачарування красою моря, раптових припливів натхнення – до хворобливих рефлексій і тяжкої депресії, викликані усвідомленням власної творчої вичерпаності. Руданський же уявляється старому поетові як „самородок“, „проста натура“, „козарлюга“, чия ясна стихійна сила, власне, протиставляється чорній меланхолії Метлинського. Хоча напевно чи в реальному Степану Васильовичу Руданському, цього першого українського „поетолікаря“ (скористаюся слівцем-автохарактеристикою Віталія Коротича!), було менше підстав для смутку й тужливих настроїв, ніж у Метлинського. Самотність, творча нереалізованість, гріке відчуття непотрібності літературних писань в обставинах утисків національної культури були добре знайомі і йому.

Розв'язку ялтинської трагедії, свідком якої став історик Микола Костомаров, Валерій Шевчук описав так: „Костомаров почув про самогубство Метлинського, тільки-но приїхав до Ялти. Він одразу подався до лікарні й попросив доповісти про себе головному лікареві. Незабаром у дверях з'явилася широкоплеча постать з ко-

зацькими вусами. Видно було, що лікар не одну ніч не спав, – коло очей йому поклялися сині кола.

– Я професор Костомаров, – звівся назустріч йому Микола Іванович. Його утла рука потонула у великій і теплій лікарській.

– Дуже радий, – сказав Руданський. – Ви, напевно, щодо Метлинського.

– Це мій давній колега й приятель, – сказав Костомаров. – Чи зміг би я з ним побачитися?

– Поки що ні, – Руданський зморено сів на стілець. – Я роблю все, щоб його врятувати, але моя сила невелика.

– Йому погано?

– Дуже погано, – Руданський звів втомлені очі, і вони дивилися якийсь час один на одного.

– Чи міг би я чимось допомогти? – тихо спитав Костомаров.

Але допомоги вже не потребувалося“.

Окрім історика Миколи Костомарова, у колі людей, близьких Руданському, були також педагог і композитор Петро Ніщинський з Одеси, художник Віктор Ковальов (також одесит), троюрідний брат Тараса Шевченка Варфоломій... Варфоломій Шевченко якось передав Руданському для розповсюдження в Ялті „портрети могили покійного Тараса“ – виручені гроші мали піти на те, щоб „поставить хрест на Тарасовій могилі“.

Малодослідженою сторінкою біографії С. Руданського залишаються його стосунки з знаменитим художником Іваном Айвазовським, який, як відомо, мешкав у Феодосії. Степан Васильович продовжував збирати й укладати фолклорні матеріали, зрідка сідав за власні твори, перекладав. У Ялті було написано „український дивоспів“ „Чумак“ – драму в романтичному дусі.

Найбільше ж часу С. Руданський віддав перекладам поем „Іліяда“ Гомера та „Енеїда“ Вергілія (консультував його добрий знавець давньогрецької мови Петро Ніщинський, який, жартував Руданський, „на гречеськім слові... самого грека з’їв“). І хоч переклади Руданського відомі нині хібащо фахівцям, проте свою роль у розвитку української мови, в осягненні й засвоєнні українською культурою надбань світової класики ці тлумачні версії все ж відіграли. Вичерпну оцінку роботи Руданського-перекладача дав Микола Зеров: „Цей переклад („Омирова Ільйонянка“. – В.П.) має для нас велике історико-літературне значення, становлячи важливий етап

у розвитку перекладної нашої поезії. Як Гребінчин переспів „Полтави“ являється цікавим пам'ятником пори, коли „котляревщина“ накладала свою печатку мало не на кожного з діячів літературних, зводячи кожну перекладну роботу на лицювання, „з чужомовного лица на український виворіт“, – так гомерівська поема в переспіві Руданського є характерна пам'ятка іншої доби, коли літературні уподобання формувалися під впливом української народнопоетичної стихії, і талановитий перекладчик сприймав Гомера тільки українізованого, поданого віршем народної пісні, „з обукраїненою“ номенклатурою“.

1872 року в Криму спалахнула епідемія холери; в Ялті було зафіксовано 144 хворих. 41 пацієнта врятувати не змогли. Захворів на холеру й лікар Степан Руданський. І саме в цей час він попав у немилість губернської влади, яка шукала, на кого покласти відповідальність за наслідки епідемії. С. Руданський сподівався на підтримку гласних міської думи. І Ялтинська дума таки намагалася захистити лікаря. Проте вирішальне слово було за новим таврійським губернатором генералом Рейнтером, а той не вважав „за зручне залишити п. Руданського на посаді ялтинського міського лікаря“. Через півроку, 3 травня 1873-го, Степана Руданського не стало.

Творчістю С. Руданського на початку 1870-их років цікавився Михайло Драгоманов. Але звістка про це дійшла до поета тоді, коли життя його вже добігало кінця.

Більшість з написаного С. Руданський так і не побачив на сторінках журналів чи книг. Аж 1880 року сестра М. Драгоманова Олена Пчілка видала в Києві його „Співомовки“. Що ж, це далеко не поодинокий випадок в історії літератури, коли слава приходить до митця через багато років після його смерті.

ПРО АВТОРА:

Володимир Панченко – професор Національного університету „Києво-Могилянська академія“.

Ігор ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ

ПЛЕКАЮЧИ ГРОЇЧНЕ

(До 70-річчя загибелі Олега Ольжича)

Поет і політик, один з провідників націоналістичного підпілля і дослідник неолітичних культур, талановитий публіцист і учасник збройної боротьби за незалежність Карпатської України – усе це про Олега Кандибу-Ольжича.

Ім'я, яке вибрав для свого сина клясик української літератури Олександр Олесь, виявилось пророчим. Сьогодні, щоправда, з огляду на ракову пухлину профанацій, котра органічно вплітається у тіло Постмодерну, не те, що говорити, але й думати про „магію імен“ якось лячно – не хочеться вливатися у потік гносеосимуляції. Одначе ім'я Олег і справді в якомусь сенсі „запрограмувало“ долю немовляти, що народилося одного із липневих днів 1907 року. В усякому разі, Олег Кандиба-Ольжич своїм життям і творчістю довів, що має право носити древнє варязьке ім'я...

На дитинство Олега припала Перша світова війна та подальші визвольні змагання за незалежність України. У зв'язку з окупацією українських земель більшовицькою Москвою уся родина

Олега емігрує до Чехословаччини. Там майбутній поет-вісниківець закінчує середню освіту і здобуває вищу (навчався в Українському вільному університеті та у Карловому університеті Праги).

У 1930 році захистив дисертацію на тему „Неолітична мальована кераміка Галичини“. Ще будучи студентом, О. Ольжич відвідував лекції з археології видатного ученого Вадима Щербаківського і, не виключно, саме тоді закохався в доісторичне минуле європейських народів. Любов до археології була досить плідною у сфері наукової діяльності О. Кандиби-Ольжича. Одначе, ця ж сама любов проявилася і в сфері художньої творчості і, як би це не звучало дивно, у сфері революційної діяльності. Його поетичні рядки дихали архаїкою, романтичне відлуння віків надихало його на боротьбу за державне майбутнє власної нації.

Членом ОУН Ольжич став уже в 1929 році. Будучи особисто знайомим з полковником Євгеном Коновальцем, він виконує низку його особистих доручень, працює на культурному відтинку націоналістичного фронту. Згодом, у 1938-1939 роках, бере участь у боротьбі за незалежність Карпатської України. Був заарештований мадярами, одначе, після написання мадярськими ученими листа на захист відомого археолога, звільнений. Опісля розколу в ОУН опинився у фракції Андрія Мельника. В період німецько-російської війни очолював мельниківське підпілля в Україні, а згодом, після арешту німцями самого полковника А. Мельника очолив Провід українських націоналістів (ПУН), схиляючись, при цьому, до конструктивного діалогу з бандерівцями. Очолювати ПУН О. Ольжичеві довелося недовго: наприкінці травня 1944 року його заарештовують німці і збирають до концтабору Заксенгаузен.

У червні того ж року О.Ольжич гине від тортур під час чергового допиту.

В поезії О.Ольжича органічно зливається правічне і модерне, древні європейські варвари, середньовічні лицарі і сучасні йому націоналісти-революціонери. Зрештою, наскільки модерним був модерний український націоналізм – це питання багатогранне. Героїка, життєвість, волонтаризм, відданість високим ідеалам... Ці риси робили українських націоналістів аж занадто несучасними, і це чудово розумів (чи відчував) О. Ольжич, і цим захоплювався:

*Кожна справа – ясна і проста.
(Героїчний період і сумнів?)
Для дівчат – снігова чистота,
Юнакам – поривання безумні.*

Або ж:

*Господь багатий нас благословив
Дарами, що нікому не одняти:
Любов і творчість, туга і порив,
Одвага і вогонь самопосяти.*

Байдуже, про що йдеться – про війни стародавніх народів чи про перманентну революцію УВО-ОУН – у Ольжича і перше, і друге вливається в єдиний потік героїзму. Ось, приміром, рядки з його поезії „Галли“:

*... В одвічному роздорі
Розтерзані галлійці на цей раз
Були невгнуті, і високі стіни,
Від варварів обсажені гаразд,
Поборюють підкочено машини.
Бій був тугий, як, може, не один,
Всю ніч невгавна боротьба тривала,
І Цезар бачив, як одна з машин,
Поцілила на мурі міста галла.
Умлівіч другий вискочив на труп.
Пристріляна машина стяла й цього.
Тоді став третій... І смертельну гру
До ранку спостерігано самого.
І війську, і для Цезаря вона
Лишилася на все незрозуміла.
Дух – крига і – стихія вогняна.
Плекання тіла – й спалювання тіла.*

А ось – рядки, присвячені націоналістичній революції:

*Туман повива Революції лик,
Його не побачиш багато.
Блідий кольпортер, мовчазний боевик
І наче труба – пропагатор.
Та тіло міцне її, кров – як вино,
І сітка не рветься ніколи,
Чотири займанищини скувши в одно,
Окутавши три суходоли.
А дух Революції – п'єш його ти
Всією душею своєю.
Набиті струєю кільчасті дроти
Над цілою цею землею.*

Цілком у руслі вісниківства О. Ольжич змагав до творення героїчної чуттєвості, героїчного світогляду, героїчної культури. Ця культура мала прийти на зміну культурі, породженій матеріялістичними доктринами Модерну. Відтак, фактично, О. Ольжич закликав спалити старе, віджиле, спалити трухляву мумію Модерну, щоб плекати юність, котра дихає древнім і вічним, утвердити героїчний, вольовий тип українця. „Націоналістична духовність, – зазначав вісниківець, – зроджена з глибокої повоєнної кризи, відбиває все нап'яття шукань і ввесь патос віднайденної правди нації. Покликали її банкрутство ліберальної духовності й ворожа загроза теж збанкрутілої комуністичної духовності. На місце релятивізму й матеріялізму попередніх ідеологій зроджується живе, оригінальне пізнання, що тільки велика ідея і велика віра творять життя... Український націоналізм творитиме, отже, культуру героїчної доби – культуру націоналістичну, що значить, українську культуру – найглибше і найбільше українську“.

Звернімо увагу наприклад на ці рядки О. Ольжича:

*Ми вийдем Жорстоке зустріти,
Заховане в ранковій млі,
І стануть не луки, не квіти –
Каміння саме на землі.
І будуть: не сонце, не обрій,
А сірість похмурого дня.*

*(На сірім граніті хоробрі
Різьблять своє мужнє ім'я.)*

Або ж цей протест проти буржуазно-міщанської „стабільности“:

*Держава не твориться в будуччині,
Держава будується нині.
Це люди, на сталь перекуті в огні,
Це люди, як брили камінні.
Не втішені власники пенсій і рент,
Тендітні квітки пансіонів, –
Хто кров'ю і волею сціпить в цемент
Безладний пісок мільонів.*

У них ми бачимо утвердження мужнього, героїчно-войовничого, „варязького“ світогляду українця-націоналіста замість розміреного панетичного і панестетичного світобачення миролюбних грецькоїв або мешканців модерного міста – „власників пенсій і рент“.

О. Ольжичеві й справді не довелося дожити до омріяної обивателями пенсії. В одній з поезій він називає смерть „найвищим вінком“. Живучи тією філософією, котру сам проповідував, поет-націоналіст заслужив на цей вінок і помер геройською смертю; його ж поезія продовжує нести нам голос архаїки і надихати на прямування в майбутнє...

Київ

Віталій ДОНЧИК

„Я СИН СВОГО ЧАСУ“

(До 120-річчя від народження Олександра Довженка)

Олександр Довженко народився 10 вересня 1894 року в селі В'юнище (тепер місто Сосниця Чернігівської області) в селянській родині. Навчався в Сосницькому чотириклясному училищі, був відмінником, потім – у Глухівському учительському інституті.

Протягом 1914–1917 років викладав фізику, природознавство, географію, історію та гімнастику в 2-му Житомирському змішаному вищому початковому училищі, дуже багато читав, брав участь у виставах, малював, організував український етнографічний хор в одному з ближчих до Глухова сіл.

У 1917 році О. Довженко перейшов на вчительську працю до Києва і вступив на економічний факультет Комерційного інституту, був головою громади інституту. У 1920 році він брав активну участь у суспільно-політичному житті країни: боровся проти білополяків у житомирському та київському підпіллі.

У 1921 році О. Довженко працював завідуючим загальним відділом при Посольстві України у Варшаві. Наступного року – в Ні-

меччині на посаді секретаря консульського відділу торгового представництва Української Народної Республіки. Тут він вступив до приватної художньої майстерні і водночас відвідував лекції в берлінській Академічній вищій школі образотворчого мистецтва.

У 1923 році повернувся до Харкова й незабаром став відомим як художник-ілюстратор „Вістей“, автор політичних карикатур, який підписувався псевдонімом „Сашко“. О. Довженко належав до літературних організацій „Гарт“ та „ВАПЛІТЕ“ (Вільна Академія Пролетарської Літератури). Протягом 1926–1933 років працював на Одеській кінофабриці та Київській студії художніх фільмів. У 1930 році О. Довженко створив кінокартину „Земля“, яка вивела українське мистецтво на міжнародні обшари й принесла митцеві світову славу. Цього ж року разом зі своєю дружиною і надалі режисером усіх його фільмів Юлією Солнцевою митець виїжджає в тривале закордонне відрядження. Він відвідав Берлін, Гамбург, Прагу, Париж, Лондон, показуючи свої кінофільми – „Землю“, „Звенигору“, „Арсенал“, виступав перед журналістами, кіномистцями й кінокритиками, виголосив кілька доповідей про нову кінематографію.

У 1930-х роках Олександр Довженко постав як самобутній кінорежисер, фундатор поетичного кіна, визнаний світом митець. Чарлі Чаплін зазначав: „Слов'янство покищо дало світові в кінематографії одного великого митця, мислителя і поета – Олександра Довженка“.

У 1932 році О. Довженко створив перший звуковий фільм „Іван“ і був запрошений до кіностудії „Мосфільм“. Конфлікти Довженка на Київській студії, особливо після створення фільму „Іван“, загострювалися. Тому митець прийняв рішення виїхати до Москви і з 1933 року працював на „Мосфільмі“.

Восени 1935 року на екранах з'явився „оптимістичний“ „Аероград“. У 1939 році вийшов на екрани „Щорс“ (створений на Київській кіностудії). Фільм швидко став популярним, глядачеві подобались подані з гумором кольоритні народні, національні характери, особливо Боженка, Трояна, Чижа...

Протягом 1941–1945 років О. Довженко створив низку новель: „Ніч перед боєм“, „Мати“, „Стий, смерть, зупинись“, „Хата“, „Тризна“ та інші. Епосом війни називають кіноповість „Україна в огні“ (1943). Цей твір Й. Сталін заборонив, а О. Довженкові не було дозволено повертатись в Україну.

За „ідеологічно правильний“ фільм „Мічурін“ мистець у 1949 році одержав Державну премію, яка означала офіційну його реабілітацію після „України в огні“.

Протягом 1949–1956 років О. Довженко викладав у Всесоюзному Державному інституті кінематографії, ставши професором цього навчального закладу.

У 1956 році у березневому числі журнал „Дніпро“ опублікував його сценарій „Зачарована Десна“, з цього приводу О. Довженко дуже радів. У цей час була завершена й „Поема про море“. У листопаді розпочалось створення однойменного кінофільму. А 25 листопада Олександр Довженко раптово помер.

У 1957 році з'явилася друком збірка повістей митця „Зачарована Десна“, від якої фактично почався „відлік“ письменницької слави.

На всесвітній виставці в Брюсселі у 1958 році 117 відомих кінознавців і кінокритиків з 20 країн, добираючи 12 найкращих фільмів усіх часів і народів, назвали і „Землю“ О. Довженка...

За своє творче життя О. Довженко створив 14 ігрових і документальних фільмів, написав 15 літературних сценаріїв і кіноповістей, дві п'єси, автобіографічну повість, понад 20 оповідань і новель, ряд публіцистичних статей і теоретичних праць, присвячених питанням кіномистецтва. Його кінопоєми „Звенигора“ (1928) та „Арсенал“ (1929), кіноповість „Земля“ (1930) були визнані світовою кінокритикою шедеврами світового кінематографу, а О. Довженко – першим поетом кіна. Низку кіноповістей О. Довженка було екранізовано після його смерті: „Повість полум'яних літ“ (1944, 1961), „Поема про море“ (1956, 1958), „Зачарована Десна“ (1956, 1957).

Вражаючими документами доби є „Щоденники“ О. Довженка, а шедевром його творчості – „Зачарована Десна“. У преамбулі до кіноповісти письменник пояснив причину її написання „довгою розлукою з землею батьків“ і бажанням „усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел“. У кіноповісті „Зачарована Десна“ вабили до себе народні, виразно національні характери, про які потім говорили не інакше, як про „довженківські“, і щирий, всепроникаючий ліризм, тоді такою мірою ще не властивий, мабуть, жодному радянському творові, надто, якщо говорити про діапазон його тембрів – від найтрепетнішого, найпоетичнішого піаніссімо до громоподібного, набатного, спрямованого

на глибокі болі й проблеми („Горів і я тоді у тім вогні, загинув усіма смертями людськими, звірячими, рослинними: палав, як дерево чи церква, гойдався на шибеницях, розлітався прахом і димом од вибухів катастрофічних. З м'язів моїх і потрощених кісток варили мило в Західній Європі в середині двадцятого століття. Шкіра моя йшла на палітурки і абажури для ламп, валялась на дорогах війни, виутюжена важкими танками останньої війни людства“), – і філософське, синівське осмислення й виявлення рис свого роду й народу, його духовних джерел.

„Зачарована Десна“ – автобіографічний твір, спогади письменника про дитинство, перші кроки пізнання життя, про „перші радощі, і вболівання, і чари перших захоплень дитячих...“, про діда і прадіда Тараса, прабабу, матір і батька, коваля діда Захарка, дядька Самійла – неперевершеного косаря. Спогади ці час од часу переростають у авторські роздуми – про „тяжкі кайдани неписьменності і несвободи“, інші лиха й страждання трудових людей України і разом з тим – багатство їхніх душ, моральне здоров'я, внутрішню культуру думок і почуттів, їхній смак, їхню вроджену готовність до „найвищого і тонкого“, про війну, спалене фашистами село, про ставлення до минулого: відомий авторський монолог, який починається словами: „Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм. Коли ж обертаюсь я часом до криниці, з якої пив колись воду...“ і в якому висловлено знамениту формулу: „Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє“.

Письменник прекрасно знав духовний світ селянина, народний побут, звичаї, його психологію. Можна сказати, що „Зачарована Десна“ – своєрідна енциклопедія сільського життя України кінця XIX і початку XX ст.

Над повістю О. Довженко продовжував працювати до 1955 року. Якого великого значення надавав він цьому творові, підтверджує такий факт: в архіві письменника зберігається чотири варіанти рукопису українською мовою. Власноруч він здійснив і переклад твору російською мовою. За повістю „Зачарована Десна“ 1964 року режисер Ю. Солнцева поставила однойменний фільм. Досить плідним періодом у творчості письменника була війна. Тільки протягом 1942–1943 років ним було створено 18 статей, 10 оповідань, п'єса і кіноповість. Під безпосереднім враженням баченого й пережитого на фронті О. Довженко приступає до праці над кіноповістю

„Україна в огні“. Почав писати з кінця, потім повернувся до мирних днів. Принцип ретроспективного зіставлення подій визначив і сюжет, і композицію твору: трагедія війни надовго розлучає членів родини колгоспника Запорожця, які уособлюють весь український народ, зганыблений, розтоптаний окупантами.

О.Довженко поспішав, бо реально вже бачив майбутній фільм. Він хотів розказати „правду про народ і його біду“, про палаючу в огненному кільці між двох імперій Україну. У творі не було піднесеного патосу, оспівування тріумфального руху Червоної Армії, жодного слова він не сказав і про Й. Сталіна. Його повість стала криком болю, першим гострим, вразливим сприйманням фашистської навали. О. Довженко не оминав гострих проблем, устами героїв запитував самого вождя, як же сталося, що не „б'ємо ворога на його території“ і цілий народ український – віддано на заклання. Ясна річ, кіноповість „не сподобалася Сталіну“, і він її заборонив для друку і для фільмування... „...Мені важко од свідомості,– записував у щоденнику О. Довженко,– що „Україна в огні“ – це правда“. Але Сталін думав по-іншому. У січні 1944 року скликали навіть спеціальне засідання політбюро ЦК ВКП (б), на якому було затавровано О. Довженка „як куркульського підспівувача, ворожого політиці партії та інтересам українського й усього радянського народу“. Письменника вивели зі складу комітетів і редколегій, звільнили з посади художнього керівника Київської кіностудії і назавжди вислали з України. Тільки 1966 року кіноповість уперше надрукували, щоправда, з багатьма цензурними купюрами.

Багато хто з дослідників О. Довженка звертає увагу на те, що його оповідання, кіноповісті мають внутрішню єдність, значно більшу, ніж звичайна спільність у творах, написаних тим самим письменником,– це й справді ніби одна книга про час і народ. Її прологом по праву може вважатися „Зачарована Десна“, а вивершенням – „Поема про море“, перейнята прагненням широкої поетичної синтези розповідь про сучасність і історію, народ і особистість, працю й красу, схвильовані роздуми про „народну душу“ та „виховання почуттів“.

Активна мистецька настроєність на сучасність і її проблеми, органічний історизм образного мислення, принципи творення глибоко народних, національно своєрідних характерів, поєднання високого романтичного злету думки з проникливою аналізою

реальної дійсності, переосмислення поетики народної творчості, вільне застосування гіперболізму, гротеску, символіки – ці й багато інших рис Довженкової творчості істотно збагачували пошуки української прози. Його називали поетом і водночас політиком кіна. Митця порівнювали з Гомером, Шекспіром, Рабле, Гофманом, Бальзаком, Бетховеном, Брехтом. А сам О. Довженко казав, що свої картини „писав з гарячою любов'ю, щиро. Вони складали найголовніший смисл мого життя“.

Система, використовуючи цю „гарячу любов“, не тільки підносила митця, а й ламала його. Як один зі знаків тої боротьби О. Довженка за свою духовну свободу залишився запис в його щоденнику: „Товаришу мій Сталін, коли б Ви були навіть богом, я й тоді не повірив би Вам, що я націоналіст, якого треба плямувати й тримати в чорному тілі. Коли немає ненависти принципової, і зневаги нема, і недоброзичливості ні до одного народу в світі, ні до його долі, ні до його щастя, ні гідності чи добробуту, – невже любов до свого народу є націоналізм? Чи націоналізм в непотуранні глупоті людей чиновних, холодних діляг, чи в невмінні художника стримати сльози, коли народу боляче?..“.

З „Щоденника“ Олександра Довженка:

Бог в людині. Він є або немає. Але повна його відсутність – це великий крок назад і вниз. В майбутньому люди прийдуть до нього. Не до попа, звичайно, не до приходу. До божественного в собі. До прекрасного. До безсмертного. І тоді не буде гнітючої сірої нудьги, звірожорстокого, тупого і скучного, безрадісного будня.

Борись в ім'я честі. Якщо доведеться ще раз бути пораненим, проливай свою кров, як благотворну росу, і усміхайся.

В чомусь найдорожчому і найважливішому ми, українці, безумовно, є народ другорядний, поганий і нікчемний.

Війну називають мистецтвом. Вона таке ж мистецтво, як шизофренія або чума.

Всяка війна безнравствена в своїй внутрішній основі. Тому і зображати її в книгах як благородство і красу людських вчинків – злочинство й глупота. Війна – дурна.

Двоє дивляться вниз. Один бачить калюжу, другий – зорі. Що кому.

Дитинство дивується. Молодість обурюється. Тільки літа дають нам мирну рівновагу і байдужість.

Дурень – не обов’язково Іванушка-дурачок. Дурень нині часом закінчує два факультети, займає високі посади, має ордени, партстаж. Він часом здається зовні ніби звичайною людиною.

Життя таке коротке. Поспішайте творити добро !

Жорстокість і всесвітня дурнота, одягтись в атавістичне пір’я, прославлене тисячоліттями книжної брехні і кровожадних дурошів, перетворюють мене в щось гірше, дурніше й страшніше за дикого звіра. Я вже не кажу про таких благородних і достойних пошани тварин як собака, кінь чи корова.

З усіх пристрастей людських етична пристрасть – єдина достойна і справжня пристрасть.

Кіно вимагає величезної працелюбности і працелюбности не тільки на зйомці, а в усьому розумному процесі створення картини. Кіно – мистецтво „Одержимих“.

Кладовище – це дзеркало людських взаємин.

Краще загинути в бою, ніж конати в животінні другорядного пасинка історії.

Людина повинна завжди пам’ятати, звідки вона пішла в життя. Людина не має права бути безбатченком.

Мені хотілося розсунути рамки екрана, відійти від шаблонної розповіді і заговорити, так би мовити, мовою великих узагальнень.

Я зневажаю уряд України за його скотиняче ставлення до культурних пам’ятників своєї старовини. У нього немає любови до народу. Народ має багато підстав ненавидіти всіх нас за це.

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ

МИКОЛА РУДЕНКО ЗНАНИЙ І НЕЗНАНИЙ

(До 10-річчя відходу у вічність)



Микола Руденко

Микола Руденко, український поет і прозаїк, народився 1920 року в селі Юр'івці, на Луганщині, і зростав у шахтарському краї, який згодом ожив усіма своїми барвами в його поезіях. Там закінчив десятирічку, після чого вступив на філологічний факультет Київського університету. Але навчання перервалося призовом до армії (студентом він пробув усього якийсь місяць). Потім – війна,

блокадний Ленінград, поранення, довге (цілий рік) лікування у шпиталі, повернення на фронт і демобілізація капітана Руденка аж 1946 року.

Працював редактором у відділі поезії видавництва „Радянський письменник”, а з 1947 року по 1950-ий був головним редактором журналу „Дніпро” і водночас секретарем парторганізації Спілки письменників України. Одна за одною виходили його поетичні збірки „З походу” (1947), „Незбориме плем’я”, „Ленінградці” (1948), „Поезії” (1949), „Мужність”, „Світло глибини” (1952), „Переклик друзів” (1954). Енергійно береться він і до прози, встигає видати два романи – „Вітер в обличчя” (1955) й „Остання шабля” (1959), збірку оповідань і нарисів „Біла акація” (1962).

Наші ідеологи зробили велику ставку на молодих письменників, що, пройшовши фронти, дебютували в літературі в перші ж повоєнні роки. Їх протиставляли Максимові Рильському, Юрієві Яновському, Іванові Сенченкові, за якими тягнувся нескінченний ланцюг усяких ідейних „помилоч”, що незрідка ставали об’єктом уваги на найвищому в республіці рівні. Досить сказати, що питаннями літератури особисто займався „великий друг українських письменників” секретар ЦК партії Лазар Каганович, вирішуючи, кого друкувати, кого не друкувати, кого затаврувати за неблагонадійність, а кого не зачіпати. Тут Лазар Мойсейович у всьому наслідував „батька всіх народів” Йосифа Сталіна, переносячи на Україну його теорію і практику так званого „партійного керівництва літературою”. До всіх смертних гріхів, які можна було інкримінувати російським письменникам, у нашій республіці додавався ще один – найстрашніший – український (і не будь-який, а неодмінно буржуазний) націоналізм, що ним, на думку Кагановича та його поплічників, була заражена переважна більшість тутешніх поетів, прозаїків, драматургів, критиків та й, зрештою, далеких од літератури людей. Сьогодні вже просто важко й уявити тодішню реальну дійсність, набагато страшнішу, аніж в Орвеловій утопії „1984”.

На спеціальному пленумі Спілки письменників засуджувалися так звані „націоналістичні збочення” в творчості провідних літераторів республіки, витягувалися з них визнання своїх гріхів і каяття. І тут же на найвищих реєстрах вихвалялися твори письменників того призову, до якого належав Микола Руденко. Їх називали ідейно й духовно здоровим поколінням, вособленням усього творчого майбуття національної інтелігенції. Вони, на думку тодішніх ідеологів республіки, покликані замінити в літературі тих, які вважалися клясиками національного письменства, але їх давно треба спи-

сати з корабля сучасности. Задля об'єктивности варто нагадати, що ніхто тоді з покоління літературних новобранців ще нічого видатного не написав; усі їхні твори були більш чи менш обнадійливими заявками на літературне майбутнє неофітів слова.

У контексті багатьох тодішніх виступів часто з'являлося ім'я Миколи Руденка. Йому, справді помітній творчій особистості з-поміж покоління вчорашніх фронтовиків, відводилася роль незаперечного провідника. В нього й абсолютно бездоганна в усіх розуміннях біографія (вийшов не з якоїсь там підозрілої інтелігенції, а зі справжнього робітничого середовища, був в окопах блокадного Ленінграду, мав тяжке поранення), й поезія, яка вигідно вирізнялася на доволі сірому тлі тих, кого проголошували новою літературною генерацією. В цьому розумінні М. Руденка було вибрано справді безпомилково. Так творився тоді “табелі про ранги” в літературі. „Видатні”, „визначні”, „відомі” й „талановиті” письменники призначалися згори. З М. Руденком вийшла ситуація майже унікальна, бо до літературної еліти висувалася людина, як це надзвичайно рідко бувало, таки беззаперечно здібна.

Й ось несподівано для багатьох Микола Руденко полишає ту „вагову категорію” в офіційній літературній ієрархії, а по деякім часі опиняється на становищі дисидента. 1975 року його виключають зі Спілки письменників, 1977-го заарештовують. Ретельно виваживши на своїх терезах усі гріхи підсудного, Феміда „розвинутого соціалізму”, ані на мить не завагавшись, одміряла йому сім літ в'язниці і п'ять – заслання в районах Півночі.

Що ж відбулося за цей час з Миколою Руденком і чим він так розгнівив владу?

Активне невдоволення викликало і те, що він писав, і те, що робив. Навіть важко сказати, що визначалося як більший гріх письменника. Почнемо з другого, хоч загалом літературну працю й поведінку Миколи Руденка розмежовувати важко, бо вони взаємопов'язані і вже з самого початку 1960-их років є логічним продовженням одне одного. Отже, суспільство на той час увійшло в смугу політичної „відлиги” й суворо дозованої гласности. Заговорили про репресії в роки культу Й. Сталіна, з'явилася (але швидко й згасла) надія на переоцінку цінностей, які виконували роллю наріжних каменів споруджуваного, як тоді всім вірилося, храму комунізму. Тепер можна все те назвати невдалою репетицією перебудови.

Серед тодішніх творів Миколи Руденка є один, який видається мені прикметним у багатьох розуміннях. Він увійшов до книги прози „Біла акація“ під назвою „Слідами космічної катастрофи”. Жанр його визначено як гіпотеза письменника. Тут М. Руденко виступав у зовсім новому й несподіваному для читача творчому амплуа. Як відомо, ще наприкінці XVI ст. німецький астроном Йоганн Кеплер звернув увагу на те, що в Сонячній системі не вистачає планети, яка повинна бути поміж орбітами Марса та Юпітера. Потім висловлювалося багато міркувань про цю загадку, вчені різних країн по-різному пояснювали обставини загибелі планети, яку назвали Фаетоном (а про те, що вона таки реально існувала, свідчили численні астероїди). М. Руденко знайомить читача з усіма гіпотезами, оригінально коментує їх, підводить читача до думки, що на тій планеті могла існувати могутня цивілізація ще тоді, коли на Землі тільки зароджувалося життя. Як на гадку письменника, Фаетон перестав існувати не через якісь зовнішні сили. Він пропонує читачеві звернутися до сумного досвіду з історії людства – до Гірошіми й Нагасакі. Чи не відбулося тоді на тій далекій планеті щось подібне?

„В тому, що людський мозок здатний на все, досвід історії не дозволяє сумніватися. Людина може створити все, крім земної кулі, на якій вона живе. Людина може зруйнувати все, що піддається руйнуванню. І коли в принципі можна зруйнувати планету – людський мозок з якимись відхиленнями від норми здатний і на це. Немає жодного предмета, який вона не могла б зруйнувати і ще ніколи не руйнувала – або з метою створення, або з метою знищення”, – як мені здається, цілком резонно пише Руденко. Це дуже прикметні слова, бо автор керувався не тільки намірами ознайомити читача зі своєю гіпотезою про те, чому і як загинув загадковий Фаетон (згодом він повернеться до цього ж матеріалу, написавши цікавий фантастичний роман „Чарівний бумеранг”). З усієї своєї гіпотетичної історії автор виводить абсолютно реальний, загострено політичний зміст. Згадаймо саму атмосферу тих літ, активну конфронтацію політичних таборів у світі, їхнє непримиренне протистояння один одному і страхітливу атомну зброю, незліченна кількість якої вже була нагромаджена арсеналами держав-лідерів різних політичних систем. Чим це загрожує нашій планеті, якщо вони втягнуться у воєнний конфлікт? Її може чекати трагічна доля Фаетона. „Настав час, коли кожен мешканець Землі зобов’язаний

навчитися одночасно відчувати себе мешканцем Сонячної системи, мешканцем Галактики. Треба нам усвідомити, що політичні конфлікти не слід – та й неможливо! – поширювати на інші світи. Адже такі спроби можуть призвести до загибелі не тільки земне людство, але й порушити хід розвитку життя на інших планетах”. І у зв’язку з цим Руденко закликав до створення суворих законів міжнародного космічного права. А одним з найперших пунктів у ньому письменник пропонував питання ядерної зброї, називаючи найпершими злочинцями тих, хто не хоче раз і назавжди покінчити з нею.

У сферу інтересів Миколи Руденка увійшла й політекономія. Як людина наполеглива й цілеспрямована, що завжди хоче дійти до суті незрозумілого йому явища, він почав глибоко вивчати деякі економічні парадокси існування нашого суспільства.

СРСР мав незрівнянну ні з якою іншою країною світу кількість гектарів орної землі. Це важко навіть уявити: дві третини всіх світових чорноземів – у нас! За підрахунками письменника, така площа за умов ефективного на ній господарювання легко могла б прогодувати понад півтора мільярди людей. А в нашій країні час од часу з’являється на обрії страхітливий привид голоду.

Микола Руденко пише низку листів до Центрального Комітету партії, в яких аналізує сумнівні досягнення соціалізму в різних сферах життя. Його перестають друкувати, виключають з партії. По якимсь часі після першого арешту письменника запроторюють до психіатричної лікарні.

Тим часом духовна еволюція письменника тривала. Свідчення її – і тоді написані „Економічні монологи”, і дослідження „Слідами космічної катастрофи”, і фантастичний роман „Чарівний бумеранг”, і численні поезії. Це вже був зовсім інший Микола Руденко, багато в чому не схожий на того, який прийшов після війни в українську літературу. Тоді, наприкінці 1960-их років, він набагато випередив свій час, виразно побачив ті проблеми, яких не бачили чи не хотіли бачити інші. М. Руденко застерігав од сліпої віри в Марксові економічні догми, полемізував з його положенням про додаткову вартість як продукт соціально-економічної формації. Додаткова вартість, на думку письменника, – один з космічних законів, у якому вирішальна роля відводиться не клясам і засобам виробництва, а фотосинтезі й гумусові. Він виокремлював цілу групу біо-

логічних основ існування будь-якого суспільства, закликав зняти ідеологічні шори з очей, тобто проголошував примат біології над політикою.

Аналізуючи Марксове економічне вчення й реальну економічну дійсність в СРСР, він зрозумів: ця держава приречена на зубожіння, воно запрограмоване в самій її суті. Економіст і публіцист Руденко застерігав: якщо на селі не буде ніяких змін, почнеться голод. „...Я обрав для себе гірку роль радянської Кассандри. Мене лякало не стільки падіння імперії, що демагогічно називає себе союзом, скільки трагедії мільйонів людей. Бо, на жаль, імперії падають не так, як, скажімо, валиться скирта соломи. Часом вона, імперія, своїм падінням калічить і винищує цілі покоління”.

1970-ті роки – період інтенсивного переосмислення Миколою Руденком і свого життя, та й історії українського народу після 1917 року. Одним з підсумків цього переосмислення стала поема „Хрест”, що була написана на початку 1976 року в психоневрологічному шпиталі, куди письменника загнали, намагаючись довести, що всі його ідеї – маячня людини несповна розуму.

У „Хресті“ в голодне й уже напівмертве українське село тридцять третього року приїхав комісар – „залізний більшовик“ Мирон. Він стає самовидцем страшної картини, в якій переплелися й агонія людей, і канібалізм, і волення голодних дітей, і фарисейство властей (голова колгоспу, наприклад, патетично виголошує: “Йдемо звияжно, переможно – Немов гроза ідем. Як перевиховать не можна – У землю покладем. І нам від того, скажем прямо, За вухом не свербить. Усіх хохлів до одної ями – Будем, будем бить!..”).

Христос (у поемі він – з кобзою) закликає Мирона нести важкий хрест долі через Україну. І йдуть вони, двоє, серед хрестів, могил і гробів, ідуть землею, яка вродила стільки свіжих цвинтарів...

В епічно розлогому руслі поеми вмістилися різні часи, хоч головний подієвий і кульмінаційний момент її чітко задокументовано 33-ім роком. В силовому полі твору – драма ідей, тотальна погуба, запрограмована в практичній реалізації „найпередовішого і єдино правильного вчення”, в ім’я торжества якого винищувався український народ...

Ідеологи звинуватили Миколу Руденка, як він сам згадує, в метафізичності світогляду і „грубих помилках у поетичній творчості“

(!). Та політична діагноза і стала початком його страдницької дороги в неволю й крізь неволю.

У таборах Микола Руденко теж писав. У нього забирали рукописи, йому погрожували, а він – працював. Один за одним народжувалися вірші, створено кілька поем. За час його перебування в тюрмах і засланнях вийшло кілька поетичних збірок М. Руденка в Америці, – в них він постав перед читачем справді на повен зріст.

Після закінчення терміну заслання поет чекав ще, доки мине строк ув'язнення дружини Раїси (її було засуджено за зберігання й поширення рукописів Миколи Руденка, тобто за те, що вона була справді вірною і відданою своєму чоловікові дружиною). Потім вони разом виїхали, як повідомлялося в офіційних документах, на лікування до США.

Після 13-річної перерви він прилетів до Києва на фестиваль поезії „Золотий гомін”. Його було поновлено в Спілці письменників України.

Історія, дорога, час, народ – ці образи раз у раз виникають у віршах Миколи Руденка, в яких іде інтенсивне осмислення всього, що випало на долю України. Поетова душа знову й знову проходить страдницьким і многотрудним шляхом, яким випало пройти нашому народові, а водночас з цим осмислюється і власна доля, всі її неймовірні перипетії. Суворі епіка і ліричний щоденник, сюжетний вірш і послання, інвектива, пейзаж і „космогонічна“ медитація – все це багатолікий Микола Руденко, його думка не знає ніяких догм, ніяких цензурних обмежень, вона безстрашна в своїй широті. Так може думати й висловлюватися, мабуть, лише та людина, яка справді багато бачила і багато пережила.

У своєрідному ліричному щоденнику Миколи Руденка багато таких вражаючих особистих сторінок (один його поетичний цикл так і називається: „Із щоденника”). Є в нього оця рідкісна людська риса – ні з чим не критися від інших. Усе, що діється з ним, – у його віршах; воно – справді на видноті. Суворою поезією стає в нього й похмура фактографія тюремних буднів. З болісним здриганням душі вдивляється поет у все те, що коїться тут з людською природою, жадібно шукає (і знаходить) свідчення того, що табірний контингент – це не всуціль пропащі істоти, що тут плавають поміж хвиль злоби острівці доброти й ніжності, які можуть за сприятливих обставин відродити в зеках людські почуття. Зрештою, тут

не можна оцінювати людей тільки за шкалою чеснот, прийнятих там, за колючим дротом концтабору, нібито на волі, де так багато продиктовано офіціозом й ідеологічними приписами. В тюрмі все сплелось в хаотичний клубок, тут часто владарюють абсурд і парадокс. В одному з віршів поет розповідає: „Пліч-о-пліч з колишнім поліцаєм, Що наше військо зрадив у бою. Частенько він мене частує чаєм – І дивно: я не відмовляюсь – П’ю”...

Поліцай, як бачимо з вірша, виявився за колючим дротом індивідом вельми цінним, довіра до нього тут набагато більша, аніж до колишнього радянського офіцера. Зрештою, вже таке сортування людей наводить на роздуми про специфічні критерії оцінок табірної контингенту. А коли серед в’язнів з’являється українська пісня, яка на мить об’єднала їх, у вірші звучить біль за пошматований, понищений, розсіяний історією по різні боки ідейних барикад народ.

Ця ж тема розгорнена у віршах „Моєму народові“ й „Автохтони“. В першому автор окидає духовним зором увесь шлях народу крізь драматичну й трагічну його історію, каже і про його завоювання, і про до містичного фатальну неласкавість долі:

*Народе рідний, степова стихіє,
Безхитрісна, довірлива душа!
Чому тебе, святого гречкосія,
Так часто Божа ласка полиша?
Нелегко вжитись у твої потреби:
Ти витворив республіку в часи,
Коли вона хіба що лиш на небі
Могла здобути сили та яси.
Погасла Січ, як вогнище в негоду,
І не воскресла в полум’ї новім.
Понад усе шануючи свободу,
Ти опинився в рабстві віковім.*

„Автохтонів“ написано 21 жовтня 1980 року. А з 27 по 30 жовтня того ж року створено коротку поему „Цар Буж“, у якій автор дає відповідь на те, що необхідно, аби народ не був рабом і не перерівня на світі: „Без держави нам не мати волі. Без держави – Ми навік раби”...

Сьогодні ми заново (навіть ті, хто знав його) відкриваємо для себе цього письменника. Знайомим незнайомцем повертається він до нас. Знайомим, бо лишився вірним своїм, обраним ще наприкінці 1950-их років, ідейно-художнім принципам. Незнайомцем, бо так багато і з прози, і з поезії, і з філософської публіцистики Руденка ще чекає на нашого читача.

Колись він писав у холодній Мордовії:

*Моїх чуттів розвіяна руїна
Нагадує в пісках померлу річку.
Та є ще Бог...
І є ще Україна...
Для них я збережу у грудях свічку.*

І вона, ця свічка, яскраво світить нам з його слова.

Київ

Олександр ГАВРОШ

У ПОШУКАХ ІВАНА СИЛИ

*135 років тому народився
один з найвідоміших силачів України*

Про уродженця села Білки на Закарпатті Івана Фірцака, відомого ще під іменами „Кротон“ та „Іван Сила“, Україна дізналася тільки нещодавно, хоча в 2014 році виповнюється 135 років з дня його народження. За кілька останніх років про нього вийшла дитяча повість закарпатського письменника і журналіста Олександра Гавроша „Неймовірні пригоди Івана Сили“, яка вже витримала кілька видань, і навіть послужила основою для повнометражного художнього фільму „Іван Сила“, створеного режисером Віктором Андрієнком.

Однак, життя легендарного закарпатця і далі оповите таємницями.

Пропонуємо вашій увазі уривок з нової документальної, ще не опублікованої, книжки О. Гавроша „У пошуках Івана Сили“.

Забутий біограф

...Моє знайомство з Іваном Силою почалося з невеличкої книжки – всього 160 сторінок, що побачила світ сорок років тому в ужгородському видавництві „Карпати“. Тираж, як на ті часи, був теж невеликий – 15 тис. примірників. Але цій книжці судилося довге життя. Бо називалася вона „Кротон (Іван Сила)“. І була єдиною в радянські часи, що розповіла про славетного закарпатського силача.

Тому на початку нашої оповіді хочеться віддати шану тому, хто перший розповів про Івана Силу. Без його художньо-документальної повісти не було б наступних кроків – дитячої книжки „Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу“ („Видавництво Старого Лева“, 2007) та знятого за її мотивами художнього фільму „Іван Сила“ (2013).

Є люди, які в житті мають чітку місію. І тільки з часом розумієш, хто для чого народився на цьому світі, шукав, мучився і врешті робив те, що не дано було зробити нікому іншому. До таких належав і закарпатський журналіст і письменник Антон Копинець, колишній кореспондент „Закарпатської правди“, згодом – ведучий програм обласного радіо та старший редактор Ужгородського телебачення.

Він був творчою натурою, про що свідчили навіть його радіо-програми, але найбільше — поезії, проза, драми, також вів щоденник. Як непосидюча особистість, мав контакти з відомими посталями всього СРСР. Чимало тодішніх „зірок“ пройшло через його редакцію художніх програм. Наприклад, Муслім Магомаєв, Юрій Яковлев. Та самої журналістики для широкої і невгамовної натури було замало. Тому Антон Копинець і взявся за перо.

Кротона він зміфологізував. І зробив це талановито. Його повість цікава не тільки документальною основою, але й як літературний, зграбний за формою твір: має невеличкий обсяг і динамічний, інтригуючий сюжет. Текст читається легко, бо не обтяжений словесно: відчувається рука журналіста.

У біографії Кротона найбільше вражає те, що, маючи великі гроші, європейську славу та ще й дружину-чешку, він повертається додому – в закарпатське село. Для чого? Аби бути упослідженим угорською та радянською владою, які милостиво дозволили йому вуличну самодіяльність – веселити народ на сільських площах? І це

після того, як йому аплодували англійська королева та президент Чехословаччини!

Якби Іван Сила залишився на Заході, то навіть коли б нічого не робив, все одно був би знаменитістю, якою постійно цікавляться журналісти. Доживав би свій вік при грошах та славі. Але він повернувся. Щось є у цій гірській землі таке, що змушує одних людей повертатися до неї, коли тисячі інших її покидають. Адже трагедія Кротона – не єдина. Був також художник Ерделі, який повернувся з Парижу додому. Були й інші.

У біографії Антона Копинця є сторінка, про яку мало хто тоді здогадувався. А він волів про неї мовчати. Вже після смерти батька донька Надія дізналася, що в молодості він на два роки був виключений із суспільного життя. До самої смерти Сталіна провів їх на Далекій півночі.

Напевно, і це його зближувало з Кротоном, в якого старший син був засуджений за „український буржуазний націоналізм”. Ще й до того ж земляки: Іван Фірцак з Білок, а Антон Копинець – з сусіднього села, Великого Раківця.

Взаємна приязнь переросла у міцну дружбу. Їхні зустрічі-братання варто було бачити! Журналіст не тільки створював про народного кумира радіопрограми, а й почав детально записувати його біографію. В кожний приїзд до Білок розпитував відомого атлета подробиці його життя, імена, ситуації. Робота над книжкою тривала роками. Донька Надія пригадує, що батько її неодноразово переписував. Не виключено, що давав читати її й самому прототипові. Принаймні, рукопис був зданий до друку ще за життя Івана Фірцака.

А в 1970 році не стало легенди закарпатського спорту. І вже наступного року у видавництві „Карпати“ вийшла повість „Кротон (Іван Сила)”, що розповіла історію цієї унікальної постаті. І почали передаватися легенди про Івана Фірцака з уст в уста. Так почав творитися міт про Кротона. Але в родині зберігся авторський рукопис, і тепер його можна видати в тому вигляді, в якому його створив Антон Копинець.

У 2009 році Антонові Копинцеві виповнилося б тільки 80 літ. Доля вкрай мало приділила цьому талановитому чоловікові – прожив усього пів століття. Зате не жив, а горів.

До 80-річчя з дня народження Антона Копинця вибраний том його творів так і не побачив світ. Хоча чимало залишилося в рукописах. Зокрема, повість „Сирота”, щоденники, п'єса про Циля Ковбаску, яка писалася спеціально для Закарпатського обласного українського музично-драматичного театру. Ще в рукописі колеги її охрестили „закарпатським Швейком”. Та влада повважала її сатирою на радянську дійсність.

Народ, який не має власних мітів, змушений користуватися чужими. Нам вони ні до чого, бо ми мали своїх героїв. І одного з них звали Іван Сила.

Тридцять неперевіраних фактів

Про зустріч з героєм свого твору Антон Копинець розповідає так: „Уперше я побачив Івана Фірцака три десятиліття тому (початок 1940-их років). Він виступав у нашому селі (Раківці) на прохання своєї сестри, що проживала з нами через межу... З того часу ми й стали знайомими. Він охоче розповідав про свої мандрівки по світу, показував фотографії, вирізки з газет, афіші. Повість в основному побудована на фактичних матеріалах, але в ній використано й легенди та перекази з народних уст...“.

Отже, що у книжці – вигадане, а що – правдиве? На жаль, ми цього наразі не знаємо, оскільки ніхто біографії закарпатського силового атлета не фіксував.

Спробуймо згрупувати найцікавіші факти біографії силача:

Народився він у родині Федора Фірцака у Білках, в якій зростало десятеро дітей. Низенька батьківська хата мала земляну долівку і порослу мохом стріху. Дід Іван Вільхович голіруч у лісі вбив ведмедя поліном, за що в селі його прозвали Силою.

Підлітком Іван пошкодував корову і, впрягшись до плуга, сам зорав поле. Коли телиця пошкодила ногу, хлопець приніс її на плечах додому.

Через бійку з односельчанином Клином, під час якої Іван Фірцак виламав дубовий хрест, яким бив нападника, його посадили до холодної. Але він вирвав ґрати і втік. Тоді його хотіли покарати нагаями у сільському уряді, але Іван не дався.

Чеський чиновник Вацлав Прохазка, який працював нотарем у Білках, бачачи таку невгамовну натуру та неймовірну фізичну силу, вирішив послати хлопця з листом-проханням до свого брата, влас-

ника заводу у Празі, який потребував дужих робітників. Так Іван у сіряку та крисані з веретяною торбиною поїхав до столиці, хоча перед тим намірився податися на заробітки до Бельгії, де працював його вуйко.

Однак у Гобі Прохазки він не затримався, хоча й зарекомендував себе як робітник добре: крутив корбу, що підіймала вантажі. Коли йому запропонували, звільнивши кількох працівників, робити це самому (а Іванові це було під силу), він посварився з власником і звільнився.

Після звільнення з заводу Прохазки пішов працювати вантажником на залізничну станцію, де була чітка оплата за кожний перенесений кілограм ваги. Свою норму відробляв за пів дня.

Першим поєдинком для закарпатця став бій з мандрівним силачем Вілетом, що заробляв на проживання виступами на вулицях. Бій для Вілета скінчився трагічно, його забрали на носилках.

Під час бою Івана помітив тренер Онджей Нейман, син колись багатого пана. Той працював адвокатом і мав вчений ступінь. Замолоду він порвав з родинним гніздом. Спочатку знайшов собі притулок за океаном та невдовзі повернувся в рідний край. Однак, старий Нейман відрікся від нього і йому довелося в житті пройти через чимало випробувань. Онджей захоплювався спортом: мав титул чемпіона з бігу і важкої атлетики. Тренував молодих спортсменів.

Якось після виступу йому прострелили горло, проте він вижив, хоча й мав проблеми з голосом. Іван Фірцак називав його „паном професором“.

Іван тренувався вдома з 25-кілограмовою гирею. Носив її не тільки по двору, але й їздив з нею у трамваях.

На чемпіонаті з важкої атлетики Чехословаччини підняв вагу 150 кілограмів і здобув золоту медаль. Став першим силачем в історії чеського спорту, що виграв першість республіки. Йому було 23 роки.

Його головним суперником був чемпіон Чехословаччини Колар Грдлічка, з яким воно згодом побилися в ресторані „Слован“, за що Іван Фірцак сплатив грошову кару. Грдлічка служив у поліції. Після цієї перемоги Іванові Фірцакові також запропонували стати поліцейським, але він відмовився.

По дорозі на Карлові Вари автомобіль, яким керував тренер, потрапив в аварію. Онджей Нейман загинув, а Іван шість тижнів провів у лікарні. Поліція заарештувала його, звинувативши у вбивстві. Однак, двоюрідний брат Неймана адвокат Гайхел знайшов запис у щоденнику покійного, в якому той відгукується про Івана як найкраще. Юрист узяв Івана на поруки і виплатив велику грошову заставу.

Мачок Маклер, головний постановник циркових трюків, що 30 років пропрацював у „Герцфертов-цирку“, запропонував Іванові Фірцакові стати циркачем. Власницею цирку була Роза Герцфертова. У трупі працювали акробати Зденек Мірка та Ружена Зіклова, дресирувальниця звірів Регіна Штаткова, наїзник Сватоплук Ганзелка, ліліпут клоун-конферансьє Амброзі Грозні (Половка), який теж походив із Закарпаття.

Після смерти тренера Іван відгукнувся на пропозицію „Герцфертов-цирку“. Мав знамениті виступи.

„Груди замість ковадла“: брилу розбивали молотом на його грудях.

„Зуби мамонта“: Фірцак прибивав долонею дубову дошку 20-сантиметровими цвяхами до столу. Після того, як кілька чоловіків не могли її відірвати, він прикладав хусточку до голівок цвяхів і витягав їх зубами.

„Залізне серце“ – триметрову рафу-рейку клав собі на плечі, четверо асистентів звішувалися на неї, пробуючи її зігнути. Коли їм це не вдавалося, він руками вигинав з неї форму серця.

У Відні тягнув зубами плятформу з меблями, а в Женеві загальмував руками дві машини.

Перед президентом Чехословаччини показав виступ „Шия під штрекою“: вузькоколійну рейку десятеро чоловіків згинали на його шиї, коли Іван лежав на столі.

В Америці Іванові заплатили за рекламний трюк: він ліг на землю, а легкове авто переїхало через його горло. Фото з цього трюку друкувалося в газетах. Згодом він увів його до своєї програми під назвою „Людина під колесами автомобіля“.

Носив сценічне ім'я „Кротон“, бо таке мав грек-коханець власниці цирку Рози Герцфертов. Того звали Кротоній і він теж виконував силові трюки. Однак, він не забажав переїхати з Греції до

„Герцфертов-цирку“. Між іншим, „кротітел“ по-чеськи означає „приборкувач“, а „тон“ по-грецьки – „напруження“.

Після місячних гастролей „Герцфертов-цирку“ у Лондоні королева Британії, яка відпочивала зі своїм почтом у Блекпулі, запросила гостей показати програму у п'ятитисячній залі цирку „Тавер“. Тут Іван тягнув за ланцюг вантажне авто, наповнене людьми.

Після виступу у „Тавері“ відбувся імпровізований боксерський поєдинок Івана Фірцака з Джоном Джексоном, який закінчився для останнього серйозною травмою.

На гастролях у Парижі на Івана Фірцака напали прихильники англійського боксера, який після бою викинувся з десятиповерхового будинку, бо не міг більше виходити на арену з пошкодженою грудною кліткою. Закарпатця заманили на вечерю і побили камінюками на вулиці, де він непритомний пролежав цілу ніч. У черепі виявили тріщину. Лікар-віртуоз замість шматка розтрощеної черепної кістки поставив платинову пластину.

Два місяці атлет ходив з забинтованою головою, а далі виступав у перуці.

В Іспанії брав участь у кориді, під час якої убив бика, вирвавши йому роги.

Виграв бій з японським борцем Токедзо, який був на двадцять кілограмів важчим.

Одружився з чеською гімнасткою Руженою Зікл, батько якої був повітряним акробатом і трагічно загинув на манежі, коли дівчині виповнилося 12 років. Мати дівчини з горя захворіла сухотами і померла, залишивши сиротами чотирьох дітей.

Іван розірвав десятирічний контракт з циркум раніше домовленого терміну і через суд виплатив власниці велику компенсацію – 100 тис. крон.

Попервах, коли повернувся в рідне село, про нього вигадували різні небилиці. Жінки навіть боялися зустрічатися з ним, бо, вірили, що йому допомагає нечиста сила. Лише старий Урста, сільський бубнар, котрий бачив на своєму віку людей страшніших за чорта, поручкався з новоприбулим.

Коли угорська влада захотіла конфіскувати авто Фірцака, він розтрощив його кувалдою. Був жорстоко покараний. Його посадили до в'язниці і били. Під час арешту проломив стіну, чим скористалася частина в'язнів і втекла.

Одразу після відходу мадярів очолив міліцію.

Володів чеською, угорською, німецькою, англійською, еспанською та французькою мовами.

Мав зелені очі. Широта плечей у молодості – 68 сантиметрів.

Улюблена приказка: „Корінь би йому висох“.

Тепер залишається документально підтвердити або спростувати викладені Антоном Копинцем факти. І тоді легенда нарешті отримає історичний вимір. Завдання не з легких, бо чеські архіви покищо уперто мовчать. Жодних даних про Івана Силу їхні каталоги не подають. Потрібна спеціальна експедиція до Чехії, аби знайти достовірну інформацію...

Ужгород

Петро ЧАСТО

„ХТО СП'ЯНІЄ, ТОЙ ОДКРИЄ ПРЕВЕЛИКІЇ ЧУДА...”

У молоді мої 1970-ті роки до нашого „майжеєвропейського“ Ужгороду – не найбільшого, зате найголовнішого закарпатського міста на самісінькому кордоні зі Словаччиною – приїхав гарний, з руським волоссям і добрими синіми очима, естонець Ааво Сузі. Зійшлися ми з ним цілком випадково – якщо в людському житті взагалі щось буває випадковим, бо з цим знайомством відкрився переді мною один з тих доти незнаних світів, про котрі ми невдовзі здивовано кажемо: „Як це я міг раніше не знати цього?“.

Ааво був перекладачем суфійської поезії на естонську мову, на той час побував уже у кількох етнографічних експедиціях у Таджикистані, добре знав фарсі і його діалекти, і кожна наша зустріч

перетворювалася на лекцію про давню, зороастрійську, Персію, іранців-арійців, про „Авесту“, „Бхагавадгіту“ і Коран, неодмінно закінчуючись недоступними для мене, через незнання естонської мови, віршами Румі, Сааді, Хайяма, Гафіза. Все це було дуже цікаво, надцікаво, захоплююче.

У цьому захопленні скоро в моїх руках опинилися бодай скупенькі сходознавчі тексти, на самих початках, певна річ – суфійська поезія в перекладах на українську мову Агатангела Кримського. Судячи з його статті (російськомовної) „Персидська література“, академік-поліглот добре знав цю таку нібито ясну, прозору, а насправді – складну, багатозначну, багаторівневу естетично-духовну царину, тому пропонував українському читачеві шедеври Омара Хайяма, Сааді, Гафіза, Румі, супроводжуючи свої переклади ґрунтовними критичними й історичними коментарями.

Ось його Хайям:

*...Хто кохає, хай п'яніє
Од кохання божевілля!
Хай любісінько шаліє
В чаді вічного похмілья
Де тверезі міркування,
Там утіха не утіха,
А сп'яніють почування –
Будь що буде! Геть до лиха!*

*...Мене впевняють: „Буде пекло,
Ба є й тепера“.
Не вірмо, серце, сій промові:
Брехня й химера.
Коли б усі пішли до пекла,
Хто п'є й кохає,
То взавтра б, наче на долоні,
Спустило б в рай!...*

*...Тоді ще, як Бог виліпляв
Природу мою,
Усе Він гарнісінько знав,
Що я нароблю.*

Немає у мене гріхів
Без волі його,
Чого ж би я в пеклі горів?
Скажіть-но: чого?

...Ой, Боже! Хто ж на світі –
Такий, що не грішив?
Хіба ж би, не грішивши,
На світі хто прожив?
Коли карати схочеш
За все, що робим ми,
Яка ж тоді одміна
Між Богом і людьми?

З Сааді:

...Ніяку людину й країну
Всім серцем своїм не кохай.
На світі – простору багацько,
А люду? – та хоч одбавляй!
Ти думаєш: „Личко – як квітка!..
А ротик – свіженький пуп'ях!“
Чимало квіток у садочках
І дерева – всі в пуп'яхах!
Мов курка, ти лізеши до хати –
І чуєш на себе: „Киш-киш!“ –
А будеш ти голуб крилатий –
Де схочеш, туди й полетиш!
Ти пурхай із гілки на гілку,
Ти будь соловейком співним!
Чому ж ти загруз у коханні,
Мов чапля в болоті своїм?
Хочай би і тисяча вродниць
Стрічалися часом тобі
На них подивися – та й гайда!
А серце держи при собі!
На гарні шовки та атласи
Поглянути можна й не раз,

Лиш знай, що на кожнім базарі
Не диво ні шовк, ні атлас.
Крутись між усяким народом
І весело смійся до всіх,
Та в спілку ні з ким не вдавайся,
Щоб сліз не зазнати гірких.
Чи схочеш ти сам своє тіло
У рабські кайдани оддати?!
Чи схочеш спокійну душу
Турботами всю схвилювать?!...

З Гафіза:

...Чому картаєш ти гульвіс,
Одшельниче святий?
Гріхи – всі їхні, не твої, –
До чого ж клопін твій?
Чи буду добрий я, чи злий, –
Байдуже, кинь мене!
Що сіяв кожен, те колись
Усе він і пожне.
І той, хто п'є, і хто не п'є,
Не радий бути сам:
Чи в церкву підеш, чи в мечеть,
Любов панує там.
Коли я Богу щирий раб –
засну хоч і в шинку...
Невже не втямить лицемір
Цю мудрість неважку?
Ти кажеш, пекла не мину,
Бо рай – не для таких... –
В густім тумані й пекло, й рай:
Звідкіль ти знаєш їх?
Та я й не перший, хто за гріх
У рай не попаде:
Наш дід Адам сидів в раю,
А опинився де?
Щасливий той едемський сад...

*А в нас не рай хіба?..
Маївка... Ниви шелестять...
Схиляється верба...
Нехай і суд іде страшний,
Гафізе, не зважай!
Тебе з чарчиною вина
Підхоплять просто в рай....*

Ще:

*Люба рожа! Що на світі
Краще, як вона? –
Тільки ручка, що підносить
Кубок нам вина.
Не барімося, гуляймо
В гарному саду:
Квітку з рожі я за тиждень,
Може, й не знайду.
Не впусти хвилину щастя
Тішмося мерцій!
Ох, не вік лежить перлина
В матиці своїй!
Подерімо книжну мудрість,
Викиньмо з голов:
У книжках нема науки,
Що таке любов.
Шлях кохання – чудернацький,
Дивний із шляхів:
Гордо голову там носить,
Хто її згубив...
Цюю ж пісеньку Гафіза
Зганяють геть усі,
Хто душею лютий ворог
Радості й красі.*

Ще трошки:

Рожа на грудях... Вино у руці...

Збоку – голубка кохана...
Супроти себе – рабом я назву
Світодержавця-султана.
В нашу громадку не вносимо свічок,
Світла такого – не треба:
Миле обличчя сіяє для нас
Краще, як місяць із неба.
В нашу громадку не вносимо кадил, –
Нащо курить аромати?...
Віють із кучерів милих її
Пахощі, повні принади.
Гарна – як рожа, а стан – кипарис...
З нею вино – річ законна.
От як сховається врода така –
Буде питву заборона.
Любо послухати: флейта співа,
З арфи – мелодія лине...
Любо й поглянути: чаша кружля,
Блискають губки-рубіни.
Сахар, цукерки – яка їм ціна!
Хто їх захоче згадати!
Є солоднеча – ті милі уста
Я би бажав скуштувати.
Їх я люблю – і розбилася грудь:
Скарб мого серця – печальний.
Тим-то не раз до винарні я йду,
В кутик ховаюся дальній.
Скажете: „Ганьба!“. Байдуже мені!
В ганьбі такій – моя слава.
Скажете: „Добрее ім'я шануй!“
В доброму ім'ї – неслава.
Схочу – то й п'ю... погуляти люблю
І на дівчата моргаю.
Тільки ж огляньтесь: інакший, ніж я,
Хто тут у нашому краю?
Ви й мохтесибу про мене мовчіть.
Він не захоче карати:
Нишком і сам він шукає вина,

*Випити – вічно він радий...
Ні вже, Гафізе: без любки й вина
Ти не сиди ні хвилини.
Піст одійшов, а надворі – весна,
Рожі цвітуть і жасмини.*

(Мохтесиб – цензор над звичаями,
суддя громадської моральності. –
Примітка Агатангела Кримського)

О, чар суфійської мови! – тяжко зупинитися у цитуванні:

*Подай-но вина! На похмілля –
Найкращая ліка воно.
Ніщо тебе так не прохмелить,
Як знову те саме вино.
Збереться гурток товариський..
Хто дасть йому живість і лад?
Гарненьке, любеє личко,
Питво, що вродив виноград.
Моргне бистроока, – готово!
Не встоїть ніяка душа.
Я з досвіду знаю із свого:
Не дурно вона спокуша!
Вважав я себе за аскета;
Моргнула, – попався як стій!
Пропали і піст, і молитва,
І настрій чернечий святий!
У кого ще серце не вмерло,
Тому покохати – це жить,
Гей, набік, нездаті любити!
Я можу вас тільки жаліть.
Я ж любої стрічі добився!
Минула розлука-нудьга
Цвіте моє серденько знову, –
Цвіте, бо щасливо коха!...*

Так тут багато Гафізових взірців, бо й А. Кримський перекладав його найбільше і, мабуть, дуже любив, а значить, і глибоко розумів – якщо до суфійської поезії взагалі застосовне це слово – розуміння... Принаймні, саме на прикладі Гафізових віршів А. Кримський щиро визнав умовність прикладання до них європейських критеріїв оцінки – не тільки естетичних, але й моральних:

„...І надто велика незгода є саме супроти суфійського шейха Гафіза, царя ліричної газелі XIV віку, найбільшого лірика-анакреонтика (тобто життєлюб, веселун – П. Ч.) Персії. Ані широка публіка, ані вчені люди не можуть погодитися між собою: чи в містичному, чи не в містичному дусі написано ту або іншу любовну або вакхічну його газель. Здебільша вчені перси ладні витолковувати Гафізові газелі так, як казали ми, що дехто з християн витолковує тим способом „Пісню пісень“, себто, що під любкою тра розуміти Господа Бога, під коханням – містичну нудьгу за возлюбленим божеством, під п'янючим вином – молитву та містичний екстаз... Є багато спеціальних коментаторів, що дуже добре й дотепно пояснюють кожне слово Гафізового „Дивана“ в чисто містичному, алегоричному дусі, „по-суфійському“. А простий люд Персії виспівує собі його газелі, як звичайні пісні про щире людське кохання та про веселе погуляння!

Мені думається, що й сам Гафіз не міг би точно сказати, чи реальну, чи містичну любов та гедоніку він виспівує. Як був він молодик, як не був ще суфієм, а весело тішився життям, то, мабуть, писав тоді по-простому, по-щиро, про справжні свої молодечі, чисто людські почуття, і не думав, либонь, про жадну містику й алегорію. Але й тоді міг він вертати в свою світську лірику деякі містичні терміни, містичні порівняння і вислови, бо суфійський спосіб віршування давно вже був запанував у перській поезії...“.

Очевидно, цю характеристику якоюсь мірою можна застосувати й до інших давньоперських поетів – наприклад, до Джалаледіна Румі, який „своєю геніяльністю, – цитуємо А. Кримського, – буде, мабуть, чи не найзначніше ім'я в суфійській поезії. У нього є безмірно більше духовности, ніж у практика Сааді...“.

З Румі має багато спільного наш Сковорода: обидва зреклися світу і його зваб, аскетичний спосіб життя обох збігався з суттю їх проповідей, обидвوما Бог пізнавався поза офіційною догматикою – безпосередньо, душею, інтуїцією. Обидва уміли вичерпно себе

висловлювати у притчах з простими, нерідко взятими з життя народу, з фолкльору сюжетами. До однієї й тієї ж істини вів обох їх неповторний досвід власної душі.

Сковорода: „Істинна людина і Бог – одне“.

Румі: „Я вповні дослідив і Хрест, і Християн. Його не було на хресті. Я побував в індійському храмі й у давній пагоді, але і там не було слідів Його. Я дійшов до Герату і Кандагару. Я шукав. Не було Його ні вверху, ні внизу. Наважившись, я дійшов до гори Каф, але і там я знайшов тільки птаха Анка. Я подався в Каабу. Його не було там. Я запитав про Нього Авіценну, але Він був вище філософії Авіценни... Я зазирнув до свого серця. Там я побачив Його, а більше ніде Його не було...“.

Як постало це диво – суфійська течія у світовій літературі? Занадто просте пояснення – що дервіші глибокою аскезою, цілковитим зреченням не те що власности, свого дому, але навіть звичайного одягу (сама назва „суфій“ походить від арабського слова „суф“, що означає шерсть: аскети, за прикладом Івана Хрестителя, одягалися у плащі з грубої верблюжої шерсті), дійшли до пізнання єдності Божого світу і в кожній релігії вбачали сокровенну, сховану від зовнішнього зору єдину сутність. Але як і чому на цьому суворому ґрунті могла виникнути така дорогоцінна поетична перлина? Що було її першопоштовхом, джерелом? І чому це захоплює, гідне подиву явище первісно пов'язане саме з давньоіранською, давньоперською історією, адже своїх дервішів-суфіїв, тобто мусульманських ченців, мала й кожна велика іслямська арабська громада.

І тут я став згадувати мудрі розповіді мого естонського товариша, його щире і також наскрізь поетичне захоплення культурою, філософією і релігією давніх і прадавніх персів – тих часів, коли, власне, культура, філософія і релігія ще не розійшлися в окремі царини, а творили несофістиковану, доступну для кожної окремої самосвідомості цілісність.

Починаючи від середини І тисячоліття до нашої ери, перси – це була молода династія Ахеменідів – створили дуже своєрідну, як на ті часи, державу, внутрішня міць якої трималася не на страхові, а на суспільному порядку і на законах, доцільність яких визнавали і завойовані персами народи. Імперія Ахеменідів не тільки з завидною толерантністю ставилася до культур, мов і релігій підко-

рених племен і країн, але й розумно переймала з їхніх досвідів усе найкраще.

Певна річ, Кір, Камбіз, Дарій I та наступні царі не могли б будувати імперську могутність на піску, без відповідної основи. А нею було релігійно-суспільне вчення Заратуштри, (це ім'я, за грецькою традицією, читається – Зороастр).

Народився Заратуштра в місті Балх, тепер це територія Афганістану, але щодо дати народження, то дослідники досі сперечаються. Так звана „Хронологія“, писана пехлевійською або середньоперською мовою, каже, що Заратуштра жив „за 258 років до Іскандера“ (Олександра Македонського), отже – у VII – VI сторіччях до нашої ери. Тим часом лінгвісти, аналізуючи „Гати“, серцевину „Авести“, священної книги зороастризму, певні, що Заратуштра діяв між XX і X сторіччям до нашої ери і, отже, йдеться про одну з найдавніших світових релігій.

За легендою, Заратуштра в мить народження не заплакав, як зазвичай усі діти, а засміявся. І цей його сміх відразу убив понад 2000 злих духів. Ще дитиною майбутній пророк здійснив багато чудес, за що його ненавиділи і пробували звести зі світу темні сили. Однак, він був надійно захищений Божественним Провидінням.

Відомо, що давні іранці й індо-арійці були спершу одним народом, згодом, у II тисячолітті до нашої ери, вони розділилися, частина їх осіла в долині Інду, але релігія – багатобожжя – залишалася дуже подібною, про що свідчать гідні подиву паралелі в давньоіндійській „Рігведі“ і давньоперській „Авесті“.

Заратуштра докорінно реформував релігійні уявлення персів, відкривши для них єдиного Бога – Агурумазду (за грецькою традицією – Ормузд) і надавши іранській релігії абсолютно нового на ті часи умоглядного характеру – універсального характеру духовного, морального вчення. Сутність його така: Агурамазда, (Господь мудрости) – творець всього доброго і праведного, перед яким усі люди – рівні. Творення відбувалося двома кроками. За першим – Сотворення Основи – створіння було вільне від смертної тілесності, а коли набуло матеріальної оболонки, відразу цей матеріальний світ став доступний для злих сил. Їхнє вособлення, Агріман, став ворогом Творця Агурамазди і його створінь, вносячи в їхнє буття смерть, хвороби і біди. Світлі сили – Безсмертні Святі – допомогли Агурамазді втихомирити Агрімана, але в результаті

цього другого кроку сталося Змішання: абсолютне добро, створене напочатку, змішалось зі злом, і тепер, щоб відновити світ у його первісній безгрішній якості, люди повинні шанувати Агурамазду і своїм моральним, духовним очищенням перемогти чорні сили Агрімана. Аж тоді настане третій період – Розділення: добро навіки звільниться від зла, темрява буде переможена світлом – вогнем, сонцем. Тому зороастрійців ще називають сонцепоклонниками чи вогнепоклонниками.

Ще надзвичайно цікава обставина: на відміну від засновників інших великих релігій – скажімо, буддизму, котрий сповідує зречення від світу, Заратуштра стверджував неподільність моральної тріади – доброчесні думки, доброчесні слова і доброчесні діла, закликав до активної участі людини в житті суспільства, в господарській діяльності. Одна з настанов пророка: „Хто, засіваючи, плекає землю, той плекає доброчесність“. Обов'язком зороастрійців була взаємодопомога – як ознака справжньої, неформальної релігійності. Довгий час вони не знали ні храмів, ні ікон, молилися під відкритим небом, на берегах річок, запалюючи священні багаття з сухого дерева.

Греки називали персів варварами. Ще треба було б вирахувати, хто залишив за собою прикріший слід в історії людства – давньо-перські „варвари“ чи так звані культурні народи. Високоосвічений еллін, учень Арістотеля Олександр Македонський, завоювавши Персію і зруйнувавши державу Ахеменідів, не виказав елементарної культурності, звелівши знищити „Авесту“ – цей безцінний пам’ятник духовної історії людства. „Авеста“ як одкровення, одержане Заратуштрою від Агурамазди, було записане, як свідчать пехлевійські писемні джерела, золотими чорнилами на 12 тисячах волячих шкур. Олександр Македонський частину їх спалив, частину викинув у море, і тільки дещиця чудом збереглася.

Уявити зороастрійців довкола багаття, на березі чистої річки, миролюбних, дружніх і зичливих між собою, задивлених у таємничі небеса – значить напевно припустити неабияку розвиненість їхніх душ, всієї їхньої емоційної сфери, для якої були і природними, і так докладно обґрунтованими розумом потяг до світла і віра в його остаточну перемогу.

Тому зороастризм, ця світла й оптимістична віра в Єдиного Бога, не могла певним чином не вплинути на юдаїзм, а через нього

– і на християнство. Юдеї мали історичну нагоду наблизитися до давньоіранської релігії, коли перський цар Кір у V ст. до Христа визволив їх з вавилонського полону. Мабуть, відтоді й виникли в юдейському середовищі „фарисеї“ (від „фарсі“, „парсі“) – ті, що в найбільшій мірі схилилися до давньоперських релігійних уявлень і звичаїв, тобто були, сказати б, „парсизаторами“.

А з Євангелії від Матвія знаємо, що коли Ісус народився у Вифлеємі Юдейському у дні Ірода-царя, прийшли в Єрусалим трое волхвів зі сходу – принесли новонародженому Христові дари. Релігієзнавці кажуть, що є дуже багато підстав вбачати у тих трьох волхвах зороастрійських жреців. Їх ще називають „тріє царів“, і були вони, якщо йти за іконними зображеннями, різного віку – молодий, літній і старий, що нагадує про віру зороастрійців у трьох синів Заратуштри, котрі в особливий час людської історії знову приходять на землю. А то був особливий, єдиний на всю людську історію час.

Через сторіччя, коли пророк Мухаммед засновував для арабських язичницьких племен нову, хоч теж з єдиним Богом, релігію, те філософськи дитинне бедуїнське середовище, не схильне до жодних богословських розмірковувань, охоче прийняло просте і зрозуміле вчення, втілене у семи словах: „Нема Бога, крім Аллаха, і Мухаммед пророк його“. Такі ж нефілософічні тюркські племена були і залишаються вірними Ісламові.

Та зовсім інакше зустріла науку Мухаммеда Персія, де богошукацтво і містицизм розвивалися щонайменше тисячу літ. Можливо, якимсь вищим знаком є цей збіг: Румі, знаменитий суфійський поет і засновник містичної громади „танцюючих дервішів“, народився, як і пророк Заратуштра, у тому самому місті – Балх (тепер це територія Афганістану). В кожному разі, правовірний Іслам в Персії став лише офіційною релігією її правителів – спочатку турків, відтак монголів. Перси ж, змушені прийняти зовнішню форму цієї релігії, вклали в неї інший і дивовижно різноманітний зміст. Вони мали за собою такий величезний духовний досвід, що вже не потребували внутрішнього узгодження з панівними приписами Ісламу: дух їхній поривався вгору, а багата поетична уява знаходила для цього поривання витончені зовнішні засоби.

Це також дозволяє зрозуміти, чому значна частина персів не зреклася тих глибоко традиційних, заснованих самим Заратуш-

трою форм духовності і, рятуючи свою віру від ісламської неофітської нетерпимости, знайшла притулок у толерантній до будь-яких релігійних культів Індії. Перси мали що зберігати, і зберігають донині. Навіть вкрай зматеріялізованої душі і надміру софістикованого розуму сучасного європейця не може не вразити це молитовне зороастрійське поклоніння Сонцеві, світлові і вогневі – як спасенній і непереможній істині, у якій врешті-решт згорить все зло цього світу, включно зі смертю. Еге ж, Заратуштра мав смерть за найбільше зло, тому мертве тіло, як вособлення тимчасової перемоги темряви над світлом життя, є нечистим і тому не достойне бути ні похованим у землі, ні спаленим у вогні, ні втопленим у воді. Єдиний спосіб – винести мертве тіло на спеціально споруджені кам'яні вежі, де його знайдуть хижі звірі або птахи...

Автор цих рядків мав моторошну нагоду постояти перед мурами в Мумбаї (тоді це ще був Бомбей), за якими живе багатотисячна громада персів (в Індії їх називають – парси), і бачити ті вежі з величезними голошиїми грифами на них... Не виглядали вони голодними, швидше – дуже сумними...

Національно-психологічні особливості персів зумовили виникнення багатьох містичних сект. Суфізм, зформування якого припадає на XI ст., – одна з них. Філософська його основа відверто пантеїстична, і в цьому нема нічого нового і також не робить великої різниці між суфіями й прихильниками інших пантеїстичних течій. Своєрідним і самобутнім робить суфізм його яскрава форма, сповнена символікою, в тому числі й дуже чуттєвою, яка давала всі можливості тлумачити її в залежності від рівня самосвідомости слухача чи адепта суфійської секти. Притча чи вірш вміщали в собі стільки істини, скільки могло вмістити її індивідуальне сприйняття – незалежно від його рівня.

У цій напруженій творчій атмосфері народжувалася також велика наука – математика, логіка, астрономія, якими по праву гордиться мусульманський світ. І все ж над усім цим широким руслом яскраво світили зорі суфійської поезії. Їй можна навіть завдячувати неповторність мусульманської гносеології, системи пізнання з її чотирма образно висловленими рівнями, бо й вона виникла на духовних іранських теренах, почавшись від перса Насиреддіна Тусі. Перший рівень пізнання – зусилля розуму і почуттів, спрямовані на читання, на науку. Символом його є прозора, легко засво-

ювана вода. Другий рівень – інтуїція, пізнання світу через уяву, це сфера мистецтва, літератури, філософії. Цей рівень символізує вже в більший мірі поживна рідина – молоко. Третій рівень пізнання – переймання надчуттєвого досвіду пророків і містиків та їхньої любови до Божественної мудрости. Символом тут є ще поживніша і ще приємніша на смак рідина – мед. Нарешті четвертий рівень – безпосереднє переживання недоступної для почуттів реальності, пов'язане не душевними чи розумовими можливостями людини, а з розвитком у неї здатности до духовного сприймання, тобто йдеться про одкровення, про Божественне осяяння. Символ цього рівня – вино, напій, котрий переносить людину за межі її „я“.

Суфії оспівували якраз це Божественне пізнання, а не земний алкоголічний напій. Як от Омар Хайям у своїх „рубайятах“:

*Гей, питво моє купуче,
Дар веселої лози!
Мрії дай мені палючі,
Мудрі думи загаси!
Хто сп'яніє, той відкриє
Превеликії чуда...*

Дуже виразну у всьому релігійному житті поетичну течію мусульманство засвоїло так легко і глибоко, бо сам засновник, пророк Мухаммед, був поетом. Наприклад, Данило Андреев у своїй духовидницькій „Троянді світу“ пише про це: „...Мухаммед був не лише релігійним проповідником, він був геніальним поетом, навіть більшим поетом, аніж вісником світу вишнього: він був одним з найбільших поетів усіх часів. Ця поетична геніальність, в поєднанні з деякими іншими властивостями його натури, відволікла його в сторону від неухильно прямого релігійного шляху. Струмінь могутньої поетичної уяви увірвався в русло його релігійної творчости, спотворюючи й замунюючи те одкровення, котре було йому дане. Замість реформи християнства Мухаммед дозволив собі захопитися ідеєю створення нової, найчистішої релігії. Він і створив релігію. Та оскільки одкровення, вистачального для того, аби сказати воістину нове слово після Христа, у нього не було, то створена ним релігія виявилася не прогресивною, у порівнянні з

наукою Христа, а регресивною, хоч при цьому і не обманною, не демонічною...“.

Може, також не демонічним, але принаймні обманним виглядає релігійне явище, дотичне до зороастризму, – мітраїзм. Ще й сьогоднішні вороги християнства у своїх дослідженнях називають Мітру „могутнім суперником Христа“, тільки от не годні пояснити, чому цей „могутній суперник“ відступив перед Христом навіть без жодної битви, хоч у перші два сторіччя християнської ери римляни, зокрема в середовищі легіонерів, особливо ревно поклонялися йому.

Насправді Мітра – давньоарійське божество, культ його виник ще до поділу аріїв на індійців та іранців, і в зороастризмі він відігравав другорядну роль помічника Агурамазди. А те, що мітраїстські містерії були у чомусь неістотному подібними до християнських, то це тому, що запозичалися від перших християн. Тим часом в найістотнішому таїнства послідовників Христа залишались недосяжними для мітраїстів, котрі обіцяли людині надприродну силу через магію, а не через любов до Бога і до ближнього.

Наостанок повернімося ще раз до мусульманської системи пізнання. Чи ж не віддзеркалює її образна символіка реалістичну картину різних рівнів свідомости людей, котрі, живучи в одному часі, саме за рівнями свідомости належать мовби до різних світів? І чи не наводять ці поетичні символи – вода, молоко, мед і вино – на думку про перевтілення душ, якій нема місця в офіційному Ісламі, втім – так само, як і в християнстві та юдаїзмі (якщо брати його поза містикою Каббали)? Бо тяжко уявити, що свідомість з рівня „води“ може встигнути за одне життя піднятися до рівня свідомости „вина“, до Божественного осяяння. Духовна праця – найтяжча з усіх праць, тому й бачимо, як люди довкола нас, навіть пристрасно бажаючи наблизити себе до духовних висот, далеко не завжди досягають бажаних результатів. Тут потрібен, крім дуже цілеспрямованої праці, ще й значний відлік часу – потрібна вічність.

Людмила САНДЮК

ПОДОРОЖ У ДАВНИНУ

Ще у III тис. до н.е. зформувалася культура Давнього Китаю, тобто вона розвивається майже безперервно протягом п'ять тисяч років. Китайський етнос створив особливий тип культури, що відрізняється від культури інших народів. Соціальна етика та адміністративна практика тут завжди відігравала більшу роль, ніж містика та індивідуалістичні пошуки спасіння. Найбільшими, загально визнаними пророками тут вважалися ті, хто вчив жити гідно відповідно до прийнятої норми. Жити заради життя, а не заради блаженства на тому світі чи спасіння від страждань. Не релігія як така, а перш за все – ритуалізована етика формувала обличчя традиційної китайської культури.

Важливою рисою стародавньої китайської культури було, на відміну від європейської, не досягнення практичних цілей, а особисте самовдосконалення людини.

Характерними особливостями китайської культури виступають: традиціоналізм – орієнтація на підтримку способу життя

предків, на підпорядкування індивіда соціальному порядку; релігійно-поетичне ставлення до природи, що була предметом поклоніння; китайська церемонія – наявність фіксованих норм поведінки і мислення, що склалися на основі культу древности, і які були покладені в основу нового типу міської раціональної культури; „розчиненням“ релігійного первня в соціальному, що знайшло яскраве відображення в конфуціянстві.

Основними видами мистецтв у Китаї виступають архітектура, література, музика, живопис, прикладне мистецтво. Уже у XV ст. до н.е. в Китаї існувала розвинена система ієрогліфічного письма, що нараховувала близько двох тисяч ієрогліфів. Надзвичайно бурхливий розвиток китайської писемності характерний для перших століть нашої ери: так, у II ст. число ієрогліфів складало понад 10 тис., у III ст. – понад 18 тис. Створення ієрогліфічної писемності дало можливість легко спілкуватися носіям численних мовних діалектів, що не розуміли усного мовлення, в письмовій формі. При імператорських дворах створювалися великі бібліотеки. До початку I тис. до н.е. відносяться найбільш ранні пам'ятки давньокитайської літератури – „Книга пісень“, що містить близько 300 пісень і віршів, і „Книга змін“.

Широко відомі стародавні китайські монументальні споруди – Великий канал, що будувався протягом багатьох віків, та Велика китайська стіна, будівництво якої здійснювалося в період об'єднання країни в єдину централізовану державу 221-207 років до н.е. і яка повинна була захистити Китай від зовнішніх ворогів.

У культурному житті Китаю важливу роль відігравали буддійські монастирі, котрі були прикрашені скульптурними зображеннями Будди і буддійських божеств, імператорські палаци (у III ст. до н.е. їх було збудовано більше 700).

У VII-XVIII ст. основне місце серед інших видів мистецтва посів живопис, котрий відобразив схилення людей перед красою Всесвіту, природи. Самостійними жанрами були „люди“, „квіти-птахи“, „гори-води“, що стали традиційними на багато століть.

Давнім китайцям належать багато технічних винаходів: магнітний прилад – прародич компасу, водяний млин, перший у світі сейсмограф, спідометр, папір, книгодрукування, порох, фарфор тощо.

З наук бурхливо розвивалась астрономія, математика і медицина. Так, вперше в історії людства тут був створений небесний гльо-

бус, що відтворював рух небесних тіл, складений каталог медичних книг, у яких були зібрані рецепти лікування багатьох хвороб, вперше китайці ввели поняття негативних чисел.

Культуру Стародавнього Китаю, що зберегла власну самобутність протягом тисяч років, можна по праву віднести до „вічних цивілізацій”.

Однією з оригінальних і величних культур, що існують на нашій планеті, є індо-буддійська, що сформувалася головним чином на території Індії.

Культура Давньої Індії склалася на півострові Індостан у II тис. до н.е. в результаті синтезу двох традицій:

- традицій автохтонного (протодравидського) населення, що створило Харапську цивілізацію з централізованою державою, ієрогліфічним письмом, високою культурою міського будівництва; з розвиненим духовним життям, що характеризувалося культом богині-матері, ідеями перевтілення та воздаяння (ці ідеї увійшли у більш пізні релігійно-філософські доктрини Давньої Індії – брахманізм, буддизм, індуїзм);

- традицій індоаріїв, що прийшли сюди в середині II тис. до н.е. і принесли свою мову, священні тексти – Веди, ведичну релігію, посіли домінуюче місце в суспільстві.

Тисячолітня культурна традиція Індії склалась у тісному зв'язку з розвитком релігійних уявлень її народу. Ментальності народів, що відносяться до цього типу цивілізації, властива яскраво виражена своєрідність: свідомість орієнтована на ідеали та духовні цінності. Певність релігійного пошуку, аскеза, прагнення до духовної досконалості характерні для індобуддійської культури. Людина починає внутрішньо протиставляти себе світові, виказуючи прагнення прожити життя як індивідуальність: вона іде від колективу, розвиває свою суб'єктивність, стає самітником, мудрецем, шукає знання, висуває умосажні ідеї про світовий порядок.

Індо-буддійська цивілізація відрізнялася тим, що робила акцент на вищу цінність небуття. Життя людини – це очікування звільнення від світу. Усе визначалося постулатом про вищу справедливість карми, що воздає кожному відповідно до його заслуг. Релігія орієнтувала на відстороненість від реальності, пасивність особистості, хоча людина й повинна була прагнути до покращення карми шляхом самовдосконалення. Особистість не мала власної

цінності. Людина уявлялась як піщинка на березі океану вічності, від неї нічого не залежало. Не випадково поширеним символом східної культури є людина у човні без керма і весел.

Звідси фаталізм, віра у напередвизначеність долі і подій як відображення відсутності можливості впливати на історичний процес. Тому прагнення до свободи було реалізовано у духовній сфері, де було можливо відсторонитися від влади земної, що і знайшло свій вираз у релігійних системах Давньої Індії: брахманізмі, буддизмі та індуїзмі.

Цивілізації Стародавнього Сходу зробили величезний внесок до світової культури.

Одеса

РЕКЛЯМИ

Головна Управа
„Самопоміч“

Об'єднання Українців в Америці

ініціатор і спонзор ряду українських кредитівок,
які стали рушієм економічного руху
української громади в Америці

Vitae

Головний Уряд
Українського Народного Союзу

і бажає успіхів у дальшій праці.

За дирекцію Головної Управи
Об'єднання Українців в Америці
„Самопоміч“

Олег Лопатинський – голова

A brighter financial future begins at

SELF RELIANCE NEW YORK

FEDERAL CREDIT UNION

*Where confidentiality,
professionalism,
ultimate value and service
are always a top priority.*

САМОПОМІЧ НЬЮ ЙОРК **Федеральна Кредитова Кооператива**

A full service financial institution serving the Ukrainian American community since 1951!

Main Office: 108 Second Avenue New York, NY 10003
Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251

Kerhonkson:

6329 Route 209
Kerhonkson, NY 12446
Tel: 845 626-2938 Fax: 845 626-8636

Astoria:

32-01 31st Avenue
Astoria, NY 11106
Tel: 718 626-0506 Fax: 718 626-0458

Uniondale:

226 Uniondale Ave.
Uniondale, NY 11553
Tel: 516 565-2393 Fax: 516 565-2097

Lindenhurst:

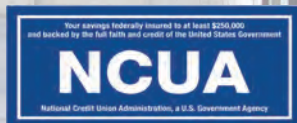
225 N. 4th Street
Lindenhurst, NY 11757
Tel: 631 867-5990 Fax: 631 867-5989

Outside NYC call toll-free:

Visit our website at: www.selfreliancenyc.org

1-888-SELFREL

E-mail: info@selfreliancenyc.org





НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ-А)

НТШ – це найстарша діюча українська наукова установа на зразок академії наук. Засноване у Львові 1873 р., НТШ в Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі осередки праці НТШ-А діють у Вашингтоні, Філадельфії, Чикаго, Дітройті і Бостоні-Кембриджі. Централь – в Нью-Йорку. Дійсними членами НТШ-А є науковці з різних спеціальностей.

НТШ-А веде наукову працю, зокрема в галузі українознавства:

- спонсорує наукові проекти, конференції, доповіді, видання (різними мовами);
- надає стипендії науковцям, аспірантам, докторантам і пост-докторським дослідникам;
- стипендії надаються з іменованих Фондів індивідуальних жертводавців та їхніх фондаций;
- має велику бібліотеку, цінні архівні матеріали.

Журнал перекладів української літератури та двомовні каталоги бібліотеки подані на сторінці НТШ-А на інтернеті www.shevchenko.org

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003-5200
Tel.: (212) 254-5130 Fax: (212) 254-5239
e-mail: info@shevchenko.org

Працю НТШ-А уможливлено пожертвами і тестаментами від членів нашої громади. НТШ-А є звільнене від податків і дає потрібні посвідки за пожертви.

Нові видання НТШ-А до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка



Тарас Шевченко в критиці. – Київ: Критика, 2013. – Том І: Прижиттєва критика (1839-1861)/ Заг. ред. Григорія Грабовича; упоряд. Олександра Бороня і Михайла Назаренка, комент. Олександра Бороня, Степана Захаркіна, Михайла Назаренка, Олеся Федорука.

Тарас Шевченко. Гайдамаки. Факсимільне видання.

Олеся Федорук. Перше видання Шевченкових «Гайдамаків»: історія книжки.

Григорій Грабович. Шевченкові «Гайдамаки»: Поема і критика. – Київ: Критика, 2013



ВІТАЄМО УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ З ЙОГО 120-ЛІТТЯМ

Selfreliance UAFCU Member Benefits:

- Great Rates
- Professional Service
- Free Online access
- No annual fee Visa®
- Competitive Mortgages
- Open 7 days/week

Check out all our
fee-free services!

Для членів Кредитівки "Самопоміч"

- Якнайкращі процентні ставки
- Професійне обслуговування
- Безкоштовні Онлай послуги
 - Visa® без річної оплати
 - Конкурентні Mortgages
- Вигідні години урядування

Придивіться скільки в нас
послуг без додаткових оплат!

Home Office
2332 W.Chicago Ave.
Chicago IL 60622
tel. 888.222.8571

Palatine Office
136 E. Illinois Ave.
Palatine IL 60067
tel. 847.359.5911

Palos Park Office
8410 W. 131st St.
Palos Park IL 60464
tel. 708.923.1912

Whippany Office
60-C N. Jefferson Road
Whippany NJ 07981
tel. 973.887.2776

Northwest Office
5000 N. Cumberland Ave.
Chicago IL 60656
tel. 773.589.0077

Bloomington Office
300 E. Army Trail Road
Bloomington IL 60108
tel. 630.307.0079

Newark Office
734 Sanford Ave.
Newark NJ 07106
tel. 973.373.7839

Jersey City Office
558 Summit Ave.
Jersey City NJ 07306
tel. 201.795.4061



*Subject to terms and conditions described
in our Truth in Savings brochure.

**Account access 24/7/365
online at Selfreliance.Com**



**Full
Financial
Services**





Український Конгресовий Комітет Америки

вітає

свою членську організацію

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

з його 120-літтям!



The Ukrainian Congress Committee of America, Inc. (UCCA), was founded in 1940 to provide authoritative information about the plight of Ukrainians, as well as to represent the interests of the Ukrainian American community.

The UCCA has a long history of actively pursuing issues which affect the over one million Americans of Ukrainian descent. Of its many achievements over the years, some highlights include: its work for the enactment of the 1948 law admitting displaced persons from Europe to America resulting in 110,000 Ukrainians being admitted into the United States and its initiative of a Public Law within the House and Senate to erect a monument to Taras Shevchenko, the bard of Ukraine, in Washington, D.C.. During the height of the Cold War, the UCCA spoke out against Soviet human rights violations and was instrumental in promoting the Captive Nations Week Resolution (Public Law 86-90). Following the collapse of the Soviet Union, the UCCA redirected its efforts toward supporting Ukraine's democratic development and encouraging free-market reform while sustaining a vibrant Ukrainian community in the United States.

The UCCA's main mission is to support cultural, educational, and humanitarian activities that emphasize the Ukrainian American heritage and provide support for Ukraine's newly developing democracy. The UCCA is sustained by its member organizations, UCCA Branches, the hundreds of volunteers throughout the country as well and the generous support of the Ukrainian American community.

NATIONAL OFFICE

203 Second Avenue
New York, N.Y. 10003
(212) 228-6840/6841 · Fax: (212) 254-4721

WASHINGTON OFFICE

311 Massachusetts Ave., N.E.,
Washington, D.C. 20002
(202) 547-0018 · Fax: (202) 543-5502

e-mail: ucca@ucca.org

www.ucca.org

e-mail: unis@ucca.org

Федеральна Кредитова Кооператива СУМА



*Це найкраще місце
для збереження
ваших ощадностей!*

SUMA (Yonkers) Federal Credit Union

Інтернет: www.sumafcu.org

**ДЛЯ КРАЩОГО МАЙБУТНЬОГО – ЗАОЩАДЖУЙТЕ СЬОГОДНІ!
ПОТРИБЕН КРЕДИТ – ЗВЕРТАЙТЕСЬ ДО НАС!**

Спробуйте сучасні методи управління своїми фінансами та оплати рахунків – **Online Banking, BillPay, Paperless Statements!**

Порівняйте умови кредитної картки **VISA від СУМА** зі своїми іншими картками – **1% Cash Rebate**, що виплачується автоматично; 5 днів Grace Period після Due Date; низький **APR – всього 9%**; не беремо комісійних за Cash Advance та Balance Transfer; немає Annual Fee та Overlimit Fee!

ВЖЕ СКОРО нова послуга – запитуйте про **Mobile Banking!**

Головне Бюро Main Office	Філія в Йонкерсі Yonkers Branch	Філія в Спрінг Валі Spring Valley Branch	Філія в Стамфорді Stamford Branch	Філія в Нью-Гейвені New Haven Branch
125 Corporate Blvd Yonkers, New York 10701 Tel: 914-220-4900 Fax: 914-220-4090 E-mail: memberservice@sumafcu.org	301 Palisade Ave Yonkers, NY 10703 Tel: 914-220-4900 Fax: 914-965-1936 E-mail: palisade@sumafcu.org	16 Twin Ave Spring Valley, NY 10977 Tel: 845-356-0087 Fax: 845-356-5335 E-mail: springvalley@sumafcu.org	39 Clovelly Road Stamford, CT 06902 Tel: 203-969-0498 Fax: 203-316-8246 E-mail: stamford@sumafcu.org	555 George St. New Haven, CT 06511 Tel: 203-785-8805 Fax: 203-785-8677 E-mail: newhaven@sumafcu.org

Допоможіть Вашим рідним в Україні.
Скористайтеся послугами корпорації "Міст".



Фірма "Міст"
гарантує
надійний сервіс
та найкращі ціни



ФІРМА "МІСТ"
З 1989 РОКУ
РАЗОМ З ВАМИ!

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

в Україну та по цілому світу

- Жодних доплат при отриманні грошового переказу
- У будь-якому з 1400 відділень банків по всій Україні
- Ми доставляємо гроші безпосередньо до рук адресата*

*згідно з певні обмеження

ПЕРЕСИЛКА ПАЧОК

**Кораблем, авіа або
авіа-експрес в Україну, Росію
та в країни СНД**

- Щоденна висилка контейнерів
- Підбираємо пакки з дому

ДОСТАВКА АВТОМОБІЛІВ

та комерційних вантажів
в контейнерах до України, Росії,
Прибалтики, Грузії
та в усі країни СНД.

ДОСТАВКА ПОДАРУНКІВ

**Привітайте Ваших рідних
подарунками, квітами
або тортом через фірму "Міст"**

дзвоніть безкоштовно:

1 (800) 361-7345

www.meest.net

MEEST Corporation Inc.
97 Six Point Rd.,
Toronto, ON M8Z 2X3
Tel: 416-236-2032

MEEST North York
4136 Bathurst St.,
North York, ON M3H 3P2
Tel: 416-636-0808

САМОПОМІЧ (Н.Дж.)
Федеральна Кредитна Спілка



SELF RELIANCE (NJ)
FEDERAL CREDIT UNION

ВІТАННЯ ВСІМ ЧЛЕНАМ
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ!

PRINCIPAL OFFICE
851 ALLWOOD ROAD
CLIFTON, NJ 07012
(973) 471-0700

BOTANY VILLAGE OFFICE
237 DAYTON AVE.
CLIFTON, NJ 07011
(973) 772-0620

Toll Free: 1-888-BANK UKE
www.bankuke.com

Union Funeral Home-Lytwyn & Lytwyn



Theodore M. Lytwyn, Manager
N.J. Lic. No. 3212
1600 Stuyvesant Avenue, Union, NJ 07083
TEL.: (908) 964-4222; FAX (908) 964-7569

CONGRATULATIONS TO THE
UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION
FOR YOUR 120 YEARS!
WISHING YOU CONTINUED SUCCESS
SERVING THE UKRAINIAN COMMUNITY.
THE LYTWYN FAMILY

VISIT OUR WEBSITE AT unionfuneralhome.com AND HAVE
‘THE TALK OF A LIFETIME’.



**SERVING
OUR
COMMUNITIES**
UKRAINIAN NATIONAL
FEDERAL CREDIT UNION

WE OFFER ALL KINDS OF FINANCIAL SERVICES

- CHECKING ACCOUNTS
- SAVINGS ACCOUNTS
- CERTIFIED DEPOSITS (CDs)
- RETIREMENT ACCOUNTS (IRAS)
- MORTGAGES
- BUSINESS LOANS
- CONSUMER LOANS
- MONEY MARKET
- ATM and VISA CARDS
- ON-LINE BANKING
- SAFE DEPOSIT BOXES
- MONEY TRANSFERS

WWW.UKRNATFCU.ORG

Call us toll free: (866) 859-5848

MAIN OFFICE - NEW YORK

215 Second Avenue, New York, N.Y. 10003
Tel. (212) 533-2980 • Fax. (212) 995-5204

BRANCH OFFICES

South Bound Brook

35 Main Street,
South Bound Brook, N.J. 08880
Tel. (732) 469-9085
Fax. (732) 469-9165

Brooklyn

1678 East 17th Street,
Brooklyn, N.Y. 11229
Tel. (718) 376-5057
Fax. (718) 376-5670

Perth Amboy

615 Amboy Avenue,
Perth Amboy, N.J. 08861
Tel. (732) 802-0480
Fax. (732) 802-0484

175 Відділ УНС

щиро вітає

Український Народний Союз

з його

120-літтям

та бажає багато успіхів у дальшій праці для добра
Українського народу в діаспорі й Україні.

За управу Відділу:

д-р Олександр Серафін – голова
Олександра Фльорчук – секретар
Олександра Лаврин – скарбник



**Центральна Управа
Організації Державного Відродження
(ОДВУ)**

вітає

Український Народний Союз

з нагоди його

120-ліття

та бажає дальших успіхів на майбутнє!

Олександр Процюк
Голова

*Вітаємо
Український Народний Союз
з його славним 120-літтям!*



COMPUTOPRINT CORP.

Established 1972

Марійка Дупляк – власник

1360 CLIFTON AVE. #402, CLIFTON, NJ 07012

Tel.: (973) 574-8800 Fax: (973) 574-8887

E-mail: Computopr@aol.com

ВЖЕ 42 РОКИ ОБСЛУГОВУЄМО УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ В США

Виконуємо різного роду друкарські роботи:



книжки, журнали, брошури, коверти,
канцелярійні друки, візитівки
та весільні запрошення

Wedding invitations website:

www.yourinvitationplace.com/Computoprint

**Ваші замовлення виконуємо сумлінно, скоро і на час,
по низьких цінах
та з 42-літнім досвідом!**

(973) 574-8800

**402 -ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка
в Етобікоок, Онт., Канада**

*вітає Головний Уряд і все членство
Українського Народного Союзу з 120-літтям,
та бажає багато успіхів у дальшій праці для
добра українського народу в діаспорі й Україні.*

*За управу Відділу,
Анна Бурій, секретар*



129 East 7th Street, New York, NY 10009
(212) 674-2568 • jaremafhome@gmail.com

“Providing Families with dignified and affordable services
in funerals and cremations since 1906”

Можемо допомогти родинами по Українськи.

*Congratulations to the
Ukrainian National Association
on its 120 Anniversary*

Areta D. Podhorodecki, M.D.

Board Certified
Physical Medicine & Rehabilitation
Electromyography
Sports Medicine

44 Saint Mark's Place
between 1st & 2nd Avenues
New York, NY 10003

Phone 212-529-5966
Fax 212-529-2987
www.podhorodecki.com

Best wishes
to the
Ukrainian National Association
on its 120th Anniversary

Irene Pryjma, Secretary, Br. 292
George Rub, President, Br. 292



Chupa Insurance Agency
REAL ESTATE & INSURANCE

240 EAST 6TH STREET
NEW YORK, NY 10003-9998
TELEPHONE: 212 - 674-5340
FAX: 212 - 979-1769

BARBARA CHUPA
Licensed Insurance Broker

„Темпо“
Музика на всі okazії

Понад 52 роки...
немає музики без
„Темпа“
(973) 736-5609



Розміщуйте рекламу
у „Свободі“ та
„The Ukrainian Weekly“!
973-292-9800, дод. 3040

Щирий привіт
Українському Народними Союзомі
з його
120-літтям



645 West 1st Avenue, Roselle, NJ 07203
Phone : 1-908-241-2190 • 888-3DNIPRO
Fax : 1-908-241-2174
info@dniprollc.com • www.DNIPROLLC.com

ЗМІСТ

Розділ 1. УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ – 120 РОКІВ

Ювілейне слово до союзової родини.....17

Стефан КАЧАРАЙ

ТАК ІМІГРАНТСЬКА „СІРА МАСА“ СТАЛА ЦІННІСТЮ АМЕРИКИ...19

Христина КОЗАК

ЗДАТНІСТЬ ІТИ В НОГУ З ЧАСОМ.....27

Рома ЛІСОВИЧ

З „ДОУКРАЇНСЬКОЇ“ ІСТОРІЇ СОЮЗІВКИ34

Осип КРАВЧЕНЮК

НЕ ПРОСТО ПРОВІДНИК, А ДУША ГРОМАДИ.....41

УНСОЮЗ У СТАРИХ ФОТОГРАФІЯХ.....46

Розділ 2. ДО 200-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Петро ЧАСТО

УНСОЮЗ І „СВОБОДА“ – В ПОКЛОНІ ВЕЛИКОМУ КОБЗАРЕВІ.....57

Оксана ПАХЛЬОВСЬКА

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ПИСЬМЕННИК ХХІ СТОЛІТТЯ.....76

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В КАЗАХСТАНІ: ДРУЗІ І НЕДРУГИ.....93

Розділ 3. ПЕРЕЯСЛАВСЬКА УГОДА, ЯКОЇ НЕ БУЛО

Іван ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ

1654: ІСТОРІЯ І МІТ.....105

Ярослав ДАШКЕВИЧ

ПРАВДА ПРО ПЕРЕЯСЛАВ.....118

Розділ 4. **УКРАЇНА В ДОРОЗІ ДО СЕБЕ**

Ігор ЛОСЄВ

ДЕРАДЯНІЗАЦІЯ НЕМОЖЛИВА БЕЗ ДЕРУСИФІКАЦІЇ.....131

Яніна ІГНАТЕНКО

БУТИ УКРАЇНЦЕМ.....139

Георгій ГОРДІН

РОСІЯНИ НІКОЛИ НЕ БУЛИ ОКРЕМОЮ НАЦІОНАЛЬНІСТЮ....144

Марина ТКАЧУК

НАЦІОНАЛІСТИ ЧЕРЕЗ БУКВУ „Ы“151

Розділ 5. **ПОСТАТІ, ЮВІЛЕЇ**

Юля СТАХІВСЬКА

ПО ЖИТТІ – ЯК ПО СТЕРНІ

(До 150-річчя від народження Михайла Коцюбинського).....159

Володимир ПАНЧЕНКО

ЯЛТИНСЬКИЙ „ПОЕТОЛІКАР“

(До 180-річчя від народження Степана Руданського).....164

Ігор ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ

ПЛЕКАЮЧИ ГРОЇЧНЕ

(До 70-річчя загибелі Олега Ольжича)173

Віталій ДОНЧИК

„Я СИН СВОГО ЧАСУ“

(До 120-річчя від народження Олександра Довженка).....178

З „Щоденника“ Олександра Довженка.....184

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ

МИКОЛА РУДЕНКО ЗНАНИЙ І НЕЗНАНИЙ

(До 10-річчя відходу у вічність).....186

Олександр ГАВРОШ

У ПОШУКАХ ІВАНА СИЛИ.....195

Розділ 6. З КУЛЬТУРНОГО БЕЗМЕЖЖЯ СВІТУ

Петро ЧАСТО

„ХТО СП’ЯНІЄ, ТОЙ ОДКРИЄ ПРЕВЕЛИКІЇ ЧУДА...“203

Людмила САНДЮК

ПОДОРОЖ У ДАВНИНУ.....218**РЕКЛЯМИ.....223**